

k n i h y a s p o l o č n o s ť

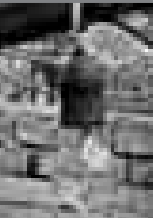
K & S

t r e t í r o č n í k

4 0 S k
4 0 K č

7-8/ 2006

	Aj periféria sa europeizuje, napriek všetkému Polohy slovenskej európskej politiky		Nie je dôležité, kto bol prvý v strednej Európe O mýtoch, stereotypoch a nacionalizme		Sexualita na nule Celibátne praktiky v dejinách ľudstva		(S)počítané gény Čo je to bioinformatika?
	Neúplne o neúplnosti K. Gödel – „neznámy“ najvýznamnejší logik všetkých čias		Poesis, alebo tvoriť svet z ničoho Verbálneho luxusu sa viac píše, ako číta		Umenie sebaštylizácie Dandizmus – ucelená filozofická myšlienka		Návody na použitie muža Trendy v správaní nastupujúcich generácií žien

Iveta Purská, bez názvu 2005

Imrich Sklenka:
Hermeneutika

2

Oľga Gyárfášová:
Aj periféria sa europeizuje, napriek všetkému

3

Rozhovor
s Evou a Eduardom Krekovičovcami

4 a 5

Peter Mičko:
Hitlerovi robotníci

6

Štefan Šrobár:
Českí svedkovia premýšľanej viery

6

Roman Džambazovič:
Rodina po európsky

7

Lubica Kobová:
Lavór a sviečka pre demokraciu

8

Anna Grusková:
Sexualita na nule

9

Jan Stejskal:
Nejde jen o suroviny

10

Peter Kosa:
(S)počítané gény

11

Igor Kapišinský:
Od „jednoduchého“ k ešte „jednoduchšiemu“ (vesmíru)

12

Pavol Zlatoš:
Neúplne o neúplnosti

13

Ivana Taranenková:
Literárne možnosti možných svetov

14

Mária Ferenčuhová:
Poesis, alebo tvoriť svet z ničoho

15

Aňa Ostrihoňová:
Nafilmovaný jazyk

16

Marija Havran:
Umenie sebaštylizácie

17

Zuzana Belková:
Celebrity, ceny, cit a písanie

18

Svetlana Žuchová:
Pritúlíť sa, ale nie príliš

19

Máriu Kopcsay:
Vzrušujúci svet slovenských urobsisámov

20

Elena Akácsová:
Návody na použitie muža

21

Uršula Kovalyk:
Clementina

22

Ivan Žucha:
O cisárových nových šatách

23

Celoživotní sprievodcovia
Vladislavy Fekete

24

Dialóg medzi filozofiou, teológiou a vedou

Hermeneutika

Všetci sme sa narodili skôr, ako sme sa mohli o živote niečo dozvedieť. Začali sme žiť skôr, ako sme životu mohli rozumieť. Nepamätáme si počiatkové pohnútky, predpokladáme, že nás na začiatku viedli inštinkty, podobne ako ostatné živočíchy. Potom však k nám pristúpili rodičia, neskôr sme prišli do školy, ktorá nás viedla už nielen v mene rodičov, ale v mene celej spoločnosti. Až neskôr, keď sme začali dospievať, začali sme sa proti takémuto vonkajšiemu vedeniu búriť, pretože sa v nás naliehavo hlásila nová elementárna pohnútka, nový hlboký motív. Nechceli sme už prijímať všetko od iných, nech by to, čo nám dávali, bolo akokoľvek cenné, chceli sme už sami konať, sami poznávať, sami rozhodovať. Na počiatku to malo často podobu vzdoru, neskôr cieľavedomého úsilia, zápasu o nezávislosť, samostatnosť, slobodu, o skutočné poznanie a porozumenie životu.

Tento zápas môže v zložitej civilizácii trvať aj veľmi dlho. Zatiaľ čo v časoch našich starých rodičov dospieval človek okolo dvadsiatky, dnes sedia dvadsaťroční ešte v laviciach ako školáci. Úplné vedecké vzdelanie nadobúdajú dnes aj tí najšíkovejší až okolo tridsiatky. Potom ich ešte navyše čakajú učňovské roky v povolani.

Celý tento vývoj je ešte zdramatizovaný tým, že človek dospieva nielen v rámci jednej kultúry či civilizácie, ale uprostred dejín, ktoré mu často pripravia takú situáciu, akú prežívame my Európania. Európa je napriek svojim dvetisícročným dejinám stále ešte mladá kultúra. Vznikla zo stretnutia našich predkov so stredomorskou civilizáciou, so starým Rómom v období sťahovania národov. Naši predkovia svojou sviežou silou unavený Rím síce premohli, ale kultúrne sa pred ním sklonili. Do stredomorskej kultúry sme potom po tisícročie chodili ako deti do základnej školy. Učili sme sa slabikovať grécku filozofiu, rímske právo a najmä židovsko-kresťanskú Bibliu. Najprv sme sa to všetko učili ako z učebnice, bolo to poznanie, ktoré prichádzalo akoby od veľkých učiteľov. Nebolo to ešte naše poznanie. Až na začiatku novoveku sme začali akoby dospievať. Začali sme sa búriť proti nadvláde starých tradícií a autorít a volať po vlastnom, autentickom poznaní a porozumení.

Výsledkom bola aj moderná, novoveká veda, na ktorú sme dnes takí hrdí. Konečné poznanie, ktoré bolo naše, v ktorom sme si mohli byť istí, ktoré sme si mohli sami overovať, a v tom slova zmysle slobodné poznanie. Navyše poskytovalo nielen vysvetlenie skutočnosti, ale umožňovalo aj veľmi praktické technické využitie. Poskytlo človeku prostriedky na skutočnú premenu sveta. Toto poznanie sa kriticky vyhranilo nielen voči židovsko-kresťanskej náboženskej tradícii, ale aj voči filozofii. Odmietlo stredovekú scholastiku, odmietlo filozofickú špekuláciu a postavilo sa na pevný základ overiteľnej skúsenosti, overiteľného experimentu.

Niekoľko storočí slávilo toto poznanie len samé víťazstvá. Naplnilo nás pocitom skutočného pokroku. Stalo sa doslova vierou, niekedy dokonca náboženstvom. Marxizmus na ňom vybudoval svoj svetonázor. Dnes už však vieme, že veda svetonázorom byť nevie, ani nechce.

Aj v našej modernej spoločnosti síce naďalej prežíva nielen filozofia, ale aj kresťanstvo, Biblia je ešte stále na našom knižnom trhu bestseller, často sa však premieňajú len na akési historické poznanie. Kresťanstvo už nie je dušou „kresťanskej“ Európy a aj filozofia sa často stáva len akýmsi archívnym poznaním.

Veľmi dramaticky to vidieť aj na zjednocovacom procese Európy. Vieme pomerne jasne vymenovať ekonomické, politické, prípadne bezpečnostné dôvody tohto procesu, ale tie hlbšie vysloviť nevieme. Bezmocne hovoríme, že Európa by mala vzniknúť ako Európa hodnôt, po tomto konštatovaní nám však spravidla dôjde dych. Nevedeli sme napísať preambulu budúcej ústavy, lebo sme nevedeli nahlas vysloviť skutočný a poctivý dôvod pre vznik tohto nového mocenského zoskupenia. Nenašli sme ten najhlbší motív, ktorý by nám umožnil pozabudnúť na mocenské zápasy.

Medzitým sme tieto ťažkosti začali pociťovať nielen ako náhodný, jednotlivý problém, ale ako hlbokú krízu, a to nielen politickú, ale aj kultúrnu. Niektorých to zväzda k záveru, že Európa je už unavená a vyčerpaná a očakávajú nové sťahovanie národov.

Je to naozaj tak, je Európa naozaj už stará a unavená? Je kresťanstvo už naozaj odsúdené na vymretie? Alebo je to iba kríza rastu, kríza dozrievania. Kríza, z ktorej by sme sa mohli dokonca aj tešiť?

O dozrievaní či dospievaní hovoríme v Európe už niekoľko storočí, od takzvaného osvietenstva. Osvietenstvo sa rozumelo aj ako vystúpenie človeka z ním samým zavinenej nedospelosti. Táto dospelosť bola spojená práve s poznaním, vlastným poznaním, pri ktorom človek už nie je odkázaný na vonkajšiu autoritu. Takéto poznanie mu prináša nielen istotu, ale aj skutočnú slobodu. Autorita, aj Božia sa začala pociťovať ako obmedzenie, ohrozenie slobody. Takéto poznanie viedlo zákonite ku konfliktu s tradičným kresťanstvom, pre ktoré bola autorita cirkvi, ale najmä autorita Boha základom poznania. Viera sa v minulosti definovala ako: dať Bohu za pravdu v tom, čo nám zjavil, pre jeho autoritu.

Až na začiatku novoveku sme začali akoby dospievať. Začali sme sa búriť proti nadvláde starých tradícií a autorít a volať po vlastnom, autentickom poznaní a porozumení. Výsledkom bola aj moderná, novoveká veda, na ktorú sme dnes takí hrdí.

Túto predstavu o viere už dnešná teológia síce značne skorigovala, aj v teológii sa dnes už veľa hovorí o skúsenosti viery, autorita je však pre teológiu stále dôležitá.

Na druhej strane sme sa však dnes stali aj vo vede oveľa kritickejší, aj voči samej vede. Už vieme, že to ani v samej vede so skúsenosťou nie je také jednoduché, ako sa nám zdalo na začiatku. Aj sami vedci narazili vo Viedenskom krúžku na problémy, ako naozaj vysvetliť princíp overiteľnosti. Medzitým sme si už zvykli hovoriť o dogmatizme nielen v teológii, ale aj vo vede. Aj vo vede sa hranice medzi teóriou a skúsenosťou stali oveľa priepustnejšími. Einstein, ktorého sme nakoniec vyhlásili za vedca dvadsiateho storočia, sa stal okrem iného známy tvrdením, že o tom, čo zakúsime, rozhoduje nakoniec teória. Napriek všetkým ťažkostiam sa však toto spojenie teórie a skúsenosti osvedčilo a pomaly si naň zvyká aj teológia. No tým sa konflikt teológie s modernou dobou ešte nekončí.

Ostrie kritiky zo strany teológie dnes nesmeruje natoľko proti „autonómnosti“ poznania, založeného na skúsenosti, ale skôr proti zúženému chápaniu skúsenosti, ktoré vedie nakoniec k nehodnotovosti vedeckého poznania. O to intenzívnejšie však voláme po hodnotách.

Lenže odkiaľ sa hodnoty berú? Ak neprichádzajú z neba na základe autority, možno ich poznávať, možno k nim dospieť poznaním na základe skúsenosti? To je asi najvážnejšia a najťažšia otázka v dnešnej spoločenskej diskusii, aj v diskusii medzi vierou a vedou. Na teológiu sa dnes mnohí obracajú znova dokonca s nádejou, že prispeje k zodpovedaniu tejto osudovej otázky pre dnešný svet. Nemôže to však byť odpoveď autoritativná či dogmatická.

Na namáhavé vyrovňovanie s vedou teológia už v zásade pristúpila. Už pred desaťročiami začala Bibliu skúmať aj takzvanou historicko-kritickou metódou. Od protestantského teológa Bultmana hovoríme o demytologizácii Biblie. Pomohlo nám to priblížiť sa k dobe, v ktorej biblické texty vznikali. Môžeme tak lepšie vnímať úmysel biblického autora, samotný problém to však nerieši. Demytologizácia síce sľubovala, že sa takto dostaneme k samému živému strediu Biblie, postupne sme však zistili, že takýmto spôsobom sme sa tomu strediu zároveň akoby vyhli. Naučili sme sa síce aj Bibliu skúmať vedecky, objektívne, kriticky, ale nehodnotovo. Toto štúdium nazhromaždilo úctyhodné historické poznanie, napriek tomu nás však necháva akoby s prázdnyimi rukami.

Naliehavosť dnešných problémov teológiu núti, aby vystúpila nielen z dogmatického a autoritatívneho zabezpečenia, ale aj z tohto bezpečia objektívneho poznania a vystavila sa nárokom zápasu o poznanie, ktoré človeku prinesie nielen intelektuálne vyžitie, ale aj skutočnú hodnotovú orientáciu v živote.

Táto úloha znova približuje teológiu k filozofii. Obom ide o poznanie, nie však o hocikaké poznanie, ale o poznanie hodnôt. Obe sa kvôli tomuto poznaniu stretli v takzvanej hermeneutike. Hermeneutika bola dlho známa len ako

exegetická metóda, ako pomôcka pri výklade Biblie. Dnes to však už nie je iba nejaká metóda, ide jej práve o prekonanie toho obmedzenia, ktoré vzniká metodologickým zúžením. Hermeneutika má už dnes domovské právo nielen v teológii, ale aj v histórii či literárnej vede. Sama filozofia sa často premieňa na hermeneutiku.

Už spomínané osvietenstvo sa rozumelo aj ako emancipácia od vopred daných, akoby človeku predložených tradícií a autorít. Takéto predložené autority a tradície sa začali pociťovať ako obmedzenie slobody a slobodu sme v novoveku objavili ako podmienku ľudskej dôstojnosti. Sloboda môže byť aj naďalej veľkým spoločenským či politickým problémom, jej vedomie sa však už tak pevne zakorenilo v spoločnosti i myslení, že si ju ako hodnotu nikto nedovolí spochybníť.

Od vopred daných autorít a tradícií sme sa už oslobodili, paradoxne sme však uviazli v autorite akoby vopred daných faktov. Práve veda, ktorá na začiatku novoveku niesla štafetu oslobodzujúceho poznania, ktorá chcela byť slobodným výskumom či bádanim, o slobode vôbec nehovorí. Zákony sú aj pre modernú vedu akoby vopred dané, akoby predložené. Modelom vedy je ešte

stále mechanika a mechanika sotva môže byť oslobodzujúcim poznaním. Veda popisuje procesy, nie však skutočné deje. Voči slobode je veda indiferentná, no poznanie hodnôt súvisí práve so slobodou.

V tomto zmysle hovorí filozof a fyzik C. F. von Weizacker, že v novoveku nemá skutočné evanjelium hovorca, kresťanstvo ním nie je, pretože svoj talent zahrabalo a veda nie, pretože hľadá iba zákon. Pravda, ktorá by naozaj oslobodzovala, je nám takto zatiaľ skrytá.

Je po tomto všetkom ešte možné naozaj oslobodzujúce poznanie? Ak by však nebolo, boli by možné skutočné dejiny, bol by možný skutočne ľudský život?

H. G. Gadamer hovorí preto už v úvode k svojej Hermeneutike, že hermeneutika sa síce orientuje na porozumenie textov, ale nejde o metódu porozumenia, ktorá by texty podrobila vedeckému poznaniu tak, ako to veda robí so všetkými ostatnými predmetmi. Nejde tu vôbec o potvrdené poznanie, ktoré by zodpovedalo vedeckému ideálu metodologickej čistoty. A predsa tu ide o poznanie i o pravdu. Aké je to však poznanie, aká je to pravda? – pýta sa sám.

Od vopred daných autorít a tradícií sme sa už oslobodili, paradoxne sme však uviazli v autorite akoby vopred daných faktov. Práve veda, ktorá na začiatku novoveku niesla štafetu oslobodzujúceho poznania, ktorá chcela byť slobodným výskumom či bádanim, o slobode vôbec nehovorí.

Pre vedu môže byť toto poznanie podozrivé a predsa sa mu nemožno vyhnúť dokonca ani vo vede. Fenomén takéhoto porozumenia sa tiahne nielen cez všetky ľudské vzťahy k svetu, on má svoju platnosť, ako hovorí Gadamer, aj vo vede a vzdoruje všetkým pokusom, ktoré by ho chceli transformovať do nejakej vedeckej metódy. Hoci sa toto porozumenie tiahne aj celým umením, nemožno v ňom vidieť ani len nejaký „kumšt“. Hermeneutiku nemožno dokonca chápať ani len ako metodológiu takzvaných duchovných vied. Aj to by bolo jej neporozumenie. Jej výsledkom nie je pravda, ktorú by si bolo možné privlastniť. Filozofia síce túto pravdu obhajuje, ale ani ona ňou nedisponuje. Na tejto pravde možno mať iba účasť. Nejde tu však ani len o nejakú nekritickú mystiku, ne-

vraciamе sa tým ani k predkritickému mysleniu, nemožno sa pritom vyhnúť ani vede. Carl F. von Weizacker sa k tomuto poznaniu približuje po dôkladnom vyrovňovaní sa s Heideggerom, ktorý sa celý život kriticky vyrovnával s vedou: „Som presvedčený, že neskorý Heidegger videl signatúru našej doby v rozhodujúcom bode úplne presne. Vedecké poznanie je rozkladanie skutočnosti do pojmových predstáv a pokus o znovuvbudovanie celku ako sumy vzájomne na seba pôsobiacich elementov. Táto pojmová rekonštrukcia celku sa dnes nazýva systémová teória. To je nevyhnutný prístup vo svete vôle a rozumu, ktorý začal – ako možné spoločenské správanie človeka – pravdepodobne už v loveckej kultúre, najneskôr však premenou prírody v poľnohospodárstve. Takéto myslenie je tým istým aktom, na základe tých istých bytostných znakov, pravda (ako zviditeľnenie štruktúr) i smrteľné nebezpečenstvo. Táto pravda je zároveň nepravda, lebo tieto zdanlivo samostatné časti, či sú to už atomárne objekty, alebo atomárne funkcie, sú samy produktmi pojmu, sú zrkadlovým odrazom, ktorý zabudol

na zrkadlo, samy nie sú skutočné. To, čo nás môže zachrániť, je uprostred tohto sveta uchopiteľnosť už tu, ale neuchopteľne. Plánovaniu prístupné, a preto je našou povinnosťou hľadanie a podstupovanie ciest v nebezpečenstve. Dôvera, že by nám toto plánovanie mohlo naozaj poskytnúť istotu, takzvaný pragmatický optimizmus technokratov, je prostriedkom, ako zabrániť prístupu tejto zachraňujúcej pravdy. Neskorý Heidegger trpel v našom svete, a práve to bol zároveň jeho dar svetu. Znamenalo to, že sa mu nevyhol.“

Hermeneutika je takto vlastne nielen spôsobom filozofovania, ale aj spôsobom života. Je rečou života, preto nemôže nebolieť.

Imrich Sklenka

František Guldan, Pre K&S, 2006

Aj periféria sa europeizuje, napriek všetkému

- ▲ D. Malová, E. Láštík, M. Rybář
- ▲ **Slovensko ako nový členský štát Európskej únie: Výzva z periferie?**
- ▲ FES 2005
- ▲ 186 strán
- ▲ 99 Sk

- ▲ B. Dančák, P. Fiala, V. Hloušek (ed.)
- ▲ **Evropeizace. Nové téma politologického výskumu.**
- ▲ Masarykova univerzita 2005
- ▲ 421 strán
- ▲ 559 Sk

- ▲ Karen Henderson (ed.)
- ▲ **The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe**
- ▲ Palgrave 2005
- ▲ 174 strán
- ▲ 45 £

Zhruba rok po vstupe Slovenska do EÚ profesor Miroslav Kusý napísal: „Ako občania tejto krajiny sme vstup do Európskej únie prijali veľmi prozaicky a bez nejakej hlbšej reflexie. Keď už k tomu došlo, brali sme to podobne ako akýsi samozrejmý nástup do vlaku. Síce sme naň čakali s istými nádejami, ale keď prišiel do našej stanice, odbavili sme to niekoľkými slávnostnými prejavmi profesionálnych rečníkov, nastúpili sme si do svojho vagóna a nechávame sa viesť. Veľmi sa nevzrušujeme otázkou cieľa našej jazdy, nijako zvlášť sa nezaujímame o spolucestujúcich v ostatných vozňoch a naďalej si vegetujeme po svojom, tak ako predtým. Dokonca sa izolovanosť nášho vozňa snažíme ešte posilňovať, odvolávajúc sa pritom na akési posvätné a nedotknuteľné kategórie zvrchovanosti, tradície či identity.“ (SME, 21. 3. 2005)

Tieto slová sú možno príkrú, a nepochybne hyperbolicou, ale v mnohom výstižnou metaforou na margo nášho európanstva. Autor ich vyslovil na adresu širokej verejnosti, bežných občanov. A v tejto rovine naozaj môžeme – aj na základe rekordného nezájmu o voľby do Európskeho parlamentu – hovoriť o postoj, ktorý by sa dal zhrnúť v dvoch slovách: spokojní, ale ľahostajní. Ako však zvládli prvé kroky na európskom parkete dôležitejší aktéri – politické elity? Trojica renomovaných politológov – Darina Malová, Erik Láštík a Marek Rybář – z Univerzity Komenského nazvala svoju analýzu na túto tému dosť provokačne: Slovensko ako nový členský štát Európskej únie: Výzva z periferie? a venuje sa najmä tomu otázniku v nadpise. Rozmenené na drobné ide o tri menšie otázniky (nie menšie otázky): Aké sú integračné stratégie Slovenskej republiky ako členského štátu EÚ? Ako sa domáci politickí aktéri a politické inštitúcie adaptovali na členstvo v EÚ? A ako komplexné interakcie medzi politickými aktérmi a inštitúciami podmienili aktuálne integračné stratégie? Inými slovami, ako Slovensko využíva svoje členstvo a presadzuje vlastné záujmy a priority, ale aj ako členstvo vplyva na domácu politickú i širšiu spoločenskú situáciu.

Autori identifikujú dve polohy slovenskej európskej politiky. Prvá je v širšom zmysle „prointegračná“ a podporila fakticky všetky dôležité návrhy Predsedníctva, resp. Európskej komisie. Doslova: „Predstavitelia štátu sa namiesto otvoreného a hlasného presadzovania partikulárnych stanovísk prikláňajú k názoru vznikajúcej väčšiny.“ V tejto polohe je Slovensko bezproblémovým členom, akýmsi „vzorným žiakom“ (opak problémového kandidáta z 90. rokov), ktorý prispieva k zhode v zásadných celoeurópskych otázkach. Druhá poloha sa nesie v znamení hlasného a opakovaného zdôrazňovania odporu proti harmonizácii, a to predovšetkým v oblasti priamych daní a sociálnej politiky. V tomto ohľade Dzurindova vláda bránila (treba povedať, že viac preventívne a rétoricky a tiež najmä smerom do vnútra krajiny než zoči-voči európskym inštitúciami a partnerom) výdobytky svojej liberálnejšej ekonomickej a sociálnej politiky pred harmonizačnou obsesiou Bruselu. Takýto „pódorys“ – i keď možno s inými obsahovými akcentmi – prointegračne a pronárodnej politiky by sme asi našli v každej z novopristúpených krajín. Pre Slovensko je však dôležitý iný moment, na ktorý autori naliehavo a kriticky upo-

Zhrnuté a podčiarknuté – prvé dva roky členstva v EÚ slovenskú európsku politiku charakterizovala silná exekutíva, slabá aktivita iných politických a verejných aktérov, silný politický rezortizmus, limitované personálne a odborné kapacity politických strán i inštitúcií (ako ilustráciu uveďme parlamentný Výbor pre európske záležitosti, ktorý svoje rozsiahle kompetencie vôbec nenaplnil), ako aj úplná absencia inštitucionálnej koordinácie a živšej politickej diskusie. Časť problémov – podľa autorov – bola daná aj slabou opozíciou. Píšuc tieto riadky krátko po vymenovaní novej vlády a pozastavení členstva v PES pre najsilnejšiu koaličnú stranu Smer – SD, sa nedá ubrániť trpkému pousmiatiu. Kým v rokoch 2004 – 2006 bolo Slovensko nezaujímavou ne-výzvou z periferie v zmysle politickej významnosti, po ďalšie roky členstva môže predstavovať znepokojivú výzvu z periferie štandardných demokratických pomerov.

Europeizácia = módný catch all termín? Europeizácia je TEN pojem dneška. Najskôr sme sa „integravali“ a po 1. máji 2004 sa „europeizujeme“. Kým prvý proces je pohľadom zdola, druhý je pohľadom zhora a jeho vplyv sa prejavuje

Integračné priority dnešného Slovenska sú vo svojej podstate zraniteľné, pretože nemajú širšiu politickú a spoločenskú podporu.

zornujú – integračné priority dnešného Slovenska nie sú výsledkom koordinácie a konsenzu mnohých aktérov, ale len tej časti politickej elity, ktorá sa momentálne nachádza v kľúčových rozhodovacích pozíciách. Sú teda vo svojej podstate zraniteľné, pretože nemajú širšiu politickú a spoločenskú podporu.

v troch rovinách: politiky (policies), politického procesu (politics) a inštitúcií (polity). Publikácia Evropeizace. Nové téma politologického výskumu je zborníkom z konferencie, obsahuje 33 príspevkov, pritom ich radí vedľa seba celkom mechanicky, bez snahy o tematické či teritoriálne clustrovanie. A tak

sa striedajú teoreticky kvalitné prehľadné príspevky s prípadovými štúdiami lokálnych fenoménov, české skúsenosti sú poprepletané prípadmi z iných štátov. Ambíciou editorov bol pokus vymedziť a konceptualizovať módný pojem. Výsledkom je dojem, že ide o fenomén naozaj multidisciplinárny, tematicky pestrý, ktorý môže byť o všetkom, ale presne rovnako aj o ničom. Editorov azda môže (v očiach čitateľov) ospravedlniť prvolezectvo, ktoré rozprestiera pojmové pole doširoka-dodaleka, aby mohli prísť ďalší, ktorí nájdu jeho vnútorný „rád“.

Zborník obsahuje aj tri pohľady zo Slovenska a na Slovensko – Bezpečnostné priority (Gábelová-Jančiová), Prvé voľby do Európskeho parlamentu (Krivý) a Politické strany (Rybář). Sociologická aj politologická kapitola si berú na mušku rekordne nízku účasť v historicky prvých voľbách do Európskeho parlamentu v júni 2004, ktorou Slovensko zaslúžene upútalo pozornosť. Kým Krivý s príslovečnou precíznosťou popisuje a porovnáva, Rybář hľadá vysvetlenia. Rozlišuje dôvody na strane „dopytu“ a „ponuky“ a poukazuje na to, že v mnohých povolebných analýzach sa hovorilo najmä o dôvodoch na strane dopytu, čiže voličov – napr. euroúnava, fáza volebného cyklu a druhoradé voľieb. Dali by sa doplniť ďalšie – neznalosť danej inštitúcie, absencia zmyslu voľieb a pod. Autor však akcentuje „ponukové“ faktory – voľby boli druhoradé pre politické strany, ktoré negenerovali záujem, nepredkladali témy, nesúťažili o voličov, všetci chceli to isté – zastupovať „národné záujmy“. Skrátka, mizerná politická ponuka bola predovšetkým dôsledkom absencie tém sporu, a teda aj mobilizujúcej diskusie. Poslancov Európskeho parlamentu si opäť budeme môcť voľiť v roku 2009, dovtedy hádam bude o čom.

Európska zóna bezpečnosti
Tretia knižka – The Area of Freedom, Security and Justice in the Enlarged Europe – sa na integráciu pozerá zo všeobecnejšej perspektívy. Pod lupou nie je drobné hmýrenie v jednej členskej krajine, ale celý región a vplyv rozšírenia na mieru slobody a bezpečnosti v celej rozšírenej EÚ. Príspevky od odborníkov z nových i starých členských krajín reflektujú dvojité rozšírenie – kvantitatívne – o desať nových štátov, ktoré je historické nielen svojim rozsahom, ale aj historickým prekročením niekdajšej železnej opony, i kvalitatívne – integrácia čoraz rozsiahlejšej agendy a politik. Kým pozornosť médií (a teda aj verejnosti) sa upiera najmä na zavedenie spoločnej meny či na notoricky vyzvanú a rovnako notoricky zatracovanú spoločnú zahraničnú a bezpečnostnú politiku, každodenný život občanov podstatne viac ovplyvňuje oblasť spravodlivosti a vnútorných záležitostí (justice and home affairs). Z rôznych uhlov ju nasvecuje publikácia editovaná britskou politologičkou, znalkyňou Slovenska Karen Hendersonovou. Z autorov spomeňme slovenských odborníkov – Alexandra Dulebu a Vladimíra Bilčíka –, ktorí svojimi štúdiami prekračujú humnú slovenskej periferie. Kľúčové otázky bezpečnosti sa týkajú migrácie, vízovej politiky, hraníc, organizovaného zločinu. Ide o zložité témy – napr. ako politicky ošetriť „mäkké“ bezpečnostné riziká na hraniciach s nečlenskými krajinami, ako riešiť dilemu slobodného pohybu a reštrikcií v záujme bezpečnosti, ako eliminovať organizovaný zločin, čiže nijaké akademické „kudrlinky“. Autori k nim pristupujú so širokou znalosťou faktov a v niektorých prípadoch ponúkajú aj odporúčania pre konkrétne politiky. Budú ich čítať aj tí, ktorí rozhodujú?

Mnohoraká a mnohoúrovňová interakcia medzi Slovenskom a EÚ bola v predvstupových rokoch asymetrická. Slovensko „plnilo podmienky“, prijímalo európsku legislatívu, uzatváralo kapitoly. Povstupové partnerstvo vzniká len pomaly. Aj keď teraz máme vládu, ktorá nám v Bruseli veľkú reklamu nerobí, europeizácia pokračuje. Európska zástava povieva napr. aj pred skromnou štvortriedkou v Zbudskom Dlhom v okrese Humenné. Z času na čas by však tú implicitnú samozrejmosť „my sme Európa“ stálo za to aj celkom explicitne pripomenúť.

Oľga Gyárfášová

Iveta Purská, bez názvu 2005

Nie je dôležité, kto bol prvý v strednej Európe

O mýtoch, stereotypoch a nacionalizme rozpráva etnologička Eva Krekovičová a archeológ Eduard Krekovič

EVA KREKOVIČOVÁ je folkloristka. Ab-solvovala štúdium etnológie na FF UK v Bratislave. Pôsobí v Ústave etnológie SAV a externe prednáša na bratislavskej filozofickej fakulte. Špecializuje sa na výskum piesne, na folklór, pamäť, stereotypy a politickú antropológiu vo vzťahu k procesom transformujúcej sa spoločnosti. Terénne výskumy realizuje na Slovensku a u Slovákov v Maďarsku. K jej najvýznamnejším patria knižné publikácie: *O živote folklóru v súčasnosti. Ľudová pieseň* (1989), *Slovenské koledy. Od štedrého večera do Troch kráľov* (1992), *Zwischen Toleranz und Barrieren. Das Bild der Zigeuner und Juden in der slowakischen Folklore* (1998), *Medzi toleranciou a bariérami. Obraz Rómov a Židov v slovenskom folklóre* (1999), *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty medzi folklórom a politikou* (2005).

Vo vašich prácach je zrejme línia tzv. politickej antropológie – skúmanie súčasných spoločenských procesov a elít z hľadiska širšieho spoločenskovedného kontextu. Zaujímajú sa politici o vaše výskumy? Čo užitočné sa z nich napríklad môžu dozvedieť?

Pokiaľ sa o nich dozvedia, myslím si, že by ich mohli zaujímať. (O ich záujme nemám informácie, osobne som sa stretla s dvoma prípadmi známych politikov, z ktorých jeden si pri návšteve Ústavu etnológie SAV, kde jedna z mojich prác vyšla a bola k dispozícii, knihu kúpil, iný zase ďalšiu – kolektívnu – viackrát citoval.) Ja za užitočné považujem napr. zistenie, ktoré vyplynulo z mojich výskumov, že ak si chcú politici udržať svoju pozíciu, aby mohli realizovať svoje predstavy a program, nemôžu ignorovať stereotypy existujúce v kolektívnej pamäti ľudí, ktorí ich do funkcie zvolili (etnické, národné, sociálne...). Najmä mnohým politikom – intelektuálom sa brídí správanie považované všeobecne za nedôstojne populistické. Ako človek ich chápem, ale nie každé rešpektovanie názorovej hladiny populácie je populizmom. Čím, samozrejme, nechcem nabádať inteligentných ľudí v politike, aby zo seba robili šašov a pri každej príležitosti napríklad vyspevovali, aby sa priblížili k predstave o Slovákoch ako spevavom národu (tento stereotyp pramení už v literatúre 18. storočia). Ale myslím, že politický zlom v živote spoločnosti a reformy, ktoré naštartoval rok 1989, by možno začiatkom 90. rokov nasmerovali politiku inak, ak by vtedajší revolucionári neboli podcenili potrebu slovenskej spoločnosti riešiť spolu s pádom komunizmu aj otázky súvisiace so slovenskou identitou atď. Okrem toho tu vždy existuje spätná väzba: politici sa nemôžu správať len s ohľadom na vlastné (či stranícke) záujmy a zámery. Je tu vždy aj druhá strana – volič, ktorý politikovi nezáujem o názor voliča skôr či neskôr vráti.

Zaujímajú vás korene našej kultúry – stereotypy formujúce náš dnešok. Ktoré z nich pokladáte momentálne pre našu spoločnosť za najškodlivejšie?

Politika nie je len o najsprávnejších cieľoch. Je najmä o technológii moci a o spôsoboch, ako takéto ciele dosiahnuť. Vžitý stereotyp politik rovná sa morálne devalvovaná osobnosť je nebezpečný – odvracia pozornosť od skutočných cieľov politikov a politiky (alebo ich len odkrýva?). Pokiaľ sa týka spoločnosti, za škodlivé považujem isté stereotypy a predsudky týkajúce sa inakosti, obrazov iného, či nepriateľa, a najmä odkladanie s nimi súvisiacich problémov a ich riešenia na neurčito. Týka sa to najmä obrazu Rómov v majoritnej slovenskej spoločnosti, ktorý – ako ukazujú výskumy – sa po roku 1989 neustále zhoršuje. Tak ako etnický a nábo-

Foto archív K&S

žensky veľmi rozmanitá spoločnosť žijúca na tomto území v predošlých historických obdobiach dokázala, že vie tolerantne nažívať, akoby sa tu so zväčšovaním priestoru pre slobodu jednotlivca a jeho názory zároveň rozbujnela intolerancia voči tým, ktorí sú iní ako my. Tu je ešte veľa priestoru na aktívne pôsobenie masmédií. Myslím si, že novinári, ale aj politici často nedoceňujú už existujúce, aj latentné xenofóbne tendencie a robia iba málo pre to, aby túto spoločnosť kultivovali. Nebezpečné je tiež vytváranie a upevňovanie obrazu nepriateľa zo strany politikov. Maďari, dobrí – zlí Slováci... V tomto zmysle si myslím, že tu vlastne neexistuje takzvaný rómsky problém. Ide o problém väčšiny a jej vzťahu k Rómom. Veď si len pozrite vtipy o Rómoch na internete...

Nielen na internete, aj v televízii... A v najsledovanejších časoch!

Rada pre rozhlasové a televízne vysielanie rieši problém prerušenia vysielania reklamou, ale nerieši rasovo podfarbené

útoky na Rómov a podobne, ktoré sa objavujú v reláciách ako Uragán alebo vo vystúpeniach skupiny Senzi Senzus. Zrejme sa v tom jej členovia nevyznajú. Asi to bude tým, že sú viac politickými nomeniantmi ako odborníkmi a konajú na politickú objednávku. Najširšie vrstvy sú totiž presvedčené, že všetko, čo je v televízii, je úžasné. Podľa televízie si upravujú vlastné svadby, lebo tá v televízii je krajšia. Ľudia automaticky rátajú s tým, že hocičo sa do televízie nedostane, čiže to, čo tam je, je istým spôsobom normotvorné. Keď je bežné, že sa tam ventilujú vtipy o Rómoch, často naozaj surové a nepriateľské voči nim, prečo by sme nepovažovali za niečo normálne napríklad aj zaraďovanie Rómov kamsi na smetisko tejto krajiny. Je smutné, že sa tak deje aj vo verejnoprávnej televízii. Zrejme to súvisí s tým, že tu nie sú sformulované všeobecne akceptované a deklarované princípy verejného záujmu krajiny a štátu. Kam smerujeme a čo chceme dosiahnuť, a to nielen v politike a ekonomike, ale aj v kultúre každodenného života.

Zrejme to súvisí aj s chýbajúcou tradíciou politickej kultúry.

Nemáme tradíciu politickej kultúry, lebo tá, ktorá tu bola, nebola de facto nikdy Slovákmí považovaná za slovenskú. Stále sa vnímala tak, ako by ju realizoval niekto cudzí. Bolo to zároveň veľmi jednoduché, pretože ak sa niečo nedarilo, nebola to naša vina, ale ani zodpovednosť. O slovenských politikoch v rámci spoločného štátu po roku 1945 sa napríklad hovorilo, že idú za Slovákov do Prahy. V ČSR sa v podstate potláčalo aj české nacionálne, aj slovenské nacionálne povedomie. V prvej republike boli zákony voči menšinám nesmierne benevolentné, takže nejaké vyzdvihovanie alebo boj za práva menšín neprichádzal do úvahy. Každému sa vyhovel, neskôr v intenciách proletárskeho internaciona-lizmu.

Ďalším problémom je odliv často nashopnejších predstaviteľov vzdelanosti, vedy a umenia do Čiech, a to aj teraz. Nemáme tu vytvorené mechanizmy, ktoré by pre tých najschopnejších vzdelancov,

vedcov či umelcov prirodzene vytvárali pozície a podmienky na prácu, aké by im patrili. Po osemdesiatom deviatom sa zároveň elita vnútorne roztrieštila. Teraz je už situácia lepšia, lebo vo vlastnom štáte už nemožno ľudí, ktorí bojujú za Slovákov (bez populistických zámerov), označovať ako nacionalistov. Predtým sa viacerí ľudia hanbili, že budú priradení k SNS-ákom, ktorí v podstate zneužívajú takzvanú slovenskú kartu. A pritom je tu taký emocionálny potenciál, ktorý by bolo dobre zužitkovať. Nacionálna politika sa zdiskreditovala a podcenila sa. V tomto sme si podobní s Čechmi, nikde inde sa to asi po roku 1989 nestalo (viď Poliakov, Ukrajincov, Maďarov...)

Zaoberali ste sa nielen súčasnými, ale aj tradičnými vzťahmi našej spoločnosti k Židom a Rómom. Platia stereotypy, ktoré ponúka náš folklór, ešte aj dnes? Aký je rozdiel v prijímaní oboch etník?

V poslednej práci som sa zaoberala porovnaním Róma v tradičnej folklórnej anekdote a v anekdote širenej internetovou komunikáciou. Materiál jednoznačne dokumentuje smerom do súčasnosti zhoršenie postoja majority Slovenska k Rómom. Toto zistenie len potvrdzuje výsledky sociologických výskumov z posledných rokov a aj politici by sa mali – podľa mňa – nad takýmto trendom zamyslieť a hľadať východiská. Pokiaľ ide o židovskú minoritu, myslím si, že tu nebadáť negatívny trend v postojoch voči nej v posledných desaťročiach.

Robili ste terénny výskum na Slovensku, ale aj u slovenskej menšiny v Maďarsku. Vzťahy oboch susedných národov sú hlboko poznačené stáročiami domnelých aj skutočných nepravostí. Dodnes je takzvaná maďarská otázka predmetom politického boja, celkom nedávno sa správanie Slovenska k maďarskej menšine stalo predmetom kritiky v Štrasburgu. Čo k tomu môžete povedať z hľadiska politickej antropológie?

Ide o problematiku mimoriadne zložitú a – ako aj hovoríte – mimoriadne zaťaženú priam protichodnou historickou pamäťou oboch národov. Je to všetko o vzájomnej nedôvere. Tak ako naši informátori – Slováci v Maďarsku – nevedia pochopiť skutočnosť, že u nás máme vo vláde etnickú maďarskú stranu a vieme sa s tým ako Slováci zmieriť, neprekáža nám to, tak my nemôžeme rovnakým metrom vnímať postavenie – drasticky zredukovanej – dnešnej slovenskej menšiny v Maďarsku. Ale tento nerovnaký meter nám jednak priniesla história a jednak je potrebné, aby bol transparentný aj smerom k Štrasburgu. Slovenské školy v Maďarsku dnes sú v podstate len maďarské školy, v ktorých sa deti ako cudzí jazyk učia slovenčinu. A s tým dnes už nemožno nič robiť. Také školy, aké majú na Slovensku Maďari dodnes, s vyučovacím jazykom maďarským, v obrátenom garde u Slovákov v Maďarsku nemožno zaviesť. Nie je o ne záujem. So znalosťou slovenského jazyka sa v Maďarsku uplatní len zopár učiteľov na slovenských školách, prekladateľov, pracovníkov v knižniciach, v osвете či tlmočníkov... Slováci v Maďarsku vidia svoju budúcnosť už len v svojej slovenskej inteligencii. Taká je skratka realita.

Témou, o ktorej ste publikovali azda najviac, je slovenský folklór. Čo vy osobne pokladáte za jeho najväčšie hodnoty? Ako si môže získať vzťah k folklóru dnešný globalizovaný mladý človek odrastený na MTV a internete?

Folklór možno – najmä v dnešnom svete – ponímať rôzne. Môže byť pre nás anachro-

nizmom, smiešnou kulisou zakrývajúcou pred masami to, čo politici nechcú, aby bolo zjavné, folklór môže byť i nadávkou či pejoratívom... Záleží na uhle pohľadu. Skutočnosť, že som folkloristka, neznamená, že svoj voľný čas trávim spevom trávnic či počúvaním folklórnych nahrávok – práve naopak. Ak sa však na folklór pozerám ako na predmet svojich výskumov, predstavuje nesmierne zaujímavý fenomén. Vypovedá mnohé o tomto geografickom priestore, reflektuje historické prúdenia, postoje, emócie jeho nositeľov, je našou veľmi konkrétnou kotvou v mnohonárodnom a pestrom priestore strednej Európy. Aj keď nie je a ani by nemal byť jediným dokladom o našich slovenských koreňoch – nájsť vo folklórnych prameňoch práve to, čo je pre Slovensko charakteristické či špecifické, je často veľmi ťažké, ak nie nemožné (závisí to od žánru). Myslím si, že istá fáza odvrátenia sa mladých ľudí od folklóru je už za nami. Bola charakteristická nielen pre tento priestor. S nezáujmom napríklad o Volkslied, teda ľudovú pieseň, sa stretávali aj naši nemeckí kolegovia počiatkom 90. rokov 20. storočia. A aj keď folklór – tak hudobný, tanečný, spevný ako i slovesný – sa ďalej mení a prispôsobuje novým podmienkam a vkusu, prostredníctvom folku, etnickej hudby, worldmusic či rôznych folklórnych krúžkov alebo skupín sa opäť dostáva do pozornosti generácie mladých spolu s internetom, MTV či živých koncertov Zuzany Homolovej, Vlastu Redla, Klezmer Bandu alebo Ghymes.

Aký je váš najobľúbenejší autor?

Nemám jedného obľúbeného autora – je ich viacero. Zo slovenských je to František Švantner, Jozef Čiger-Hronský, Martin Kukučín, Zuzka Zguriška, ale i Lasica – Satinský, z inonárodných Gabriel García Márquez, ale i L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevskij, A. Gončarov, F. Villon, P. Verlaine, Ch. Baudelaire, J. Werich, K. Čapek.

Po akej knihe ste v živote túžili?

Po veľkom vydaní obrázkov Hieronyma Boscha.

Aká je vaša najobľúbenejšia kniha/slovenská kniha?

Axel Munthe: Kniha o San Michele.

* * *

EDUARD KREKOVIČ je archeológ. Archeológiu študoval na FF UK v Bratislave, kde dodnes pôsobí, prednáša však aj na Masarykovej univerzite v Brne. Špecializuje sa na teóriu a metodológiu archeológie. Organizuje interdisciplinárne konferencie na pomedzí archeológie a etnológie, z ktorých zostavil štyri zborníky. Monograficky spracoval nálezy rímskej keramiky z tábora Gerulata (Bratislava, Rusovce) – *Römische Keramik aus Gerulata (1998)*, ďalej publikoval *Rímske importy na Slovensku (1987)* a *Rímska importovaná keramika na Slovensku (1981)*. Venuje sa aj popularizácii vedy – pripravil knihu pre deti a mládež *Črepy a ľudia alebo všedná archeológia (1991)* či *Srbochorvátsko-slovenský archeologický slovník (1971)*.

Spolu so svojou manželkou Evou Krekovičovou a Elenou Mannovou ste zostavovateľom knihy Mýty naše slovenské. Ako vznikol tento projekt?

Nebol to projekt, skôr taká súkromná iniciatíva. Hnevalo ma, že historici a etnológovia píšu len do vedeckých časopisov, a to sa medzi ľudí nedostane. Niektorí politici napríklad stále operujú tým, že obdobie slovenského štátu sa musí prehodnotiť, a pritom je už dávno prehodnotené, vzniklo množstvo publikácií renomovaných historikov, ale kým to nie je spopularizované v najširších vrstvách, tak sa to stále bude vyžadovať.

Čím si vysvetľujete mimoriadny úspech knihy, ktorý sa prejavil aj dlhodobými stabilnými pozíciami v kníhkupeckých rebríčkoch?

Až taký úspech som nečakal, ale musím zopakovať, že kniha bola určená predovšetkým širšej verejnosti. Pri jej vzniku som vychádzal zo skutočnosti, že mnohé problémy, o ktorých sa v odborných

kruhoch diskutuje a píše, sú vo verejnosti neznáme, respektíve sú vnímané len vo forme mytológie. V nej sú historické fakty prekrútené a interpretované spôsobom, aký si dotýčný jedinec želá, alebo sú podriadené nejakému dobovému ideologickému výkladu. Takže prvotným cieľom knihy bolo oboznámiť širšiu verejnosť s mytologickými interpretáciami dejín, ktoré mohli zohrať v minulosti aj dôležitú úlohu pri procesoch národného uvedomenia, dnes sú však už anachronizmom a nemôžu pretrvávať v pôvodnej podobe. Možno, že sa nie každému autorovi podarilo komunikovať jazykom prístupným aj laikom, myslím však, že stredoškolsky vzdelaný čitateľ by s knihou nemal mať problém.

V spomínanej knihe ste v predslove napísali: Naša identita by sa nemala zakladať na výlučne etnocentrickej a niekedy až nacionalistickej interpretácii dejín – ani na laickej úrovni. Na čom by sa podľa vás teda dnes mala zakladať?

Dejiny sú dôležitým faktorom pri utváraní našej národnej identity a samozrejme ich

samozrejme istý pocit krivdy z našej spoločnej minulosti, práve na ňom by sme však už nemali zakladať naše povedomie. Vedie to len ku konfliktom a etnickej nevraživosti. Maďari nám ostali ako veční súperi (podobne, ale trochu inak aj Česi) a musíme sa s nimi porovnávať z hľadiska úspechov na poli ekonomiky, kultúry a podobne. Nemalo by to však viesť k nekritickému preceňovaniu našich a znevažovaniu ich úspechov.

Môžete porovnať vzťah Slovákov k Maďarom a Čechov k Nemcom?

My sme sa museli voči Maďarom vymedziť ako Slováci, lebo sme boli s nimi v spoločnom štáte, ale Česi s Nemcami spočiatku neboli v spoločnom štáte. Existovalo samostatné české kráľovstvo, občas síce bolo súčasťou Svätej rímskej ríše s centrom väčšinou v Nemecku, ale až po bitke na Bielej hore (1620) sa Čechy stali súčasťou Habsburskej ríše. Preto mali Česi aj svojich vzdelancov a ich povedomie českosti bolo staršie a rozvinutejšie ako slovenské. Už v predhusitskom období boli napríklad na pražskej univerzite spory, koľko hlasov pri rozhodovaní budú mať Česi a koľko Nemci. Na Slovensku

Foto archív K&S

nemožno z tohto procesu vylúčiť. Dôležitá je tu otázka interpretácie, teda výkladu historických faktov. Je jasné, že nejaký absolútne objektívny výklad je nemožný a mení sa aj v dôsledku spoločenských premien, práve preto je však dôležitá zodpovednosť vedcov, ktorí by sa mali vyvarovať ideologických vplyvov (fašizmus, komunizmus, nacionalizmus a iné). Naša identita by sa mala zakladať na tom, aké úspechy sme dosiahli na poli vedy, kultúry, športu atď. Významné postavy našich dejín by sme mali hodnotiť triezvo, nezveličovať ich skutočné či domnelé zásluhy, a najmä prihliadať na ich všeludské, humanistické poslanstvo. Nie je dôležité, kto bol prvý v strednej Európe – či Slovania, alebo Maďari –, o čom sa sporili archeológovia a historici minulých generácií. Dôležitejšie je, čo dokázali, ako prispeli do svetovej kultúry, vedy a podobne.

Vo svojom príspevku v Mýtoch sa usilujete uviesť na pravú mieru rôzne entuziastické pokusy nasilu hľadať pôvod Slovákov čím ďalej v minulosti. Končíte tak trochu humorne a prekvapivo, že to boli vlastne Maďari, respektíve Uhri, ktorí Slovákov prinútili vymedziť vlastnú identitu. Akú úlohu podľa vás zohrávajú naši maďarskí susedia vo vzťahu k našej identite dnes?

Maďari v minulosti naozaj prispeli k vymedzeniu našej identity voči nim a oddeľeniu Slovákov od moravského etnika. Dnes je ich úloha trochu iná. Zostal nám

hovorit' o Uhroch. A tak ako Slovania neboli vtedy ešte Slovákmi, ani starí Uhri ešte neboli Maďarmi. Veľa nedorozumení vzniklo preto, lebo v maďarčine termín Uhor neexistuje. Toto však nehralo úlohu pri maďarskom nacionalizme, tu išlo skôr o akýsi pocit osamelosti Maďarov v Európe, a preto je maďarský nacionalizmus silnejší a rozšírenejší ako slovenský.

Ako je to vlastne s pôvodom pomenovania Slovanov ako Sclavi, čiže otroci, ktorý neskôr prevzali aj nemeckí nacionalisti?

Pôvod tohto názvu je dosť nejasný, ale nedá sa jednoznačne prekladať ako otroci. Možno je to len skomolenina od slova Slavi.

Vo svojich publikovaných prácach ste sa doteraz zaoberali najmä rímskou dobou. Čo vás na nej priťahuje?

Na rímskej civilizácii ma fascinuje, že v mnohých oblastiach dosiahla výsledky, ktoré sa dlhé stáročia nepodarilo prekonať. Predovšetkým z nej vyrastá európska kultúra – kresťanstvo bolo vlastne tiež

bádateľov. Jedným z týchto trendov je úzka spolupráca s prírodnými vedami pri rekonštrukcii životného prostredia v minulosti – možno dokonca hovoriť o akejsi ekoarcheológii či krajinnej archeológii. Iný smer sa zameriava na ochranu kultúrneho dedičstva – hnuteľných i nehnuteľných pamiatok. Ďalší bádatelia sa snažia zapojiť archeológiu do kontextu širšieho teoretického diskurzu v spoločenských vedách – riešia napríklad otázky etnickej identity, ale aj ideologických deformácií v minulosti a existuje i feministická archeológia. Archeológia sa zároveň venuje čoraz mladším obdobiam, dokonca je možný aj archeologický prístup k súčasnosti. A to som nevyčerpal všetky odnože a špecializácie súčasnej archeológie. Na Slovensku sme podľa môjho názoru v niektorých oblastiach trochu zaostali za svetovými trendmi, respektíve sa k nám dostávajú s istým meškaním. Príčinou bude aj nedostatočná znalosť angličtiny u staršej generácie bádateľov, pretože práve vo Veľkej Británii a v USA vznikla väčšina moderných smerov v archeológii. Okrem toho je veľkým problémom (nielen) slovenskej archeológie ničenie archeologických nálezísk a ich vykráda-

produktom antiky. Ďalej ma zaujíma styk vyspelej rímskej kultúry s naším územím, obývaným vtedy barbarskými, väčšinou germánskymi kmeňmi. Funguje tu akýsi model centra a periférie, uplatňovaný aj v iných prípadoch pri kontaktoch vyspelejšej kultúry s menej rozvinutými spoločenstvami.

Rímska ríša siahala vraj až po Trenčín. Čo z toho dnes vyplýva pre Slovákov?

Predovšetkým musím povedať, že Rímska ríša nesiahala po Trenčín, len po Dunaj. Rimania niekoľko mesiacov táborili aj pri Trenčíne, ale to bolo len v rámci vojenskej výpravy a po roku 180 sa stiahli späť. Je pravda, že cisár Marcus Aurelius plánoval pravdepodobne aj z nášho územia, respektíve jej západnej časti, vytvoriť rímsku provinciu a začleniť ju do svojho impéria, ale predčasne zomrel a už nemal kedy uskutočniť tento plán. Keby sa tak stalo, mali by sme tu dodnes rímske architektonické pamiatky a možno aj naša identita by sa uberala trochu aj týmto smerom. Možno by sme aj viac vedeli o antike, pretože znalosti verejnosti o tomto období sú podľa mňa na veľmi nízkej úrovni.

Zaoberáte sa aj teóriou a metodológiou archeológie. Čo podľa vás charakterizuje dnešnú modernú svetovú archeológiu? Ako je to dnes s archeológiou na Slovensku?

Súčasnú archeológiu charakterizuje niekoľko trendov a silná špecializácia

nie organizovanými skupinami hľadačov, vybavených najmodernejšími prístrojmi (detektormi kovov).

Aký je váš najobľúbenejší autor?

Je ich viac. Kedysi som bol fanúšikom vedecko-fantastickej literatúry, takže som čítal všetko, čo u nás vyšlo. Moji obľúbení autori tohto žánru sú napríklad Ray Bradbury, Stanislav Lem alebo Isaac Asimov. Domnievam sa, že ich poslanstvo do značnej miery prekračuje rámec žánru. Z inej oblasti mám rád Gabriela Márqueza, Jacka Londona a Karla Čapka – hoci posledne menovaný bol aj sci-fi autorom (je známe, že vymyslel slovo robot).

Po akej knihe ste v živote túžili?

Ako štrnásťročný som čítal v časopise úryvok z Bradburyho knihy Martánská kronika a veľmi som ju chcel mať – to sa mi napokon aj podarilo a patrí medzi moje obľúbené dodnes.

Aká je vaša najobľúbenejšia kniha/slovenská kniha?

Okrem Martánskej kroniky mám rád Sto rokov samoty od Márqueza a Martina Edena od Londona. Spomedzi slovenských ma zaujali poviedky Františka Švantnera a všetko od Lasicu a Satinského.

Z h o v á r a l a s a
A n n a G r u s k o v á

Hitlerovi robotníci

V edícii Historické myšlení vyšla v roku 2005 kniha mladého nemeckého historika Marka Spoerera Nucené práce pod hákovým krížem. Uvedeným titulom sa slovenský knižný trh rozšíril o publikáciu venujúcu sa hospodárskemu pozadiu vedenia druhej svetovej vojny nacistickým Nemeckom. Problematika hospodárskych dejín je o to zaujímavejšia, že obdobie rokov 1939 – 1945 je na Slovensku vnímané predovšetkým cez politické a vojenské udalosti a ekonomickým otázkam sa venuje minimum priestoru.

- ▲ Mark Spoerer
- ▲ **Nucené práce pod hákovým krížem**
- ▲ Preklad Blanka Pscheidtová
- ▲ Argo 2005
- ▲ 314 strán
- ▲ 575 Sk

Spoerer sa zameriava hlavne na štyri okruhy problémov. Dominantnú časť jeho monografie zaberá pohľad na nemecké praktiky pri získavaní zahraničných robotníkov a ich nasadení na nútené práce. Zároveň sa štatisticky presne zachytáva rozsah nútených prác v prospech nemeckého hospodárstva. Autor sa pokúša hľadať aj odpoveď na otázku, kto niesol zodpovednosť za využívanie otrockej nútenej práce. Na jednej strane podáva obraz o zodpovednosti štátnych orgánov Tretej ríše a na strane druhej nevynecháva ani pohľad na plnú zodpovednosť jednotlivých nemeckých priemyselných a finančných spoločností. V závere práce sa nám v stručnosti otvára aj otázka povojnového odškodnenia nútené nasadených zahraničných robotníkov nemeckými vládami. Uvedené otázky autor prostredníctvom chronologicko-problémového

prístupu analyzuje v štyroch na seba nadväzujúcich kapitolách. Pokým sa v prvej kapitole podáva krátky náčrt nasadzovania cudzincov na práce v Nemecku pred nástupom Adolfa Hitlera k moci, nasledujúce dve kapitoly nám podrobným a vedecky erudovaným spôsobom objasňujú nábor, nútené odvody, deportácie a následné pracovné nasadenie cudzincov v hospodárstve Tretej ríše. Monografiu uzatvára štvrtá kapitola približujúca povojnové odškodnenie nútené pracujúcich robotníkov. Kniha je o to prínosnejšia, že otázka nútených prác sa neobmedzuje len na situáciu v Nemecku, ale naznačuje jasné kontúry vzťahov s krajinami západnej, strednej, východnej a juhovýchodnej Európy.

Spoerer nám ponúka aj informácie o dobrovoľne pracujúcich robotníkoch v hospodárstve Tretej ríše. Výnimkou neboli ani slovenskí robotníci, ktorí odchádzali do Nemecka najmä za dobrým zárobkom.

Širokospektrálny autorov pohľad na otázku nútených prác v Nemecku v rokoch 1939 – 1945 zachytáva sociálnu, ľudskú a pracovnú realitu nasadenia násilne deportovaných civilistov, vojnových zajatcov a väzňov koncentračných táborov pri ich neľudskej práci, počas ktorej boli vystavení najhorším životným a pracovným podmienkam podpisujúcim sa na ich vysokej úmrtnosti. Bezcitné

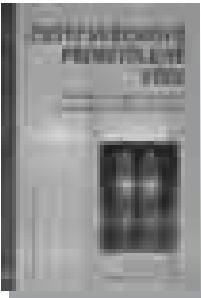
zaobchádzanie so samotnými robotníkmi nám potvrdzuje aj nacistickú rasovú ideológiu, kde boli pri samotnom nedobrovoľnom nasadzovaní robotníkov umožnené lepšie pracovné podmienky pracovníkom zo západnej Európy ako zajatcom z Poľska či ZSSR. Tieto rozdielne postavenia sa týkali potrieb základnej fyzickej existencie, akou bolo poskytovanie ubytovania, stravy, ošatenia, hygieny a mnohých ďalších skutočností. Vykreslenie núteného nasadenia 13,5 milióna zahraničných robotníkov nám dáva odpoveď aj na otázku, ako mohol nacistický režim tak dlho prevádzkovať svoju priemyselnú výrobu aj napriek totálnemu nasadeniu na frontoch druhej svetovej vojny. Okrem núteného nasadenia ro-

nadhodnoteného kurzu ríšskej mar-ky a slovenskej koruny. Tieto informácie o dobrovoľne pracujúcich cudzincoch sú plasticky podávané v rámci jednotlivých kapitol a aspoň sčasti odkrývajú slovenskými historikmi dodnes takmer nespracované pôsobenie slovenských robotníkov v Nemecku počas existencie slovenského štátu. Množstvo zaujímavých a hodnotných informácií, ktoré autor vo svojej práci prezentuje je podložené bohatou pramennou bazou doplnenou o odbornú literatúru a štúdie. Vzhľadom na vedecký charakter monografie by však bolo prínosné využitie väčšieho množstva archívneho materiálu z regiónu strednej a východnej Európy. Samotnú textovú stránku knihy vhodne dopĺňajú aj tabuľky a mapy, ktoré sú prehľadne zasadané do textu. V mapovej prílohe venujúcej sa rozdeleniu Poľska sa autor dopustil menšej nepresnosti, keď datuje autonómiu Slovenska na 16. 11. 1938 (autonómia Slovenska bola schválená ústavným zákonom 22. 11. 1938). Monografia Marka Spoerera je vyda- reným vedeckým dielom s jasnou koncepciou a metodológiou. Erudovaný text je súčasne podaný aj dobre čitateľným jazykom, čo umocňuje jeho kvalitu. Musíme oceniť aj snahu autora o vyrovnanie sa s negatívnou stránkou nemeckých dejín, čo sa mu v knihe Nucené práce pod hákovým krížem podarilo.

Peter Mičko

Českí svedkovia premýšľanej viery

Teologická fakulta Juhočeskej univerzity usporiadala sympóziu s úmyslom zmapovať krajinu súčasného vedeckého myslenia v jeho metafyzickej, náboženskej a teologickej dimenzii. Jednotliví autori sa venujú čiastočným aspektom vzťahu filozofie a teológie a pritom prezentujú východiská a metódy svojho myslenia. Zvučné mená prispievateľov určite pritiahnu pozornosť nielen odborníkov a študentov teológie a filozofie, ale aj každého hlbavého čitateľa so záujmom o filozofiu a kresťanstvo.

- ▲ K. Skalický, R. Svoboda, F. Štěch (ed.)
- ▲ **Čeští svědkové promyšlené víry**
- ▲ CDK 2006
- ▲ 151 strán
- ▲ 236 Sk

lenie (Karel Skalický). Milan Machovec vo svojej poslednej knihe napísal: „Je preto celkom scestné, keď sa spolu dodnes svária tí, ktorí v čokoľvek opravdivo celou dušou veria. Tí všetci sú v konečnom dôsledku spojenci – smrteľným nebezpečenstvom pre ľudstvo je naopak epikurejec, ktorý neverí v nič, a preto je ochotný akúkoľvek vieru predstierať.“ Aby sme porozumeli onomu od- deleniu teológie a filozofie, ku ktorému dochádza na konci stredoveku, treba sa pýtať, ako v našej skúsenosti vzniká predstava sveta, ktorý by bol „len prirodzený“. Pokiaľ začíname oddelene prirodzeným svetom prirodovedy a nadprirodzeným svetom teológie, nepodarí sa nám ich prepojiť. Oba údajné svety sú teoretické sústavy – výsledky úsilia reflexie. Potrebujeme začať skôr, pri svete života, svete konštituovaného prítomnosťou života. Kde je prítomný život, nie nevyhnutne ľudský, ale život v najzákladnejšom zmysle účelo- vo zameraného konania, svet prestá-

čínov Božích, teda z Božieho zjave- nia v dejinách a nazvať to teológiu. Môžeme sa usilovať o pochopenie skutočnosti, ktorej súčasťou sú aj oné veľké činy Božie, z aspektu ľudského pýtania sa a nazvať to filozofia. Môžeme sa tiež usilovať o porozumenie súvislosti príčinných vzťahov skutoč- nosti a nazvať to prírodoveda. Len je pritom treba pamätať, že len jedna je múdrosť a všetky delenia sú dele- nia de mente, nie in re, ale extra rem (Erazim Kohák). Filozofické vzdelanie v skutočnosti nepredstavuje len logický či špekulatívnu prípravu pre teológiu. Filozofické vzdelanie vedie totiž teológa k sebakritickosti a vec- nosti. Tie obmedzujú naivný alebo nadutý teologický komplex primátu. Ten v dejinách cirkvi kadečo poka- zil a dodnes vytvára priepasť medzi teológiou a cirkvou na jednej strane a kultúrou a spoločnosťou na strane druhej. A napokon filozofia odhaľuje Sitz im Leben teologických výpovedí. Až odhalením kultúrneho a mentál- neho kontextu stáva sa teologická výpoveď živým motívom spásy. Každý veľký teológ bol zároveň filozo- fom a každý veľký filozof zanechal dôsledky pre teológiu (Zdeněk Kučera). Filozofia je úsilím porozumieť zmyslu živého (meniaceho sa) sveta, dorozumieť sa s ním a tým vstupovať do jeho osudov. Kresťanská teológia je poznaním a tušením o výzve žiť v duchu existenciálnej otvorenosti voči dráme Božieho sveta. V tomto dvojakom smere filozofia a teológia ako predmety výučby zaiste podáva-

lógia v modernej vedeckotechnickej dobe človeku niečo dôležité, je to práve mýtickosť prežívania, v ktorej je možné pochopiť svoj život ako kozmickú udalosť, nie ako fakticitu. V súčasnosti sa tak filozofia a teo- lógia pomocou odkazov na mýtus môžu stať prostriedkom životného objasnenia tam, kde si nevystačíme s racionálnym výkladom a kde treba aktivizovať celú bytosť človeka (Aleš Prázný). Tému vzťahu filozofie a teoló- gie, o ktorej pojednáva predlože- ný zborník, považujem za dôležitú

a podnetnú preto, že tieto oblasti poznania sa od konca stredoveku od seba začali oddeľovať a predkladať abstraktné tézy, ktoré stratili súvis- losť so životom. Filozofia a teológia nemusí byť vyhradená len pre úzky okruh odborníkov. Osobne si myslím, že každý hlbšie mysliaci človek, kto- rý v niečo opravdivo verí, môže byť v istom zmysle filozofom a dokonca aj teológom. Aj k takémuto úsiliu by nás mohlo podnietiť toto hodnotné dielo.

Štefan Šrobár

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

To, čo sme prežívali v uplynulom sto- ročí ako druhú svetovú vojnu, ako budovanie komunistického raja na zemi, ako tzv. normalizáciu do reál- neho socializmu a potom ako onen radikálny prelom, ktorý sme si nazva- li zamatová revolúcia, ako aj súčasné výzvy, ktoré nám dnes z tohto naozaj svetodejinného prelomu vystupujú – to všetko si od nás vyžaduje hlboké zamyslenie, dokonca viac, to si vyža- duje nielen hlboké, ale aj (a možno aj predovšetkým) dialogické zamys-

Nadutý teologický komplex primátu v dejinách cirkvi kadečo pokazil a dodnes vytvára prie- pasť medzi teológiou a cirkvou na jednej strane a kultúrou a spoločnosťou na strane druhej.

va byť hodnotovo neutrálny. Zmysel a hodnota sú najvlastnejšou osnovou a tkanivom sveta života dávno pred vstupom ľudskej reflexie a všeobecne človeka na scénu. V rámci tohto sveta môžeme svoje porozumenie zamerať rôzne. Môžeme sa usilovať o pocho- penie skutočnosti z aspektu veľkých

jú dostatok informácií, avšak dôraz je kladený na formovanie a tvorivé ko- nanie. Ide teda o výučbu existenciál- nu, „srdečnú“, ktorá má silu vyvolať konverziu (Radim Palouš). Filozofia a teológia sú nesené svojimi príbeh- mi, ktoré sú šancou pre moderného človeka. Keď ponúka filozofia a teo-

Rodina po európsky

- ▲ Jack Goody
- ▲ **Proměny rodiny v evropské historii**
- ▲ Preklad Petra Diestlerová
- ▲ NLN 2006
- ▲ 229 strán
- ▲ 365 Sk

Na historicko-antropologickú esej Jacka Goodyho som sa tešil už odvtedy, čo som na záložke knihy Populace v Evropské historii od Massima Livi Bacciho uvidel informáciu o príprave jej vydania. Obe knihy vydalo Nakladatelství Lidové noviny v rámci svojej edície Utváření Evropy. Zatiaľ som sa z deviatich doteraz vydaných kníh z danej edície dostal na záverečné stránky len troch z nich. Treťou je inšpiratívne pozvanie do sveta jedla, chutí, vôní a iných radostí spojených s pôžitkom prijímania potravy, resp. deprivácie z ich nedostatku v knihe Massima Montanariho Hlad a hojnosť (v roku 2004 sa o jej slovenské vydanie postaralo vydavateľstvo Kalligram). Musím sa priznať, že posledne menovaná publikácia nesúvisí s predmetom môjho vedeckého záujmu, ale skôr s mojou záľubou a „neutíchajúcou chuťou“ o všetko, čo súvisí s prijímaním potravy.

Knižky z danej edície sú príspevkami spoločenských vedcov, ktorí sa venujú geografickému priestoru Európy a ponúkajú historický exkurz do rôznych tém z oblastí dejín hospodárskych, politických, sociálnych, náboženských či kultúrnych. Celá edícia Utváření Evropy vznikla z podnetu piatich európskych nakladateľstiev sídliačich v rôznych častiach nášho svetadielu (Barcelona, Mníchov, Oxford, Paríž a Rím). Má byť prístupná širokému okruhu záujemcov, a aj preto sú knižky písané prehľadne a zrozumiteľným jazykom. V prípade, že by niektoré pojmy boli pre laického čitateľa predsa len nedešifrovateľné, ponúka napríklad aj Goodyho knižka glosár pojmov a ich vymedzenie. Historik Jacques Le Goff, ktorého netreba slovenskému čitateľovi predstavovať, za zámer edície považuje objasňovanie vývoja Európy s jej neopomenuteľnými prednosťami bez toho, aby sa zamlčovali zdedené ťažkosti a poukazovalo sa na spoločné znaky, ako i rozmanitosť zároveň. Ak chceme pochopiť súčasnosť a budúcnosť Európy, nesmieme ju pripraviť o jej dejiny. Možno je vhodnejšie napísať, nesmieme sa my pripraviť o jej (naše) dejiny. Dnešok vychádza zo včerajška a aj zajtrajšok sa časom stáva minulosťou. Minulosťou, ktorá súčasnosť na ceste k budúcnosti nezväzuje, ale pomáha ju meniť, pretvárať a utvárať bez toho, aby sa spreneverila svojej vlastnej tradícii.

Francúzsky sociológ Pierre Bourdieu poukazuje na to, že čo sa v dejinách javí ako večné, je len výplod navzájom prepojených inštitúcií, ktoré to zvečnili. Inštitúcií, akými sú napríklad rodina, cirkev či škola. Tieto „večné“ sociálne inštitúcie ovplyvňujú naše každodenné správanie a konanie. Rodinu, ako jednu z nich, nachádzame vo všetkých kultúrach a vo všetkých historických obdobiach. Je univerzálna, aj keď sa vyskytuje v obrovskom množstve rozmanitých podôb. Mení sa forma, štruktúra, vzťahy v nej či obsah a charakter funkcií rodiny. Tú-

to premenu zachytáva aj esej Jacka Goodyho. Rád by som sa však v tejto chvíli odklonil od sústredenia sa na obsah knihy. Pre mňa ako sociológa je totiž veľmi inšpirujúci aj autorov spôsob analýzy a spôsob samotnej argumentácie. Historická antropológia spoločne s historickou demografiou totiž ponúkajú „nový“ pohľad na vývoj rodinného správania a života v minulosti. Mnohé dovtedajšie východiská a „pravdy“ boli na základe nových historických dôkazov vyvrátené a znamenali rozpad pôvodných poznávacích a výkladových modelov evolúcie rodiny. V knihe sa objavuje kritika mnohých, na špekuláciách a na zdravom sedliackom rozume založených, „vedeckých“ východísk. Aj v odborných kruhoch sa napríklad do šesťdesiatych rokov minulého storočia všeobecne prijímal názor, že pre opis rodinného života v minulosti je charakteristické prevládanie zložených, viacpočetných a viacgeneračných rodinných domácností a že až nezdružiteľná industrializácia prináša postupnú nuklearizáciu

Goody síce nevyvracia, že dochádza k rôznym zmenám v rodinnom živote, ale tvrdí, že termíny, ktorými sa popisujú, sú často neadekvátne, keďže tieto zmeny boli skôr zmenami v miere a nie type.

rodiny. Goody nám poskytuje veľa ďalších príkladov demystifikácie podobných, v bežnom vedomí doteraz reprodukovaných, „vedeckých pravd“.

Neplatnosť do určitého času bezvýhradne prijímaných východísk však vedie k štádiu neistoty. Postupne sa pri skúmaní rodiny predsa len dostávame z daného štádia „hľadania“ a niekoľko nových východísk je už jasných. Kniha Proměny rodiny v evropské historii je výborným príkladom, akým spôsobom súčasná veda zachytáva minulé (ale vlastne aj terajší) rodinný život. Prvým takýmto východiskom je búranie mýtov a spochybnenie jednoduchých vysvetlení a jednoduchej kauzality. Ide napríklad už o spomínaný mýtus o minulosti, charakterizovanej zloženým rodinným spoložitím, či o vnímaní ro-

dinného života ako bezproblémového (v porovnaní so súčasnosťou), alebo naopak „bezcitného“ (napríklad vo vzťahu k deťom, partnerovi) či kolektivistického v porovnaní so súčasnou individualizovanou a „citovou rodinou“. Goody síce nevyvracia, že dochádza k rôznym zmenám v rodinnom živote, ale tvrdí, že termíny, ktorými sa popisujú, sú často neadekvátne, keďže tieto zmeny boli skôr zmenami v miere a nie type. Zároveň sa snaží prekonať unikauzálny prístup, a to cez ponuku diferencovaného obrazu o európskej rodine a poukázať na dôležitosť nových determinánt. Postupne pod „farchou dôkazov“ odmieta model jednotného európskeho rodinného systému cez delenie Európy na časti (Sever a Juh, Západ a Východ) či regióny podľa výskytu jednoduchých a spojených rodinných systémov, veku vstupu do manželstva, spôsobu dedenia a ďalších charakteristík až k odhadeniu rozdielov vo vnútri týchto častí a regiónov Európy a k poznaniu, že nijaký región nie je homogénny. Aj keď je už zo samotnej témy knihy zrejmé, že Jack Goody musí identifikovať a sústrediť svoju pozornosť na podobnosti vo vývoji rodinného života v Európe, veľmi dôležitou súčasťou jeho analýzy je i zdôrazňovanie, ale najmä porovnávanie rozdielov, odlišností a špecifik. Pred čitateľom sa objavujú faktory ovplyvňujúce každodenný život rodín v minulosti, ktoré spoločenski vedci nebrali do úvahy alebo reflektovali

dôležitosť len jedného z nich. Sú nimi napríklad politické, ekonomické, ekologické, kultúrne, demografické a náboženské determinanty. Aj takýmto spôsobom dochádza k spochybneniu priamej kauzality. Veľmi významnými faktormi, ktoré vplývajú na odlišnosti rodiny a jej kvalitatívne (vnútorné) ako i kvantitatívne (vonkajšie) charakteristiky, sú napríklad príslušnosť k spoločenskej triede/vrstve/stavu, vierovyznanie, etnicita, uprednostňované právo (zvykové či rímske), spôsob obživy, typ hospodárenia, sobášny vek, tradície a zvyky, mentalita či miesto bydliska a ďalšie ekologické a zemepisné dimenzie. Prezentované príklady odlišností a špecifik z rôznych častí a regiónov Európy zachytávajú obrovskú rôznorodosť rodinného

života, ale na druhej strane pomáhajú Goodymu identifikovať a zdôrazniť podobnosti charakterizujúce určité historické obdobie.

Opísať „na priestore“ jednej knižky „európsku rodinu“ a jej meniace sa podoby v dejinách nie je vôbec jednoduchý pokus. Množstvo vnútorných rozdielov a variácií, nedostatok využiteľných údajov v niektorých historických obdobiach, ale i naše presvedčenie o jedinečnosti tzv. európskej rodiny len sťažujú situáciu. Sám som sa pristihol pri tom, že mnohé tvrdenia autora sa mi zdali nedovysvetlené, alebo som v niektorých chvíľach čakal na presvedčivejší argument, inokedy som zase mal informácie, ktoré boli s autorou-

Historická antropológia spoločne s historickou demografiou ponúkajú „nový“ pohľad na vývoj rodinného správania a života v minulosti. Mnohé dovtedajšie východiská a „pravdy“, boli na základe nových historických dôkazov vyvrátené a znamenali rozpad pôvodných poznávacích a výkladových modelov evolúcie rodiny.

vými tvrdeniami v rozpore. Postupne, ako ma text viac a viac „pohlcoval“, som si však uvedomil, že Goodymu sa podaril obmedzený priestor jednej útlej knižky naplniť zaujímavými a inšpirujúcimi myšlienkami o rodine v rôznych etapách vývoja Európy. Jeho opis naprieč obdobiami má svoje čaro aj v tom, že identifikuje možné faktory zanechávajúce nezmazateľné stopy na rodinnom živote v Európe a ako keby pomáhajúce tvoriť „európsku rodinu“. Sám autor zdôrazňuje, že pritom nejde o historický výklad, ale o historicko-antropologické uchopenie témy so sociologickou perspektívou. To, že nejde o klasický historický výklad nám potvrdzuje samotné členenie textu. Rodina je sledovaná v jednotlivých historických obdobiach, ale aj z hľadiska tematických okruhov. Kniha nepojednáva iba o rodine vo všeobecnosti, ale napríklad i o postavení žien a detí, o mužoch, vene a spôsoboch dedenia, násilí v rodine či sexualite od obdobia antického Grécka a Ríma, germánskych a keltských kmeňových spoločností, nástupu kresťanstva, cez stredovek a obdobie reformácie a protireformácie, protoindustrializácie a industrializácie až po modernizáciu a súčasnosť.

Goody poukazuje na dôležitosť kresťanstva z hľadiska postupného vytvárania „európskeho spôsobu rodinného života“ a odlíšenia od mode-

lov charakterizujúcich Áziu či okolité Stredomorie. Zavádzanie nových, veľmi presne stanovených noriem a pravidiel aj do rodinného života (a od tohto obdobia spájajúcich sa v prvom rade s manželstvom) sa dialo z konkrétnych dôvodov, súvisiacich s ustanovením a udrzaním cirkvi ako významného organizačného prvku spoločnosti a s jej mocenskými a ekonomickými záujmami. Táto organizácia nahradila v role regulátora rodinného života obec (komunitu) i štát. Ten zasahoval do rodinného života v starom Ríme a aj v neskoršom období presadzoval niektoré čiastkové opatrenia (napríklad za reformácie). Štát v širšej miere však

opätovne prevzal dohľad nad rodinným životom v 19. storočí, keď s rozvojom priemyselného kapitalizmu dochádza k sekularizácii a laicizácii spoločnosti. Ekonomika, sekulárne ideológie a sprievodné javy procesu modernizácie tak postupne nahradili záujmy cirkvi a náboženských organizácií a stali sa hlavnými faktormi, ktoré pozmenili obrysy rodinného života v Európe. To je v skratke bez obrovského množstva „odbočiek“ jeden z hlavných referenčných rámcov knihy Jacka Goodyho.

Rozmýšľal som, ako ukončiť tento svoj text. Na obale knižky je obraz od Edgara Degasa Rodina Bellelli-ovcov zachytávajúci rodinu jedného konkrétneho historického obdobia. Otec sediaci pri krbe vo veľkom čiernom a pohodlnom kresle v obývacej miestnosti rodiny netrpiacej núdzou. Obraz ho zachytáva od chrbta, ako pozerá na svoju manželku a dve dcéry, ktoré sú v jej blízkosti. Oblečené sú podľa konvencií vtedajšej doby. Prečítajte si knižku a nechajte sa inšpirovať a predstavte si, ako by asi boli zobrazené „typické európske rodiny“ z iných období. Aká je typická „bilbordová“ rodina v súčasnosti a či je vôbec tento obraz realitou alebo či je len želaným, a preto asi najlepšie predávajúcím obrazom?

R o m a n D ž a m b a z o v i č

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

Lavór a sviečka pre demokraciu

- ▲ Slavenka Drakulić
- ▲ **Jak jsme přežili komunismus**
- ▲ Preklad Robert Vindiš, Daniela Slavíková
- ▲ NLN 2005
- ▲ 231 strán
- ▲ 319 Sk

Mala som asi šesťnásť rokov, keď som videla meno Slavenky Drakulić na prebale knihy. Nevedela som, kto je, o čom a prečo píše. Jej Balkan Express čítala štúpla spolužiačka na letnej škole pre stredoškolské a stredoškolské, všetci sme sa pod strechou plážového domčeka práve skrývali pred nečakanou búrkou, hrali sme karty, rozprávali sme sa. A ona čítala knihu s názvom, ktorý ma odpudzoval – asi preto, že som mu nerozumela. Bola som v cudzej krajine, vzatá akoby na milosť, dovzdelávaná aj oddychujúca kvôli tomu, že Slovensku vtedy dominoval Mečiar. Bola som v skupine študentiek a študentov z východnej Európy – pätnásť starostlivo vybraných ľudí z Rumunska, Slovenska a Srbska a Čiernej Hory sem pricestovalo akýmsi balkánskym expresom, aspoň mne sa zdá, že nás naše americké spolužiačky a spolužiaci tak vnímali. Z „Balkánu ako takého“ ma striasa – prvotné očarenie Kusturicovým Undergroundom pominulo a od túžby cestovať „na Balkán“, počúvať „živelnú a nespútanú balkánsku muziku“, vysvetľovať vojnu „horkokrvnosťou“ niekoho ma spoľahlivo odrádza vedomie toho, že pre niekoho som Balkánom aj ja.

Kniha Slavenky Drakulić Jak jsme přežili komunismus, ktorú nedávno vydalo Nakladatelství Lidové noviny,

Autorka v celej zbierke esejí rozbieja predpokladané „my“ z názvu knihy, dokonca hovorí, že prvú osobu množného čísla nenávidí. Z toho, ako si „my“ robí nároky na jej osobu, je jej nevoľno – z davov na prvomájových demonštráciách, z mŕtvych tiel „tých druhých“, ktorí boli pre seba samých tiež „my“. Je jej nevoľno z nonšalantnej drzosti politických a finančných elít, ako prostredníctvom „my“ obkružujú alebo delia štát, ktorý majú spravovať. Preto sa pokúša prejsť k vymedzenejšiemu „ja“, prvej osobe jednotného čísla, z ktorej môže začať svoje rozprávania bez toho, aby svoje čitateľky pohltila siláckym plurálom „my - ženy“ („musíme držať spolu“, „chápeme sa“, „vieme sa pochlapiť“), ďalšie čitateľky a čitateľov tiež siláckymi plurálmi „my Chorváti a Chorvátky“, „my Východoeurópania a Východoeurópanky“.

Príbehy z detstva, dospievania a profesionálneho života v komunistickej Juhoslávii rámčuje ako skúsenosti s femininými stránkami života v jednom politickom režime. Viacero teoretických a teoretikov písalo o tom, ako sa neexistujúci občiansky verejný priestor, priestor debát v krajinách východného bloku, presúval do domácností, niekedy by sa dokonca dalo povedať, že pri uvažovaní o tom, „ako to bolo za komunizmu“, sa priestor domácností a rodín prepísal týmto občianskym a politickým priestorom. Disidenti s rodinami sa stretávali na chatách a lazoch, boj za slobodu sa miešal s akýmsi druhom undergroundového hipíctva, no kto deťom vymieňal plienky? Kde a ako existoval v tomto zverejnenom súkromnom živote život svetských a reprodukčných činností alebo krašlenia žien? Najpôsobivejšie sú v podaní Drakulićovej práve rozprávania o neviditeľnej práci žien v domácnosti a zásobovaní domácností. Výber toaletného papiera je okrem hašterenia sa s vyberavou pubertálnou dcérou „skúškou“ chápania a uchovávania vlastnej ľudskej dôstojnosti. Skladovacia mánia mám a starých mám (ale aj otcov, spomínam si na žiletky doma v skrini), recyklácia predmetov dennej spotreby, ako napr. sadenie kvetov do konzerv, vykladanie odpadkových košov igelitovými taškami, preštrikovanie starých svetrov na nové kusy oblečenia, sú symptómy celkom nepostmaterialistickej eko-

kožuch, ústa si namaľovať rúžom iným ako len jedným z dvoch dostupných v bežných drogériách bolo pre ľudskú dôstojnosť Drakulićovej, jej priateľiek, žien, ktoré pozorovala, často rovnako podstatné, ako zvládnuť „banálne“ stretnutia so svojím cenzorom, ktoré ako kriticky píšuca novinárka pravidelne absolvovala. Svojím príbehom, aj príbehmi ďalších intelektuálok, dopĺňa mozaiku známych heroizovaných životov mužských intelektuálov a disidentov, no čo je dôležitejšie, píše aj o obyčajných ženách, vlastne o celkom nepekných, neupravených, s pokazenými zubami. Vo svojom pohľade obracia naruby chápanie ženskosti a úsilia väčšiny žien o jeho stelesnenie, keď píše, že „krása spočíva v očiach pozorovateľa“. Nielen krása, ale aj „pravda“ o minulosti spočíva v očiach pozorovateľky, môžem povedať poučená rozprávaním Drakulićovej.

Drakulić úvodným pridelením zámena „my“ východoeurópskemu subjektu, stále sa na niekoho spoliehajúceho kolektívu, a pridelením zámena „ja“ zodpovednému jednotlivcovi, symbolizujúcemu západoeurópsky subjekt, poskytla svoju mriežku nazerania na udalosti obsiahnuté v tejto knihe.

Ak by české preklady esejí Drakulićovej nazvali jej vydavatia Balkánsky expres, celkom určite by som po nej tak dychtivo nesiahla. Komplikovanosť vojny v bývalej Juhoslávii (váham aj nad týmto označením), pochopiteľná nechť predstavovať si vojnu, ktorej som, našťastie, nikdy nebola účastná, ma aj od čítania o vojne dlho odrádzali. Práve časť knihy o vojne najviac vypovedá o vydelení sa autorkinho „ja“ spod národného „my“. Aj cez príbeh divadelnej herečky hovorí o tom, ako sa možno stať nepriateľkou národa, utečenkyňou, ktorá ujedá „domácim“ z ich spoločného (napr. žije „na úkor“ dôchodku profesora v Ľubľane), alebo tou, ktorá písaním „špiní do vlastného hniezda“.

Drakulić počas vojny emigrovala do Francúzska a Holandska, prednášala na mnohých svetových univerzitách. Časť „Ako sme prežili vojnu“ z rokov 1991 – 1993 sa ešte dôraznejšie kóduje oddelením ženskosti a mužskosti, ktoré je základným delením v stave vojny. Ženy možno znásilniť (Drakulić píše o stretnutí so znásilnenou ženou v utečeneckom tábore v Karlovaci), mužov možno vtiahnuť do vojny ako vojakov a nechať ich zabíjať iných mužov (reprodukuje rozhovor s dvadsiatnikom Ivanom). Takáto logika je ohromujúca vo svojej jednoduchosti aj dôslednosti, ako sa môžeme stále presvedčať z novinových správ. A vo svojej dlhej „životaschopnosti“, ak to tak možno nazvať. Ak je dnes, ako hovorí taliansky filozof Giorgio Agamben, výnimočný stav stavom, v ktorom žije svetová populácia takmer bez výnimky, a obrazom ľudského subjektu je utečenec, homo sacer, je premýšľanie o vojne nevyhnutnou súčasťou premýšľania o „bežnom“ politickom a občianskom poriadku.

(Premýšľať o vojne na dovolenke: Po skončení niekoľkodňového seminára v Dubrovniku a občasného večerného kúpania v mori som sa vybrala do kopcov nad mestom. Úžasná geografia mesta a jeho okolia sa pomalým stúpaním na vrch Srd a prechádzaním po osadách na jeho úpätí menila na kartografiu vojny, neviditeľnú z plá-

Drakulić úvodným pridelením zámena „my“ východoeurópskemu subjektu, stále sa na niekoho spoliehajúceho kolektívu, a pridelením zámena „ja“ zodpovednému jednotlivcovi, symbolizujúcemu západoeurópsky subjekt, poskytla svoju mriežku nazerania na udalosti obsiahnuté v tejto knihe. Z tohto pohľadu by bolo možné očakávať, že práve posledná časť knihy „Ako sme prežili postkomunizmus“ (o rokoch 1993 – 1996) bude pomalým časovým vzdáľovaním sa od dôb spred roku 1989 a podľa často použíwanej logiky dobiehania Západu aj miestom najväčšej snahy o artikuláciu onoho paradigmatického „ja“. Nie je to celkom tak – viaceré texty obracajú pozornosť k obdobiu druhej svetovej vojny a rokov pred ňou. Zdá sa tak, že preto, aby sa aj kolektívny subjekt národa vedel vysloviť v mnohorakých ja, musí sa vrátiť „hlboko“ do minulosti – spytovať sa na svoj diel zodpovednosti na vojnovom fašizme, nacionalizme, na svoju záľubu v monarchizme, lásku k uniformám. Ku všetkému tomuto však možno pristúpiť kriticky, no možno sa aj primknúť: „Po zatrazení režimu sa objavila zúfalá, takmer hmatateľná túžba po silnom spojení s predkomunistickou minulosťou. Tak napríklad Slovensko a Chorvátsko, dva nové nezávislé štáty, rýchlo vymazali obdobie päťdesiatich rokov komunizmu a svoju novú štátnosť spojili s obdobím „nezávislosti“ z dôb Jozefa Tisa a Ante Pavelića.“

Primknýnanie sa, budovanie silnej túžobnej väzby k nacionalizmu, niekoľkoročnú stratu pamäti si Slovensko privolalo opäť. Siláckemu „my“, promotovanému niekoľkými silákymi „ja“, sa zachcelo obživiť v novej podobe štátu, ktorý sa stíhlo usadiť v kaviarni zvanej Európa. Úvodná definícia „my“ a „ja“ tak, ako ju uvádza Drakulić, je veľmi zjednodušujúca a s týmto rozdelením zápasia hádam všetky eseje v knihe. Vyjednávania si vzťahu medzi „my“ a „ja“ sa deje vždy, vo všetkých spoločenských poriadkoch. Možnosť poodstúpiť od „my“, neidentifikovať sa s ním by však nemala byť spájaná len s „vyspelým“ západným a európskym. Ak dnes niektoré a niektorí odstúpime od pohlcujúceho kolektívneho subjektu (ktorý by inak mohol byť budovaný aj na pozitívnych kolektívnych väzbách), je dobré si na cestu so svojim „ja“ niečo vziať. Ako hovorí Drakulić: „A preto aj dnešná žena musí mať pripravený lavór (a sviečku), pretože nikdy nemôže vedieť, čo ju čaká – a nikdy nevie, ako bude nazo-raz vyzeráť demokracia v onej východoeurópskej krajine.“

Ľubica Kobová

Drakulić svojím príbehom, aj príbehmi ďalších intelektuálok, dopĺňa mozaiku známych heroizovaných životov mužských intelektuálov a disidentov, no čo je dôležitejšie, píše aj o obyčajných ženách, vlastne o celkom nepekných, neupravených, s pokazenými zubami.

nereflektuje len život v komunistickej Juhoslávii tak, ako ho autorka opísala v knihe How We Survived Communism and Even Laughed. České vydanie je výberom z tejto knihy a dvoch ďalších – asi najznámejšej Balkan Express a „povojnovej“ Café Europa. Pre čitateľku a čitateľa na Slovensku je to výber zaujímavý – reflektuje obdobie socialistickeho či komunistického štátneho zriadenia vo viacerých krajinách strednej a východnej Európy, vojnu v bývalej Juhoslávii a povojnové snahy týchto krajín a ich obyvateľiek a obyvateľov stať sa súčasťou Európy, privlastniť si ju. Názov českého výberu, reprezentujúci len prvú časť textov, akoby trochu zavádzal – nielenže sme takto prežili komunizmus, ale nejakto sme prežili aj vojnu a prežívame aj ďalej.

lógie nedostatku či „ekológie nevyhnutnosti“, ako tento systém popisuje autorka. Uprednostnenie kúpy práčky pred akýmkoľvek iným domácim spotrebičom je feministickým aktom svokry, „bývalej učiteľky a emancipovanej ženy“ voči svojej neveste. A projektovanie bytov bez balkónov, na ktorých by bolo možné sušiť vypratú bielizeň, je zase nefeministickým projektom architekta či inžiniera, ktorý plánoval veľkomestské paneláky. Kde sušiť tie poprešované kusy oblečenia, zašívane nylonové pančuchy (ktoré by sa všade inde vyhadzovali), pýta sa Drakulić, ak nemajú ženy a ich domácnosti na sušičky bielizne? Mať nylonky, aspoň dajaký krém, niekedy aj trochu lepšie oblečenie z výpredaja za hranicami, konečne si (celkom neracionálne, aj so zlým svedomím) kúpiť poriadny

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

Sexualita na nule

▲ Elizabeth Abbottová
▲ **Historie celibátu**
▲ Preklad
Hana Volejníková
▲ BB art 2005
▲ 524 strán
▲ 619 Sk

náznaku bulvárnosti predčí brilantne vyfabulované detektívky, najdrastickejšie horory aj najdojímavejšie harlekýnky. Vo veku reality shows sú tieto farbis-té true stories jednoducho „na tepe do-by“, nielen preto, že sa končia kapitolou o celibáte vo veku AIDS.

Prístupy k celibátu sú rovnako pes-tré a komplikované ako sexualita sama. Je známe, že aj v katolíckej cirkvi, ktorá sa nám so sexuálnou čistotou akosi automaticky spája, sa myšlienka celibátu zavádzala veľmi ťažko. V kni-he sa spomína prípad pápeža Inocencia VIII., ktorý sa koncom 15. storočia ako hrdý otec verejne prihlásil k množstvu svojich „bastardov“, a táto úprimnosť mu vyniesla odpustenie. S celibátnymi praktikami sa však nekonfrontovali iba cirkevní hodnostári, ľudia na rôznom stupni civilizačného vývoja ich praktiku-jú tisícročia. Presahujú hranice rodu, veku aj spoločenského postavenia.

Celibát je vo svojej podstate naozaj neprirodzený, zrejme preto sa jeho dejiny vyznačujú početnými ukrutnosťami, bolesťou a utrpením. Praktiky, ktoré sotva možno nazvať inak ako sadistic-ké, sprevádzali povestné pásy cudnosti aj známe čínske zaväzovanie chodidiel, vytváranie tzv. zlatých lotosov. Abbottová detailne opisuje celý brutálny postup deštrukcie nôh päť-šestročných dievčatiek: účelom však podľa nej nebola len deklarovaná fetišistická „krása“ sedem až desaťcentimetrových „nožíek“, ale najmä imobilnosť celého tela mladej ženy, čiže kontrola jej cudnosti. Vidí sa vám to ako dávna minulosť? Pred pár dňami aj slovenskou tlačou prebehol prípad Somálčana, žijúceho s rodinou vo Švédsku, ktorý vo svojej domovine donútil trinásťročnú dcéru podrobiť sa obriezke pohlavných orgánov. Odsúdili ho na štyri roky a svojej dcére musí vy-platiť vysoké odškodné. Ojedinelý prí-

pad? Podľa štatistických údajov sú dnes obriezku, zamedzujúcou pociťovanie akejkoľvek rozkoše a prinášajúcou ob-rovské zdravotné problémy, beztrešne mrzačené až tri milióny žien ročne! Donedávna bola živým problémom aj oficiálne zakázaná, no tajne stále vy-konávaná indická satí – smrť upálením spolu s telom mŕtveho manžela ako ko-nečné riešenie vdovinej sexuality, ktorá by mohla ohroziť pamiatku zosnulého.

Celibát sa môže stať aj formou potla-čenia nekonvenčného sexuálneho pudu – ako najznámejší prípad sa v knihe spomína spisovateľ Lewis Carroll, kto-rého silnej, no nenaplnenej náklonnosti

Skryté aj verejné celibátne praktiky takmer celých dejín ľudstva v reprezentatívnom výbere Elisabeth Abbottovej sú čítaním, ktoré bez náznaku bulvárnosti predčí brilantne vyfabu-lované detektívky, najdrastickejšie horory aj najdojímavejšie harlekýnky.

k dievčatkám vďačime za Alicu v kra-jine zázrakov. Sexuálna zdržanlivosť býva aj prejavom mentálnej anorexie. Málokomu z kafkológov asi napadlo, že komplikovaný vzťah slávneho Praž-ského Nemca k ženám mohol súvisieť aj s jeho záľubou v ovládaní svojich te-lesných funkcií. Som najvychudnutejší človek, akého poznám, napísal si vraj do denníka... Mimoriadne umelecké výkony prinášal celibát operných kas-trátov, kombinujúcich silu mužských pľúc a fyzického objemu tela s ženským vysokým hlasovým rozsahom.

Pozitívny prínos celibátu deklarujú najmä orientálne náboženstvá, ktoré pohlavnú zdržanlivosť chápu ako ná-stroj na prehĺbenie duchovnosti. „Muž,

ktorý nedodržuje celibát, stráca životnú silu,“ vravel klasik brahmačarji Gándhí, ktorého celibátne experimenty, ako napríklad spávanie s nahými mladý-mi dievčatami, vzbudzujú dodnes isté pochybnosti. Indické spirituálne teórie sú však neúprosné: každá ejakulácia znamená stratu životodarnej životnej sily vyprodukovanej konzumáciou asi tridsiatich kilogramov jedla a každá ko-pulácia vydaniu energie za dvadsaťšty-ri hodín sústreďenej duševnej činnosti alebo sedemdesiatdva hodín ťažkej fy-zickej práce!

Nielen ženské autorky, aj mužské authority dnes už dokladajú, že celibát a sexualita sú tisícročia využívaným nástrojom moci, a nemyslí sa tým iba sebaovládanie. Jednoznačne to vyplýva aj z práce Elisabeth Abbottovej. Autor-ka nedemonštruje rodovú neutralitu, ide jej o rovnoprávne a spravodlivé po-

súdenie celibátu mužov aj žien. Stručná charakteristika vydavateľa História celibátu, ktorá prvýkrát vyšla v roku 2000 v New Yorku, prisudzuje knihe feministickú perspektívu. Čisto feministickým témam, týkajúcim sa hnutí za dobro-volné materstvo, boja proti dvojakému prístupu a feministického pohľadu na anorexiu, je však venovaných iba zopár strán, feministické teórie sexuality nie sú zastúpené vôbec alebo iba okrajovo. Nájdeme tu veľa odkazov na historické práce ženských autoriek, no v pomer-nom zastúpení s mužmi. „Perspektíva“, čiže metodológia knihy podľa môjho názoru vychádza hlavne z autorkinho postoja kresťansky orientovanej ženy, ktorý inteligentne, vecne, poučene aj

duchaplne konfrontuje s antropologic-kými, sociologickými, historickými po-znatkami, pričom feministický aspekt je prítomný skôr latentne.

Počas písania knihy prešla Elisabeth Abbottová veľkou premenou: „Dlhá história celibátu mieri do samého jadra kresťanskej doktríny a jej deštruktívne zobrazovanie žien a fundamentálne ne-priateľstvo k ženám mi pôsobili veľkú osobnú bolesť.“ Napriek tomu, najmä vďaka príkladom statočných žien, sa po zakolísaní opäť navrátila ku kresťanskej viere (anglikánskej cirkvi), aj keď vo svojej vlastnej, neortodoxnej verzii.

História celibátu je tým typom lite-ratúry, ktorá výrazne ovplyvnila život svojej autorky. V hlbokom ponore do problematiky celibátu Abbottová uve-rila výsledkom svojho výskumu, ktoré dokladajú, že pohlavná zdržanlivosť niekedy môže byť prínosom, dokonca vyslobodením pre toho, kto si ju dobro-volne zvolí, najmä pokiaľ sa nachádza v neprirodzených podmienkach. Zvlášť ženám v silne patriarchálnej spoločnosti celibát umožňuje vymknúť sa mašiné-rii neustáleho rodenia detí a domácich prác, prináša možnosť vzdelávať sa a do určitej miery aj spoluvytvárať svoj osud.

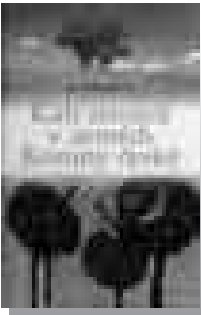
Elisabeth Abbottová sa pre svoje „se-kundárne panenstvo“ rozhodla pragma-ticky, v zrelom veku, až potom, čo zažila manželstvo aj materstvo. „Pre mňa ako pre väčšinu žien celibát znamená hma-tateľné výhody, predovšetkým oddych od časovo náročného bremena vede-nia domácnosti, ktorému neuniknú ani zrovnoprávnené profesionálky. Osobne cítim veľkú úľavu, že som sa zbavila tohto aspektu predchádzajúcich vzta-hov. Nemusím ďalej plánovať, nakupo-vať, variť, servírovať, upratovať po jedle ani žehliť košele, keď som sa raz hlúpo vychvaľovala, že to zvládnem lepšie ako v čistiarni, ani nemusím odpovedať na pekelnú otázku: „Miláčik, kde mám po-nožky?... Za výsadu žiť podľa vlastných rytmov a organizovať si dni podľa svo-jich potrieb platím cenou sexu.“

Anna Grusková

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

Nejde jen o suroviny

- ▲ Marie Hrušková
- ▲ **Kult stromů v zemích Koruny české**
- ▲ Abonent 2005
- ▲ 160 stran
- ▲ 219 Kč

- ▲ Hana Rysová, Václav Cílek
- ▲ **Tichý břeh světa**
- ▲ Dokořán 2005
- ▲ 154 stran
- ▲ 479 Sk

Snad jen velká zvířata mají lidé tak rádi jako stromy. Proto se taky dá ve většině kultur uctívání stromů doložit (na rozdíl například od oceňování krajiny). Naše kraje nejsou výjimkou a vztahy mezi lidmi a stromy se tu dají vystopovat do velmi dávné minulosti. V knížce Kult stromů v zemích Koruny české se je pokusila shrnout publicistka s příznačným jménem Marie Hrušková.

Knihu několika stránkami otevírá botanik Václav Větvíčka a vysvětluje, jak fascinující organismus vlastně takový strom je (čtenáři se například dozvědí, jak vznikají letokruhy). Podobně faktografické jsou i přílohy, z nichž jedna popisuje strom jako dokonale klimatizační zařízení. Stránky mezi nimi jsou pak vyplněny množstvím příběhů, pověr, mýtů a symbolů, které doprovázejí drobné kresby Jaro-slava Turka.

Autorka začíná vyprávěním o pohanských posvátných hájích, kvůli nedostatku písemných pramenů z oblasti našich zemí ale vzápětí přechází k zobrazení stromů ve světové mytologii. Zmiňuje představu stromu jako základního sloupu, který na sobě drží celý svět, a popisuje další, z něj odvozené varianty, jako je strom života, který poskytuje všem živým bytostem potravu, ochranu a nesmrtelnost, nebo strom poznání, který symbolizoval lidskou touhu poznat nepoznané. Následuje několik příkladů (třeba Řekové považovali za první strom světa dub, proto byl stromem nejvyššího boha Dia), po nichž se autorka vrací na Velkou Moravu, kde na scénu vstupuje křesťanství. To sice usiluje (částečně neúspěšně) o vymýcení předchozího pohanského uctívání přírodnin, samo ale taky stromy symbolicky využívalo. Někdy docela prohnane – soška světce se třeba zázračně objevila ve stromě. Tohle prolnutí úcty ke stromům s úctou ke světům můžeme často vidět ještě dnes – stromů, které zdobí obrázky Panny Marie, je stále v krajině dost.

Čtenář by neměl vnímat příběhy jen jako sbírku rarit, ve které se dočte, co všechno je na světě možné. Naopak by měly inspirovat k poznání vlastního okolí, protože ať už žijete kdekoli, nejspíš někde dost blízko roste strom, jehož příběh oživí i váš pohled na svět.

V další kapitole už Hrušková vypravuje o stromech, které pomáhaly chránit stavení, a o dutých velikánech, v nichž se lidé schovávali v dobách válek. Tak se dostává k duši stromů, k bolesti, kterou cítí, když jsou káceny, a k propojení životů člověka a stromu. A zase čteme příběhy, které se dějí dodnes – třeba vysazování stromů potomkům. Stromy samozřejmě taky léčí, tady ale nejde jen o lipový čaj, který si v zimě uděláme, když nastydneme. Stromy působí mohutně, ne tak zranitelně jako

lidé, proto můžou jejich větvičky chránit a lidé na sebe různými obřady přivolávat jejich sílu, nebo naopak s jejich pomocí bránit vlastnímu poškození.

Od 18. století se dostává na stromy hraniční, které vymezovaly hranice panství, a hlavně během národního obrození i na všelijaké stromy památné, jež měly připomínat slavné události národní minulosti. Spousta stromů v dřívějších dobách byla skutečně vysazena při příležitosti nějaké významné události nebo na důležitém místě (třeba na popravisti nebo na místě bývalé kaple). V době obrození byly ale k hodně stromům příběhy „dovymysleny“, a tak je dnes podle Hruškové například jen s Žižkou spojováno asi osmdesát stromů, ačkoli u nich třeba vůbec nikdy nebyl.

S postupem doby přišel i strom jako národní symbol (známý germánský dub a slovanská lípa), rovněž se ale objevují první snahy v pravém slova smyslu ochranné, kdy hrabě Buquoy na podzim roku 1838 v Novohradských horách zřídil pravděpodobně nejstarší přírodní rezervace ve střední Evropě. I na stromy jako symboly plodnosti se v knize dostalo a zmíněna je i významná role, kterou hrají v umění. V jedné ze závěrečných kapitol se autorka věnuje přístupu ke stromům od konce 19. století. Ačkoli se to nezdá, až v tu dobu se u nás významně rozšířil zvyk strojit vánoční stromček, 20. století zase přineslo spoustu příležitostí vysazovat stromy „na památku“ – hlavně při výročích vzniku samostatné Československé republiky se lidé opravdu činili.

Závěrečnou odbočkou ke starým mytologickým představám a ke kulturám Dálného východu pak chtěla Marie Hrušková ukázat, že náš duchovní svět má některé rysy stejné jako společnosti velmi vzdálené. „Všude ve světě platí, že příroda není kulisou života, není jen zásobárnou nebo zdrojem surovin – a lidé ji nejsou nadřazení, i když někteří by si to velmi přáli,“ shrnuje Hrušková.

Půvab příběhu

Osobně vidím největší půvab knížky v konkrétních příbězích. Je ale důležité říct, že by je čtenář neměl vnímat jen jako sbírku rarit, ve které se dočte, co všechno je na světě možné. Naopak by měly inspirovat k poznání vlastního okolí, protože ať už žijete kdekoli, nejspíš někde dost blízko roste strom, jehož příběh oživí i váš pohled na svět.

Například z kuchyně našeho bytu je hlavně zjara nebo na podzim dobře vidět hodně velká desítka. Tvoří ji světlejší modřínky v tmavších smrčinách. Nevysázel je tam ale obzvlášť oddaný fotbalový fanoušek ku slávě nějakého útočníka s desítkou na zádech. Jsou dílem zdejšího revírnicka, který je tam neoficiálně vysázel v roce 1928 k 10. výročí vzniku Československé republiky.

Malé příběhy o stromech můžou být schované jako bolavé rány i ve velkých příbězích krajiny. Teď se zase hodně mluví o možném ničení dalších obcí v Podkrušnohoří kvůli povrchové těžbě uhlí. Tou poslední zbouranou měly být a snad i byly na začátku devadesátých let minu-

lého století Libkovic. Dnes jsou domy srovnané se zemí, ale na jejich místě se nakonec netěžilo. Jedním z obyvatel, kteří se bránili až do konce, byl pan Krejčí. Jak říká dokumentární fotograf Ibrahimi-movič, který v Libkovicích dva roky pracoval, na mostecké sídliště nedobrovolně vystěhovaný pan Krejčí se do zbouraných Libkovic stále vrací, i když teď už mívá, protože stárne a cesta do „obce“, do které nic nejjezdí, je složitá. Má tam ale svůj strom. Před desítkami let si k němu vyro-

bil malou lavičku a při odpočinku se opíral o jeho kmen – kůra je v těch místech stále ohlazená.

Nebo bychom mohli přejít až do úplné současnosti. Kvůli řetězci nejmenovaných supermarketů padlo v uplynulých čtyřech letech v několika českých městech za obět přes sto stromů, mnohé z nich protiprávně. V Chomutově dokonce vloni v říjnu odhalili pomník lípě, která přežila obě světové války, ale už ne výstavbu supermarketu. Je možné od toho, kdo se tak bezohledně chová ke stromům, čekat, že se bude líp chovat ke svým zákazníkům?

Pár zaváhání

Přestože je Kult stromů v zemích Koruny české pěkná knížka, občas jsem při čtení zadrhl na vyprávěčských nebo stylistických neobratnostech autorky. Někde je to možná důsledek snahy o stručnost, přesto mi připadá, že Hrušková příliš nadbíhá zjednodušeným příběhům, které si dnes o minulosti vypravujeme. Například Keltové jsou nejdřív vykresleni jako barbaři útočící na Řím, později se však „už nevě-

Zatímco kniha Marie Hruškové je především popisem různých vztahů mezi stromy a lidmi, Cílkova slova a hlavně Rysové fotky jsou přemítáním nad smyslem tohoto vztahu.

novali výbojům, ale tvořivému způsobu života“ a „dokázali žít v dokonalé harmonii s přírodou“ – žádné vysvětlení takového obratu, ale v knize není. Podobně zmínky klasika kulturní antropologie Jamese Frazera o Evropě pokryté panenským a zároveň hrůzyplným pralesem autorka automaticky přejímá, ačkoli odpovídají skutečnosti nejspíš jen zčásti a některé možná vůbec. (Mimochodem není bez

zajímavosti, že právě v kapitolách o uctívání stromů a o zabíjení ducha stromu v knize Zlatá ratolet Frazer uvádí mnoho příkladů z našich zemí.)

Stylistická zaváhání jsou vidět při srovnání s úryvky z beletristických textů, které Marie Hrušková pro dokreslení svých slov do knížky zařadila – texty Ivana Klímy, Jana Petránka i dalších z knihy přece jen vyčnívají. Jeden příklad za ostatní: „Bylo to tenkrát, když mezi člověkem a stromem byl vztah v jiné rovnováze, než je teď,“ píše autorka. Jenomže vztah v rovnováze buď je, nebo není, nejsou různé rovnováhy.

Taky by se dalo namítnout, že v textu chybějí některé motivy, které ke stromům patří. Možná jsem nečetl úplně pozorně, ale nevybavuji si třeba jedinou zmínku o zeleném muži. Přitom jeho tvář bývá zobrazována s listy a z úst mu vyrůstají větvičky se žaludy. Dokonce se o něm říká, že „listy jsou slova zeleného muže“, a několik jeho „portrétů“ najdeme na především gotických budovách i v Čechách.

Nechci ale, aby ve čtenáři zůstal dojem, že Marie Hrušková připravila knihu, která nabízí jen trochu frázovitý pohled do historie napsaný škobrtajícím jazykem. Hezkých příběhů je v knize spousta a autorka svůj hlavní úkol – tedy ukázat, že stromy nejsou jen zdrojem dřeva a plodů a že pro naši duchovní kulturu znamenají

velmi mnoho – splnila se ctí. Zvlášť diváky, kterým se líbil televizní seriál o památných stromech (natočen byl na základě knih právě Marie Hruškové), knížka potěší a nejspíš pokývají hlavou i nad závěrečným sdělením autorky. Naším cílem nemá být „teoretické a pak i praktické ovládnutí přírody, ale snaha o partnerství s přírodou, o pochopení a respektování vzájemných mezí“. Měli bychom si „uvědomit význam

stromů a jejich nenahraditelnost, působit na ostatní, kteří to zatím nevědí, a bránit je proti těm, kteří vědět nechťejí“.

Potřebný vztah

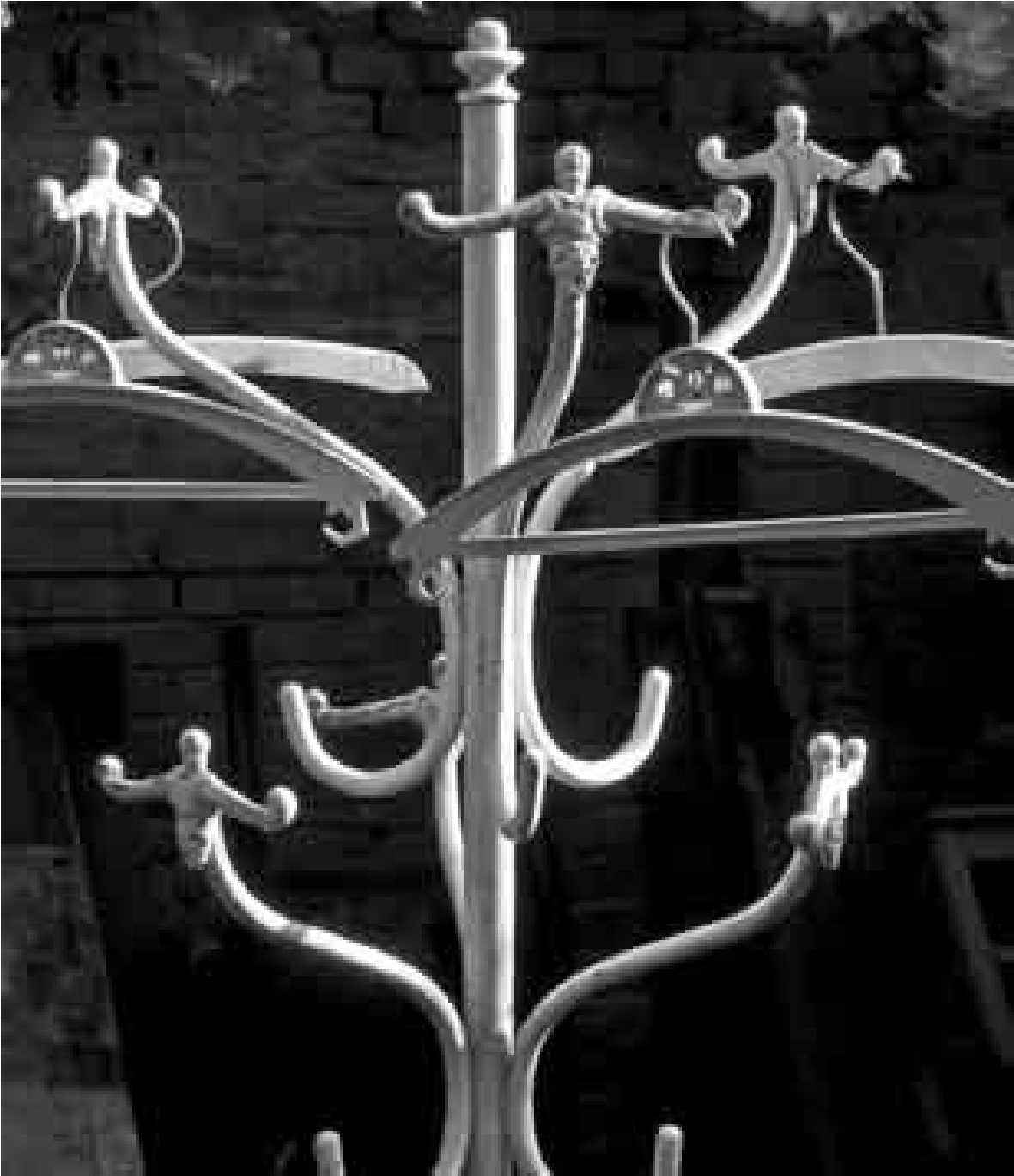
Pokud by čtenář ovšem toužil po méně přímočarém textu o stromech, pak jsou dobrým doplňkem ke knize Marie Hruškové fotky Hany Rysové a texty Václava Cílka. Ti na konci minulého roku (tedy ve stejnou dobu, kdy vyšel i Kult stromů v zemích Koruny české) vydali knížku Tichý břeh světa, která je vlastně fotografickou monografií Hany Rysové. Zatímco kniha Marie Hruškové je především popisem různých vztahů mezi stromy a lidmi, Cílkova slova a hlavně Rysové fotky jsou přemítáním nad smyslem tohoto vztahu.

Začátek Cílkova vyprávění je přitom velmi podobný některým pasážím z knížky Marie Hruškové – i on popisuje spoustu pověr a zvyklostí, které spojovaly svět lidí a stromů (třeba zvaní stromů na štědrovečerní večeři nebo odpošování stromu, který se chystal dřevorubec porazit). Podobně upozorňuje, že domácí zvířata i stromy byly u starých hospodářů členy rodiny. Cílek však skrz historický výlet nemíří tolik jako Hrušková na mozek současných lidí (uvědomme si význam stromů!), ale spíš na srdce. „Nechceme uvíznout v pasti národopisu, ale nalézt či obnovit nějaký dávný a potřebný vztah,“ říká Cílek.

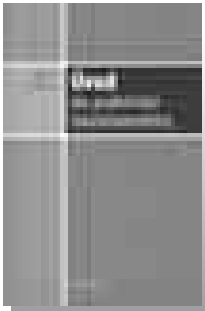
To, že stromy něco znamenaly pro naše předky, je jistě důležité, důležitější ale je, jestli něco znamenají pro nás. Některé zvyky totiž na první pohled vypadají, jako kdyby naši předci byli trochu trefení, a je otázka, jestli vůbec máme šanci se do jejich mentálního rozpoložení vrátit a rozumět „jejich“ světu. Spíš bych řekl, že máme možnost najít dnešní obdobu jejich tehdejší zkušenosti. Jim stromy (a příroda obecně) lezly chtít nechtě do života, my už se možná musíme trochu snažit, abychom o tenhle důvěrný vztah nepřišli. Co pro nás znamenají stromy (a co znamenáme my pro ně) pak nemusíme vědět, bude ale dobré, když to budeme cítit.

Jan Stejskal

Iveta Purská, bez názvu 2005

(S)počítané gény

- ▲ Fatima Cvrčková
- ▲ Úvod do praktické bioinformatiky
- ▲ Academia 2006
- ▲ 148 strán
- ▲ 285 Sk

Musím sa priznať, že po prečítaní knihy Fatimy Cvrčkovej sa vo mne miešali dva komplementárne pocity. Najskôr som bol veľmi príjemne prekvapený obsahom aj štýlom tohto diela. Hneď za tým však nasledovalo niečo ako ľútosť a sklamanie z toho, že sa mi táto publikácia dostala do rúk až teraz a nie v čase, keď som s praktickou bioinformatikou začínal. S takou učebnicou, akú napísala Cvrčková, by bolo určite oveľa jednoduchšie zorientovať sa v zložitom a pre bežného konzumenta často nezrozumiteľnom svete bioinformatiky.

Apropo, čo to vlastne bioinformatika je? Na internete sa dá nájsť hneď niekoľko definícií. Jedna z nich je mimoriadne zaujímavá. Podľa definícieho triedenia ruských vedcov patrí bioinformatika do odboru paranormálnych javov. Zahŕňa získavanie a výmenu informácií mimozmyslovou cestou – hypnózou, telepatiou, dialkovým vnímaním, inšpiráciou či zjavením. Čitateľov však môžem ubezpečiť, že Cvrčková v knihe o ničom paranormálnom nepíše. Venuje sa klasickej bioinformatike, teda jednoducho povedané využívaniu počítačov na hľadanie odpovedí na biologické otázky. Sofistikovanejšia definícia označuje bioinformatiku ako interdisciplinárny vedný odbor na hranici medzi biológiou, matematikou a informatikou, ktorý sa zaoberá predovšetkým spracovaním, prehľadávaním a analýzou údajov o sekvencii a štruktúre biologických makromolekúl (DNA, RNA, bielkoviny).

Toto je však iba všeobecná definícia a nezasvätený človek si len veľmi ťažko (ak vôbec) dokáže predstaviť, čo sa za ňou v skutočnosti skrýva. Ako teda vyzerá bioinformatika v praxi? Uvedme si príklad. Štandardná kvasinková bunka si dokáže z jednoduchších prekursorov prostredníctvom zložitej siete enzymatických reakcií vyrábať všetky aminokyseliny, ktoré potom využíva ako stavebné jednotky pri syntéze bielkovín. V laboratóriu sa nám podarilo pripraviť kvasinkového mutantu, ktorý nedokáže rásť, pokiaľ

v prostredí nie je prítomný lyzín. Znamená to, že niektorý alebo viaceré enzýmy zúčastňujúce sa výroby lyzínu sú v takýchto mutantných bunkách poškodené. Podarilo sa nám však zistiť, že ak do mutantných buniek vložíme istý úsek DNA, získajú opäť schopnosť rásť v prostredí bez lyzínu. Spomínaný úsek DNA nejakým spôsobom obnovil fungovanie poškodenej biosyntetickej dráhy. Akým spôsobom? Pri hľadaní odpovede na túto otázku nám poslúži celá plejáda bioinformatických metód. V prvom rade musíme určiť sekvenciu, teda presné poradie stavebných jednotiek – nukleotidov v našej DNA. Pomocou počítača potom vieme na základe genetického kódu určiť, či analyzovaný úsek DNA kóduje nejaké gény, ktorých prekladom vznikajú bielkoviny. Pravdepodobne zistíme, že áno. Prečítaním sekvencie však o funkcii bielkoviny nezistíme nič. Môžeme ju však použiť na hľadanie podobných, takzvaných homologických sekvencií, lebo bielkoviny s podobnou sekvenciou pravdepodobne budú v bunke vykonávať aj podobnú funkciu. Na tento účel slúži viacero verejne dostupných databáz, ktoré v súčasnosti obsahujú sekvenčné dáta z viac ako 150 tisíc rozličných organizmov s celkovou dĺžkou presahujúcou 130 miliárd nukleotidov a jej veľkosť denne narastá. Sekvencia našej bielkoviny je pomocou matematického algoritmu porovnaná s celou databázou. Výsledkom je zoznam sekvencií, ktoré vykazujú rozličnú mieru podobnosti. Čím je vyššia, tým s väčšou pravdepodobnosťou môžeme povedať, že naša bielkovina plní rovnakú funkciu ako jej známe homológy v bunkách príbuzných organizmov. Týmto spôsobom sa nám podarilo zistiť, že naša bielkovina s vysokou pravdepodobnosťou plní funkciu enzýmu s názvom homoakonitáza, ktorá katalyzuje jednu z reakcií syntézy lyzínu. Znamená to, že kvasinkový mutant mal poškodený gén, ktorý kóduje prá-

ré sekvencie študovanej bielkoviny sú esenciálne pre jej katalytickú funkciu, aké regulačné sekvencie sa nachádzajú v oblasti pred samotným génom a akým spôsobom ovplyvňujú jeho preklad do bielkovinovej sekvencie, aké faktory môžu vplyvať na syntézu študovaného enzýmu, akým spôsobom sa mení sekvencia enzýmu medzi príbuznými organizmami a aké sú evolučné vzťahy medzi nimi. Cvrčkovej kniha nás týmito metódami a analýzami postupne prevedie a poskytuje veľa praktických ukážok a užitočných informácií, na ktorých môže čitateľ ďalej budovať a rozširovať svoje poznanie. Na bioinformatických prístupoch pri hľadaní odpovedí na biologické otázky je čarovné, že nepotrebujete mať k dispozícii laboratórium s vybavením za niekoľko desiatok miliónov korún. Stačí počítač s pripojením na internet.

Dovoliť si však tvrdiť, že hoci by sme vlastnili najvýkonnejšie počítače sveta s najrýchlejším pripojením na internet, nebyť objavu pánov Watsona a Cricka, nebolo by žiadnej bioinformatiky. Ich fenomenálne odhalenie štruktúry DNA totiž umožnilo vznik a vývoj metód na sekvenovanie nukleových kyselín, ktoré sú esenciálne pre získavanie dát nevyhnutných na bioinformatické analýzy. Pokrok v oblasti sekvenovania zaznamenal za uplynulé polstoročie nebývalý progres. Kým v polovici šesťdesiatych rokov znamenalo získanie sekvencie s dĺžkou niekoľko desiatok nukleotidov takmer nadľudský výkon, začiatkom nášho storočia sme boli svedkami odhalenia kompletnej sekvencie ľudskej DNA, pozostávajúcej z približne troch miliárd nukleotidov. Prečítali sme „knihu človeka“ a dočkali sa tak postgenómovej éry. Vedci do rozlúštenia ľudského genómu vkladali obrovské nádeje. Domnievali sa, že z poradia nukleotidov v DNA zistíme ako fungujeme, čím sa odlišujeme od iných organizmov, čo nás ľudí robí jedineč-

S takou učebnicou, akú napísala Cvrčková, je oveľa jednoduchšie zorientovať sa v zložitom a pre bežného konzumenta často nezrozumiteľnom svete bioinformatiky.

ve tento enzým. Tu sa však možnosti bioinformatiky nekončia. Ponúkajú množstvo ďalších analýz, na základe ktorých môžeme napríklad zistiť, kto-

nými. No nestalo sa tak. Skôr by som povedal, že v tomto smere prečítanie ľudského genómu prinieslo viac otázok ako odpovedí.

Zdá sa, že vžitú predstavu DNA ako programu, ktorý kompletne riadi fungovanie nášho organizmu, budeme musieť prehodnotiť. Takéto mechanické chápanie genómu totiž naráža na isté paradoxy. Ak by sme genóm chápali ako úplný a účelný popis štruktúry a funkcie organizmu ako potom vysvetlíme skutočnosť, že genóm človeka, koruny tvorstva, je 200-krát menší ako genóm jednobunkovej meňavky? Áno, mohli by sme argumentovať počtom génov v genóme. Čím komplikovanejší organizmus, tým viac génov kóduje. Dnes však vieme, že ani toto tvrdenie neplatí. Pôvodné odhady, ktoré hovorili o približne 100 000 génoch kódovaných v genóme človeka, boli výrazne

nú jednotku, ktorá je schopná prijímať vstupy, spracovať ich a produkovať adekvátne výstupy. Vzájomné interakcie modulov v bunke potom veľmi nápadne pripomínajú bunkový ekvivalent nervovej sústavy.

Pamäť, učenie, nervová sústava – tieto pojmy boli až donedávna spájané výlučne so štúdiom ľudskej mysle. Nástup postgenómovej éry nám však umožňuje uvažovať o nich v súvislosti s fungovaním bunky. Ukazuje sa, že poradie nukleotidov v DNA pravdepodobne nepostačuje na determinovanie všetkých vlastností a funkcií bunky. Môžeme sa dokonca stretnúť s hypotézou, podľa ktorej genóm obsahuje iba zlomok informácií potrebných na vy-

Genóm človeka a myši kóduje približne rovnaký počet génov. Ba čo viac, porovnania úsekov myšej a ľudskej DNA ukázali, že v mnohých oblastiach sú veľmi podobné. V čom je teda rozdiel medzi človekom a myšou kódovaný? V sekvencii DNA to s veľkou pravdepodobnosťou nebude.

poopravené a spresnené na niečo menej ako 25 000 génov. Ako teda vysvetlíme, že genóm človeka a myši kóduje približne rovnaký počet génov? Ba čo viac, porovnania úsekov myšej a ľudskej DNA ukázali, že v mnohých oblastiach sú veľmi podobné. Ak pripustíme skutočnosť, že schopnosti myši a ľudí sa pomerne výrazne líšia, v čom je teda tento rozdiel kódovaný? V sekvencii DNA to s veľkou pravdepodobnosťou nebude.

Existuje niekoľko teórií vysvetľujúcich tento paradox. Jednou z nich je epigenetická dedičnosť, ktorá je kódovaná iným spôsobom ako v sekvencii DNA, napríklad väzbou bielkovín na DNA, modifikáciou chromatinu, či stabilnými zmenami v priestorovej štruktúre bielkovín, ktoré napríklad vedú k vzniku priónov, spôsobujúcich aj „slávnu“ chorobu šialených kráv. Epigenetické deje je možné považovať za istú formu prenosu (negenetických) informácií v zložitej sieti makromolekulových interakcií vo vnútri bunky. To nám ponúka možnosť porovnávať procesy v bunke s učením a pamäťou. Alternatívou epigenetickej dedičnosti je modulárna biológia. Jadrom tejto teórie je predstava, podľa ktorej fungovanie všetkých živých systémov je založené na interakciách takzvaných funkčných modulov. Tie si môžeme predstaviť ako obrovské komplexy bielkovín, pričom jednotlivé komponenty sú súčasťou modulu nie na základe fyzického, ale funkčného prepojenia. Modul je tak možné chápať ako funkč-

budovanie bunky (organizmu). Zvyšok informácií je obsiahnutý práve v sieti vzájomných interakcií, ktoré sa dedia spolu s bunkovými štruktúrami pri bunkovom delení.

Revolúciu v chápaní existencie a fungovania bunky a živých organizmov všeobecne umožnil aj nebývalý rozmach bioinformatiky. V dnešnej dobe je to už vedný odbor, z ktorého si dokonca môžete urobiť doktorát a potom sa po celý život nevenovať ničomu inému, iba analýze, porovnávaniu a štúdiu sekvenčných dát. Stále by sme však mali mať na pamäti, že matematické algoritmy a počítače zatiaľ nie sú schopné odpovedať na mnohé otázky v biológii, a tak sa ešte stále nezaobídeme bez bádateľov – experimentátorov. Tí sa však dnes na druhej strane už v nijakom prípade nezaobídu bez bioinformatiky. Aj keď z vlastnej skúsenosti môžem povedať, že práca s počítačom môže byť pre klasického experimentátora občas pomerne frustrujúca. Mimoriadne výstižne to vyjadrila Cvrčková na záver svojej knihy pomocou karikatúry, na ktorej je zobrazený muž stojaci vedľa laboratórneho stola pokrytého pavučinami a hovorí svojej kolegyni: „Vytiahol som gén z genómovej databázy, analyzoval som jeho sekvenciu pomocou počítačového programu, pomocou internetu som odoslal rukopis a článok mi vyšiel v online časopise. Celá táto skúsenosť vo mne zanechala akýsi pocit prázdnoty...“

Peter Kosa

Iveta Purská, bez názvu 2005

Od „jednoduchého“ k ešte „jednoduchšiemu“ (vesmíru)

- ▲ Stephen Hawking, Leonard Mlodinow
- ▲ **Ešte stručnejšia história času**
- ▲ Preklad Pavol Guštaffik
- ▲ Slovart 2006
- ▲ 152 strán
- ▲ 299 Sk

Koncom mája 2004 som vydavateľstvu Slovart odporučil preložiť a vydať ďalšiu knihu fenomenálneho fyzika S. Hawkinga, teraz pre zmenu napísanú spolu s významným fyzikom Leonardom Mlodinowom. Jej anglický titul bol A briefer history of time. V týchto dňoch sa konečne objavila aj v našich kníhkupectvách pod názvom Ešte stručnejšia história času.

O Hawkingovi vieme toho dosť, ale Leonarda Mlodinowa pozná iba málokto. Mal som to šťastie vidieť ho naživo a zblízka, keďže bol v minulom roku na pracovnom pobyte na Fyzikálnom ústave SAV v Bratislave. A tak sa tento čiperný chlapík pár dní objavoval aj v našej „akademickej“ jedálni na Patrónke rovnako hladný ako my ostatní. Ak si dobre pamätám¹, je autorom kníh Euclid’s Window (Euklidovo okno) a Feynman’s Rainbow (Feynmanova dúha) a spoluautorom série kníh pre deti. Uvažovalo sa dokonca, či nepreložiť i tieto podarené diela. Odvtedy však pretieklo Dunajom veľa vody a ubehlo veľa času. Mne sa zdá, že hádam až priveľa. Ale aj tak som rád, že je preložená aspoň kniha spomínaná v úvode a v peknej úprave je už k dispozícii aj na našich knižných pultoch. Ako bolo uvedené vyššie, napísal ju Mlodinow s Hawkingom, alebo ak chcete Hawking s Mlodinowom, ako sa uvádza oficiálne. V jej úvode sa píše, že hlavným cieľom je podať čitateľovi zložitú fyzikálnu teóriu o vesmíre ešte zrozumiteľnejšie, jednoduchšie a úplne bez vzorcov i technických opisov, čo nebolo splnené v prípade predchádzajúcich populárno-vedeckých Hawkingových kníh preložených do slovenčiny (napr. Ilustrovaná teória všetkého, Ilustrovaná stručná história času, alebo a najmä Vesmír v orechovej škrupinke). Či sa autorom tento zámer podarilo zrealizovať, nech posúdi čitateľ (hlavne totálny laik) sám.

Kniha má 12 kapitol a je vybavená asi 40-timi peknými ilustráciami (horšie je to s ich popismi). Už prvá kratučká kapitola Premýšľanie o vesmíre je sviežim až zábavným otvorením závažnej diskusie o podstate sveta. Stojí svet (samozrejme konečná doska s hranicami) na pancieroch celého radu korytnačiek? A na čom stojí tá najspodnejšia? Že na slonovi? A ten stojí na čom? V tejto téme sa pokračuje aj v druhej kapitole Ako sa vyvíjal náš obraz o vesmíre. Je to pekná historická exkurzia od staroveku (grécka kozmológia, Aristoteles, Ptolemaios atď.) cez stredovek (Kopernik, Kepler, Newton), ktorá (tá exkurzia) nás vlastne neopustí ani v tretej kapitole s názvom O povahe vedeckej teórie. V nej sa zoznámime s významným filozofom vedy Karlom R. Popperom (na budúci rok v septembri bude jeho prínosu pre vedu venované celé sympózium v Prahe) s jednoduchým priblížením rozdielov medzi starými klasickými teóriami a nastupujúcimi teóriami posledných desaťročí (napr. zrodu kvantovej mechaniky). Hovorí sa už vážnejšie aj o sne

A. Einsteina, teda o existencii či neexistencii tzv. teórie všetkého. Aj vo štvrtjej kapitole Vesmír podľa Newtona sa autori zaujímavým spôsobom zamýšľajú nad Galileovými experimentmi (dnes už z viacerých prameňov napríklad vieme, že hádzanie rôznych predmetov zo šikmej veže v Pise je iba peknučná legenda) v rámci Newtonovskej fyziky (absolútny čas, priestor, éter a pod.) a spochybňujú Aristotelov obraz sveta. Tak sa nenápadne dostávame k relativistickej fyzike popisovanej v piatej kapitole Relativita. Začína sa, žiaľ, nešťastným (i nezmyselným) popisom obrázku na strane 31, ktorý je dôsledkom nevládnutia prekladu slova „eclipse“ (o tom aj v závere). Pokračuje rokom 1887, experimentmi Michelsona a Morleyho, ktoré preukázali, že rýchlosť svetla je obrovská, ale v každom prípade konečná. Ako na potvoru, aj sem sa vlúdila priam roztrašená chybička prekladateľa (originál ma údaj správny). Keby sa totiž Zem pohybovala okolo Slnka iba rýchlosťou bratislavských električiek, ako je chybné uvedené na str. 35, teda 32 km/hod., tak by určite nikto z nás neprežil ani jeden takýto predlhý „rok“ (trval by totiž skoro 4-tisíc bežných rokov!). Kapitola pokračuje fyzikmi Lorentzom a Poincarém, až sa dostaneme k Einsteinovi a postulátom jeho teórie. Už tu cítiť iný spôsob vysvetľovania, než bol spôsob, na aký sme si zvykli u Hawkinga. Sú tu inak prerozprávané okolnosti pri vzniku špeciálnej i všeobecnej teórie relativity. Práve v tom vidieť pozitívny prínos spoluautora Mlodinowa, lebo text je živší a pre notorických hľtačov Hawkingových po-

V knihe cítiť iný spôsob vysvetľovania, než na aký sme si zvykli u Hawkinga. Práve v tom vidieť pozitívny prínos spoluautora Mlodinowa, lebo text je živší a pre notorických hľtačov Hawkingových populárnych diel akoby nový, alebo aspoň inovovaný.

pulárnych diel akoby nový, alebo aspoň inovovaný. Platí to všeobecnejšie, teda aj o iných kapitolách. Po týchto úvodných častiach sa už dostávame k Zakrívenému priestoročasu (šiesta kapitola), Rozpínajúcemu sa vesmíru (siedma kapitola) a všetkému zaujímavému okolo toho. Pozornému a trochu znalému čitateľovi sa tu predsa len bude zdať, že sa niečo z Hawkingových populárnych diel opakuje a niekedy úplne doslovne. Potvrďujem, že to zdanie je správne. (Mal by som o tom niečo vedieť, keďže sám som s niektorými jeho knihami mal veľa do činenia.) To však neprekáža, veď „opakovanie (pokiaľ nenudí a neotravuje) môže byť matkou múdrosti“. No čitateľ rovnako správne usúdi, že niečo je napísané už z iného pohľadu, možno živšie a azda niekde i s vhodnejšími príkladmi.

V ôsmej kapitole Veľký tresk, čierne diery a vývoj vesmíru sa tieto atraktívne témy zvažujú v rámci Friedmannovských nestacionárnych modelov vesmíru. Zaujímavým spôsobom sa však diskutujú aj otázky antihmoty, duálnej vlnovo-časticovej teórie svetla a iné problémy.

Deviata kapitola je venovaná Kvantovej teórii gravitácie, kde nájdeme nielen historicky zaujímavé súvislosti, ale aj teologické provokácie, ktoré sú už v dielach Hawkinga skoro samozrejmosťou. Musím však poznamenať, že jeho teologicko-filozofické názory nie sú pre vážnejšiu diskusiu nejakým zvláštnym prínosom či obohatením. A názory spoluautora na tieto Hawkingove úvahy sa, žiaľ, v tomto filozofickom „guláší“ a vágnych názkoch nedajú dosť dobre vystopovať. Červie diery a cestovanie v čase sa objavujú v názve desiatej kapitoly. Aj táto, už skoro tradičná sci-fi zápleтка so „strojmi času“ a populárnym cestovaním do minulosti (nepobavíme

sa paradoxom dvojčiat, ale napr. paradoxom pradedka) i budúcnosti je (vplyvom spoluautora?) podaná sviežo, zaujímavo a odľahčene.

V jedenástej kapitole Sily prírody a zjednotenie fyziky si autori znova zauvažovali o prírodných silách a zjednotenej fyzike, o ktorej neúspešne sníval už Einstein počas posledných rokov svojho plodného života. Dozvieme sa niečo aj o teórii strún, superstrún, o viacrozmer-ných priestoroch (napr. 10- a 26-rozmerných), o dualitách a supergravitácii, o bránach a iných podivnostiach nášho viacrozmerného (koľko asi?) univerza, až sa so zatajeným dychom prenesieme do poslednej dvanástej záverečnej kapitoly.

V tomto Závere sa autori originálnym spôsobom opäť vracajú k otázkam, ktoré nástojčivo kladli sebe, nám a vlastne i Bohu na začiatku tejto nesmierne zaujímavej a inšpiratívnej knihy. Tak napríklad: Ako je to vlastne s našim vesmírom, je (ne)konečný? Je pritom aj (ne)ohraničený? Bude sa rozpínať večne? Čo bolo pred veľkým treskom? Je to prípustná (fyzikálne? filozoficky?) otázka? Mýlil sa Einstein pri zavádzaní kozmologickej konštanty alebo nie? (Dnes to totiž vyzerá tak, že to nebol jeho „najväčší omyl v živote“!) Možno sa cez červie diery rýchlejšie „pretunelovať“ do iných častí nášho vesmíru alebo dokonca do iných paralelných (det-ských či dcérskych) vesmírov? Existuje vôbec okrem nášho aj nejaký(é) iný(é) vesmír(e)? Ako skončí ten náš? Vo veľkom kolapse (krachu) alebo sa bude rozpínať večne? A nebude sa napokon

jeho vývoj opakovať v ďalších cykloch expanzie a kontrakcie? A ako je to vlastne s antropickým princípom? Vznikol by inteligentný pozorovateľ, keby neboli parametre nášho vesmíru tak „zázračne jemnučko vyladené“ v prospech vzniku života? A čo na to všetko hovorí Boh (samozrejme ak vôbec existuje!)? Hádže a hrá Boh (s vesmírom) kocky? A nehádže ich aj tam, kde ich nevidíme? Ako sa tu vysporiadame s otázkami ná-hody (slepej?), neurčitosti a kvantovej fyziky? Ak je Boh aj Stvoriteľom sveta

(hmotného i nehmotného, viditeľného i neviditeľného), akú mal pri jeho vzniku možnosť výberu? Alebo povedané inak: ak Boh dal človeku slobodnú vôľu, a do zákonov svojho sveta zakomponoval okrem mnohých prírodných zákonov aj Gödelovu vetu o neúplnosti i Heisenbergov princíp neurčitosti, koľko mu ešte ostalo „stupňov voľnosti“ pri stvorení,

Kniha bude mať pravdepodobne komerčný úspech a dočkáme sa aj jej druhého vydania. A pre tento optimistický prípad i z úcty k obom autorom by sa chyby z prvého vydania už opakovať nemali.

prípadne riadení svojho univerza? Je a zostáva aj tak vševediaci, všemohúci a slobodný? Ako si vyberal počiatkové (okrajové) podmienky pri stvorení sveta? Spoznáme vôbec niekedy, ako myslí Boh? (Hawking sa domnieva, že azda áno.) A nie je honba za (finálnou) „teóriou všetkého“ iba zbytočným mrhaním času? Existuje vôbec nejaká zmysluplná univerzálna teória? A ak sa pýtame na to, ako vesmír funguje (na „technológiu“ evolúcie sveta), môžeme si trúfnuť aj na otázky, prečo to tak je, teda aký to má všetko zmysel? A tak ďalej a tak podobne. Zostanú pre nás tieto (a iné, omnoho ťažšie otázky) ešte dlho nezodpovedané? A vôbec, sú tieto otázky zodpovedateľné?

Nech o tom pouvažujú najmä mladí čitatelia, lebo predovšetkým im je táto vynikajúca kniha určená. Ale aby som slovenskú verziu tejto pozoruhodnej knihy iba nechválil. Predpokladám, že bude mať komerčný úspech a dočkáme sa aj jej druhého vydania. A pre tento optimistický prípad i z úcty k obom autorom, dovoľm si pripojiť pár dobre mienených pripomienok a rád, aby sa chyby z prvého vydania už neopakovali.

Kniha si určite zaslúži, ba doslova vyžaduje odbornú revíziu textu, zvlášť keď sa nepodarí získať toho najvhodnejšieho prekladateľa (v tiráži nevidím o revízii prekladu nijakú zmienku). Ak by totiž text aspoň narýchlo prebehol odborníkom, nevyskytli by sa v preklade také nedopatrenia, na aké som už sčasti upozornil (zákryty a nie „ekliptiky“ Jupiterových mesačikov na str. 31, resp. mylne uvedená rýchlosť Zeme na str. 35), ale vyšlo by sa aj iným chybám, chybičkám a terminologickým nepresnostiam. Napríklad v Ptolemaiovom modeli si pri pohyboch planét pomáhame malými kružnicami, epicyklami

(nie „ekliptikami“, str. 15), a pridávam, že ich stredy obiehajú okolo Zeme po väčších kružniciach, tzv. Deferentoch. Treba rešpektovať aj zaužívané preklady názvov diel starovekých filozofov (napr. Aristotela, str. 13), prepis mien vedcov (napr. Friedmann), dohodnuté označovanie hviezd, písanie veľkých písmen napr. pre naše Slnko a Zem atď. Skrátka, mali by sa zohľadniť závery Terminologickej komisie Slovenskej astronomickej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied vypracované v spolupráci s Jazykovedným ústavom SAV (pozri Astronomická terminológia, Polygrafia SAV, Bratislava 1998). Potom by sa zrejme do textu nedostali ani niektoré, dosť kľúčovo vyzerajúce (často aj úplne nesprávne) slovné spojenia ako napr. prístup zhodných dejín; princíp rovnocennosti; rovnomerné

gravitačné pole; žltý hypergigant(!);-špirálovité galaxie; priamočiara úmera; domniienka o ochrane času; veľké rozdrvenie a mnohé iné. Nebudem už spomínať problém čísloviek, napr. čo je u Hawkinga trilióna, alebo pletenie pojmov jasnosť, svetelnosť, žiarivosť či zdanlivá jasnosť hviezdy atď. Čo by sa však pri preklade naozaj nemalo stať, je napríklad väčšina textu na str. 79 (v origináli na str. 82), týkajúca sa známeho prípadu explózie supernovy z roku 1054. V preklade sú vecné nepresnosti (ide napr. o súhvezdie Býka, nie Raka!), nepochopiteľné „vynechávky“ anglického textu a pod. Je to príklad ledaboleho prístupu k zverenej práci, z ktorého nám môže byť iba smutno. Na záver a potvrdenie povedaného uvediem už iba to, že v origináli sa na str. 41 až 42 k známemu stáčaniu perihélia Merkúra správne píše, že „podľa predpovede všeobecnej teórie relativity, by sa priamka apsid (veľká polos elipsy) mala stáčať (pohybovať) okolo Slnka rýchlosťou asi 1° za 10 tisíc rokov“. Slovenský preklad nás však na str. 45 poučí, že „dlhá os by sa mala otáčať okolo Slnka rýchlosťou približne jeden uhol(?) za tisíc rokov(!)“. K tomu naozaj niet čo dodať. Aj preto som prestal podrobnejšie porovnávať slovenský text s originálom. Pokazilo mi to jednoducho dojem z nesporne cennej knižky a zároveň ma to v rozpakoch donútilo napísať aj tieto záverečné kritické riadky. Ale opakujem, všetko robím v dobrej viere, že sa spomínané (i nespomínané) nedostatky v prípadnom druhom vydaní tejto knihy už neobjavia.

Igor Kapišinský

1 Poznámka redakcie: Pán Kapišinský si dobre pamätá, okrem menovite spomínaných napísal Mlodinow ešte The Last Dinosaur (Kids of Einstein Elementary) a Some Time with Feynman.

Iveta Purská, bez názvu 2005

Neúplne o neúplnosti

- Rebecca Goldsteinová
- Neúplnost. Důkaz a paradox Kurta Gödela**
- Preklad Martin Weiss
- Argo a Dokořán 2006
- 265 strán
- 475 Sk

Dvadsiateho ôsmeho apríla 2006 uplynulo sto rokov od narodenia Kurta Gödela, často považovaného za najvýznamnejšieho logika všetkých čias. Pri tejto príležitosti sa konal rad konferencií, z nich najvýznamnejšia vo Viedni, v rodnom Brne, Edinburghu, Montreali, Lille, Swansea a v Seattli. Gödelovi je venované aj celé aprílové číslo Notices of the American Mathematical Society s podtitulom A Tribute to Kurt Gödel. Vydanie knihy Rebeccy Goldsteinovej, no najmä jej českého prekladu, je tak načasované naozaj vynikajúco.

Hoci Gödelove výsledky (najmä jeho dve slávne vety o neúplnosti z rokov 1930 až 1931) patria k najzásadnejším matematickým objavom 20. storočia a svojimi účinkami na modernú vedu a myslenie vôbec sú porovnateľné s teóriou relativity či kvantovou mechanikou, širšej verejnosti zostávajú – rovnako ako ich autor – prakticky neznáme.

Pri objasnení hlavných myšlienok Gödelových viet a ich dôkazu začneme pojmom formálneho axiomatického systému, čím rozumieme systém axióm sformulovaný v logike prvého rádu (formálna logika používajúca bežné logické spojky nie, a, alebo, ak..., tak, a existenčný a všeobecný kvantifikátor). Navyše žiadame, aby sa axiómy systému dali taxatívne vymenovať alebo aspoň algoritmicky rozpoznáť. Dôkaz v takomto systéme je konečná postupnosť formúl, ktorej všetky členy sú alebo axiómy, alebo sa dajú odvodiť z predchádzajúcich členov na základe istých presne vymedzených pravidiel. V dôsledku toho možno aj všetky dôkazy v danom formálnom axiomatickom systéme mechanicky rozpoznáť (overiť ich správnosť). Navyše predpokladáme, že náš systém S je korektný, t. j. všetky tvrdenia v ňom dokázateľné sú pravdivé.

Ak si základné znaky jazyka systému S vhodne očísľujeme prirodzenými číslami, možno toto číslovanie rozšíriť aj na jeho formuly (konečné postupnosti znakov) a dôkazy (konečné postupnosti formúl). Každjej formule či dôkazu sú tak jednoznačne priradené číselné kódy (Gödelove čísla). Vlastnosť niektorých formúl F „byť dokázateľnou formulou“ sa potom dá vyjadriť ako istá aritmetická vlastnosť ich Gödelových čísel.

Predpokladajme, že formálny axiomatický systém S je dosť bohatý na to, aby v jeho rámci bolo možné hovoriť o prirodzených číslach, definovať bežné aritmetické operácie sčítania a násobenia a dokázať ich základné vlastnosti. Potom aj vlastnosť prirodzených čísel x „formula s Gödelovým číslom x nie je dokázateľná v S“ možno vyjadriť

nejakou formulou $H(x)$ v jazyku systému S, ktorej prislúcha nejaké Gödelovo číslo k. Jeho dosadením do formuly H dostávame tvrdenie $H(k)$, ktoré si na Gödelovu počesť označíme G. Zaujímavým ho robí význam, ktorý nadobúda vďaka Gödelovmu kódovaniu systému S: tvrdenie G je pravdivé práve vtedy, keď formula s Gödelovým číslom k, čiže formula $H(x)$, aplikovaná na svoje vlastné Gödelovo číslo k, je nedokázateľná v S. $H(k)$ je však tvrdenie G. Tvrdenie G tak vypovedá samo o sebe: „som nedokázateľné“.

Gödelovo tvrdenie G je nevyhnutne pravdivé. Keby totiž bolo nepravdivé, tak by bolo dokázateľné. Ale všetky dokázateľné tvrdenia sú pravdivé (systém S je korektný), teda keby G bolo nepravdivé, muselo by byť pravdivé, čo je spor. Zostáva teda len druhá možnosť, totiž, že G je pravdivé. Tu by mohol čitateľ namietat, že sme práve tvrdenie G dokázali, teda G je dokázateľné, preto tiež pravdivé. A keďže hovorí „som nedokázateľné“, tak je naozaj nedokázateľné. Zdanlivo sme opäť dostali spor, podobný tomu, k akému vedie známe autoreferenčné tvrdenie „toto tvrdenie je nepravdivé“, ktoré tiež je pravdivé práve vtedy, keď je nepravdivé (silná forma Epimenidovho paradoxu). Tento spor však zmizne, ak si uvedomíme, že pod dokázateľnosťou rozumieme dokázateľnosť vo formálnom axiomatickom systéme S, a náš pôvodný „dôkaz“ tvrdenia G nie je dôkazom v S, ale iba neformálnym zdôvodnením pravdivosti tvrdenia G.

V každom korektnom formálnom axiomatickom systéme zahrňajúcom aritmetiku prirodzených čísel teda možno sformulovať pravdivé tvrdenia, ktoré sú v tomto systéme nedokázateľné. To približne hovorí prvá Gödelova veta o neúplnosti.

Gödel si bol dobre vedomý toho, že pojem pravdivosti, ktorý použil, nie je syntaktický lež sémantický, teda odkazuje mimo rámca príslušného formálneho systému. Aby sa vyhol s tým súvisiacim problémom, vyslovil prvú vetu o neúplnosti v rýdzo syntaktickej podobe. Formálny axiomatický systém S je bezsporný (konzistentný), ak pre žiadne v ňom sformulované tvrdenie F nie je v S zároveň dokázateľné F aj jeho negácia. Keďže v spornom axiomatickom systéme je dokázateľné každé tvrdenie, sú sporné axiomatické systémy matematicky nezaujímavé. Hovoríme, že S je úplný, ak je bezsporný a pre každé tvrdenie F je v S dokázateľné buď F, alebo jeho negácia. Syntaktická verzia prvej Gödelovej vety o neúplnosti potom znie: Ak je S bezsporný formálny axiomatický systém, ktorý obsahuje aritmetiku prirodzených čísel, tak S je nevyhnutne neúplný (existujú tvrdenia, ktoré nemožno dokázať ani vyvrátiť v S).

Vo formálnom axiomatickom systéme S obsahujúcom aritmetiku možno ďalej sformulovať isté aritmetické tvrdenie $Cons(S)$, ktorého platnosť je ekvivalentná s konzistentnosťou systému S. Navyše možno ukázať, že z $Cons(S)$ vyplýva Gödelovo tvrdenie G. Keby teda $Cons(S)$ bolo dokázateľné v S, bolo by v ňom dokázateľné aj G. Preto ak je formálny axiomatický systém S obsahujúci aritmetiku bezsporný, tak tvrdenie $Cons(S)$, ktoré tvrdí jeho vlastnú bezspornosť, nemožno dokázať prostriedkami systému S. To je druhá Gödelova veta o neúplnosti. Tá však netvrdí, že napr. bezspornosť Peanovej aritmetiky nemožno dokázať (a už tobož nie, že by bola nebudaj sporná), len ju nemožno dokázať jej vlastnými prostriedkami. Taký dôkaz je možný až v nejakom silnejšom axiomatickom systéme, napr. v Zermelovej-Fraenkelovej teórii množín.

Goldsteinovej kniha má tri navzájom prepletené roviny, ktoré môžeme zjed-

nodušene nazvať životopisnou, filozofickou a matematickou. Z nich za vyda- renú možno považovať len tú prvú. V druhej z nich autorka podáva kritiku rôznych nepodložených a prídaleko zachádzajúcich „postmoderných“ interpretácií Gödelových viet a na základe jeho filozofických názorov sa pokúša o rekonštrukciu jeho motívov. Konečne tretia je venovaná výkladu samotných Gödelových viet.

Goldsteinovej rozprávanie sa začína na spoločnej prechádzke Gödela s Einsteinom v parku v Princetone. Dozvieme sa o priateľstve oboch géniov v exile a taktiež o Gödelovom „darčeku“ k Einsteinovým sedemdesiatinám. Tým bolo riešenie Einsteinových rovníc vo všeobecnej teórii relativity, ktoré pripúšťa uzavreté svetočiary v časopriestore, t. j., zjednodušene povedané, v takomto svete by bolo možné cestovať časom do minulosti. Bol to dar, ktorého kvalitu Einstein síce ocenil, ale veľkú radosť z neho nemal. Sám sa totiž pokúšal dokázať, že také niečo nie je možné. Z Princetону sa vrátíme do čias Gödelových štúdií vo Viedni. Pociťme atmosféru kaviarní, v kto-

Goldsteinovej kniha má tri navzájom prepletené roviny, ktoré môžeme zjednodušene nazvať životopisnou, filozofickou a matematickou. Z nich za vydarenú možno považovať len tú prvú.

rých sa stretávajú a diskutujú umelci, literáti, filozofi a vedci a zoznámime sa s protagonistami Viedenského krúžku, ktorého sedenia navštevoval aj mladý Gödel, hoci s pozitivistickými názormi jeho členov nesúhlasil. Autorka so sympatiami a porozumením opisuje životnú púť plachého, čudáckeho učenca a ťažkosti, s akými prekonáva úskalia praktického života, nám podáva často v podobe anekdot. Takou je napríklad Gödelov návrat z prednáškového pobytu v Princetone do Rakúska, v tom čase už pripojeného k Ríši, hoci ho od toho všetci odhovárajú. Gödel sa napriek tomu vracia do Viedne „domôcť sa svojich práv“, totiž docentúry na univerzite, ktorej bol zbavený. Ono v tom čase boli zrušené všetky docentúry na rakúskych univerzitách a raso- vo a politicky prevereným uchádzačom vydávali nacistické úrady titul Dozent neuer Ordnung. Až keď Gödela uznajú schopným vojenskej služby a na scho- doch pri Matematickom inštitúte ho prepadne banda nacistických výtržníkov (mylne ho považujúc podľa „intelektuálneho zovňajšku“ a okuliarov za Žida), dôjde mu, že ide do tuhého. Na poslednú chvíľu a vďaka intervenciám amerických priateľov sa mu podarí vy- baviť vycestovacie povolenie a v roku 1940, po ceste Transibírskou železnicou a plavbe cez Pacifik, konečne pri- stanú aj s manželkou v San Franciscu.

Ústrednou témou druhej roviny je Gödelov matematický platonizmus, podľa ktorého matematické pojmy nie sú len do istej miery ľubovoľné výtvyry ľudskej mysle, ale prislúchajú im objek- tívne existujúce ideálne objekty. Gödel je zobrazený ako človek, ktorý nerád nikomu v diskusii odporuje – so svo- jím stanoviskom je ochotný vystúpiť, až keď ho môže predviesť v tvare nena- padnuteľných matematických teorém. Goldsteinová však z toho vyvodzuje, že hlavným motívom Gödelových viet bola jeho snaha vyvrátiť doktrínu logické- ho pozitivismu zastávanú Viedenským krúžkom jeho vlastnými zbraňami a taktiež dokázať neudržateľnosť Hil- bertovho programu. Pravda však je, že Gödel sa k vyhranene platónskemu stanovisku dopracoval až v 40. rokoch. Napr. ešte na prednáške v USA v roku 1933 vyjadril silne antiplatónsky názor na konto axiómy výberu v teórii množín, totiž „ak ich interpretujeme ako zmysluplné tvrdenia, tak (tieto axió- my) nevyhnutne predpokladajú istý druh platonizmu, ktorý nemôže uspo- kojiť nijakú kritickú myseľ, ba ani vy- volať presvedčenie, že sú bezsporné“. Ešte horšie je to s Hilbertovým progra- mom. David Hilbert, najvšestrannejší a najvplyvnejší matematik druhej polo-

vice 19. a prvej polovice 20. storočia, je vykreslený ako obmedzený pruský ge- nerál, ktorý v mene nejasnej ideológie ženie armádu matematikov do útoku na pochybné ciele. Jeho program for- malizácie matematiky má zrejme z dô- vodov súvisiacich s logickým pozitiviz- mom zbaviť matematické uvažovanie „všetkých intuícií“ a „zredukovať ho na hru so symbolmi podľa vopred urče- ných pravidiel“.

Úplne vedľa! Hilbertov program bol reakciou na krízu v základoch mate- matiky, vyvolanú objavom paradoxov v logike a teórii množín. Hoci sa týmto sporom podarilo vyhnúť (napr. Zermelovou axiomatizáciou teórie množín či Russelovou teóriou typov), Hilbert si plne uvedomoval, že to nie je dosta- točná záruka, že sa v matematike ne- objavia nejaké nové spory. Pre teóriu, ktorá má zohrať úlohu základov mate- matiky, je preto potrebné podať dôkaz bezspornosti, ktorý sa však nesmie odvolávať na bezspornosť nejakej inej teórie a taktiež nesmie používať pojmy a metódy teórie nekonečných množín, ktorých oprávnenosť má sám zaručiť. Zvyčajné matematické úvahy

na aritmetiku, pričom sa mu podari- lo aritmetizovať aj metamatematiku vrátane samotného pojmu formálnej dokázateľnosti. Gödelova prvá veta o neúplnosti tak prišla na svet takmer proti pôvodnému zámeru svojho auto- ra. Spolu s druhou vetou o neúplnosti to znamenalo, že Hilbertov program vo svojej pôvodnej podobe je neuskutočni- teľný. Nebyť však Hilbertom vyhranene a metodicky čisto sformulovaných otázok, sotva by nám Gödel priniesol svoje prekvapivé a nečakané odpovede.

Výklad matematickej stránky dôka- zov viet o neúplnosti si mohla autorka radšej odpustiť. Väčšina čitateľov totiž (tentoraz našťastie) podobné pasáže aj tak preskakuje. Desí ma však predsta- va, že sa predsa len nájde čitateľ, kto- rý si Goldsteinovej verziu Gödelovho dôkazu z knihy „naštuduje“ a bude ju ďalej šíriť ako „osvetu“. Kľúčová diago- nálna lema (str. 154) je celkom pople- tená, takže to, čo nasleduje, sotva dáva zmysel. Goldsteinovej prezentácia má však ešte jednu závažnejšiu chybu. V snahe priblížiť čitateľovi Gödelovo kódovanie čo najjednoduchšie autorka vŕtla jazyk s deviatimi jednoduchými znakmi (a desiatou medzerou), ktoré môže zakódovať ciframi 0,1...9. Pritom sa jej však akosi stratia znaky sčítania a násobenia, takže jediná operácia na prirodzených číslach, ktorá jej zostane, je pripočítanie jednotky. Toto „drobné nedopatrenie“ však dramaticky mení situáciu. Aritmetika v logike prvého rádu bez sčítania a násobenia, len s pridávaním jednotky, je príliš chu- dobná teória, ktorá neumožňuje roz- šíriť Gödelovo kódovanie na zložitejšie výrazy a zachytiť syntax príslušného formálneho systému aritmetickými vzťahmi (dokonca by nestačilo ani pridať sčítanie – bez násobenia sa ne- zaobídeme). V takomto kontexte Gö- delove vety o neúplnosti jednoducho neplatia a každý pokus o ich dôkaz je vopred odsúdený na neúspech!

V preklade sú oproti originálu opra- vené mená niektorých matematikov, aj počet slávnych Hilbertových problé- mov (bolo ich 23 a nie 10). Na dru- hej strane napr. anglické meaningless je preložené ako bezvýznamný, čo je značne zavádzajúce. Pôvodnému vý- znamu je určite bližšie bez významu alebo významuprostý. Taktiež je škoda, že z českého vydania vypadli dve fotografie, najmä tá známa, ktorá za- chytáva Kurta Gödela v spoločnosti Al- berta Einsteina.

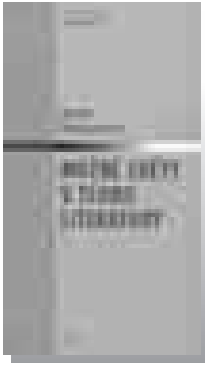
I napriek vážnym výhradám je Goldsteinovej kniha zaujímavý literár- ny počín, najmä vďaka beletristicky pútavému zobrazeniu ľudskej stránky Gödelovej osobnosti, ktoré bolo v to- to žánri doteraz zastúpené len mini- málne.

Pavol Zlatoš

Kurt Gödel a Albert Einstein, foto archív K&S

Literárne možnosti možných svetov

- ▲ Ruth Ronenová
- ▲ **Možné světy v teorii literatury**
- ▲ Preklad Miroslav Červenka
- ▲ Host 2006
- ▲ 296 strán
- ▲ 398 Sk

Práca literárnej teoretičky Ruth Ronenovej *Možné světy v teorii literatury* predstavuje jeden z fundamentálnych textov teórie fikčných svetov. Konjunktúra tohto typu literárnovedného uvažovania, ktoré sa v celosvetovom kontexte etablovalo koncom osemdesiatych rokov, je zreteľná predovšetkým pri pohľade na súčasnú českú literárnu teóriu.

Nemám na mysli iba vydávanie kľúčových diel s tematikou fikčných svetov, ale i početné prebiehajúce výskumy, kde sa teoretický výskum fikčných svetov šťastne prepojí predovšetkým s naratologickou, v širšom zmysle štrukturalistickou tradíciou.

Súvislosť teórie fikčných svetov a literárnovedného štrukturalizmu nie je náhodná. Obe iniciatívy reagujú na ambivalentnú povahu odboru, ktorý sa síce prezentuje ako „veda“, no vzpiera sa formulovaniu exaktných zákonov. Rovnako oba literárnovedné prístupy metodológiou prekračujú rámce svojej disciplíny a za východisko zeexaktnenia odboru, každý z iných pozícií, volia prirodzený jazyk. Kým literárny štrukturalizmus sa sústreďoval najmä na lingvistický diskurz, teória fikčných svetov využíva diskurz filozofickej logiky a filozofie jazyka. A nakoniec, oba sú pri presadzovaní svojho metodologického postupu vo vzťahu k ostatným literárnovedným prístupom nesmierne priebojné – „vnútorným nepriateľom“ štrukturalizmu sa stal pozitivizmus, teória fikčných svetov si vybavuje účty predovšetkým s mimetickými teóriami, založenými na tvrdení, že literárne dielo odráža realitu nášho sveta.

Ústredným problémom pre teoretikov fikčného sveta však nie je otázka, ako je urobený literárny text a akými prostriedkami produkuje významy, ale kultúrohistorický fenomén fikcie. Pýtajú sa, akým spôsobom existuje realita, „svet“, stav vecí vytvorený literárnym dielom, o čom tento stav vecí referuje, aký má vzťah k nášmu, aktuálnemu svetu. Zaujíma ich spôsob, ktorým môžeme o osobách, veciach a udalostiach fikčného sveta korektne vypovedať ako o jestvujúcich, pretože je zrejmé, že povaha ich existencie je svojská. V kontexte nášho sveta nemôžeme napríklad navštíviť skutočný dom Sherlocka Holmesa na Baker Street, hoci na základe prečítaných detektívok A. C. Doylea dokážeme jeho podobu presne rekonštruovať. Východiskom teoretizovania sa tak stávajú problémy referencie a reprezentácie literatúry, t. j. úroveň, ktorou sa väčšina literárnych teórií nezaobera na prvom mieste, považuje ju za prekonanú, respektíve, tak ako formalistické – štrukturalistické teórie, ostáva k nej ľahostajná.

Sila ľudskej imaginácie a sila jazyka vytvárajú mentálne konštrukcie sugestívnejšie ako mnohé situácie každodenného života. Je preto samozrejmé, že pokusy zodpovedať otázky o ontologickom statuse fikcie, o vzťahu umenia a skutočnosti nachádzame vo filozofickej tradícii už od antiky. Napriek tomu teória fikčných svetov čerpá inšpirácie skôr u predstaviteľov

filozofickej logiky, pre ktorých je fikcia zaujímavá ako špecifický príklad výrokov, ktoré sú nerozhodnuteľné, t. j. v systéme klasickej dvojhodnotovej logiky sa im nedá pripísať pravdivostná hodnota, i napriek intuícii, že ich ontologický štatút má inú povahu ako štatút výrokov o aktuálnom svete. Hoci intuitívne vieme, že tvrdenie „Lady Chatterleyová má milenca“ má iný štatút, ako akékoľvek naše tvrdenie o aktuálnom svete a sme náchylní ho považovať za pravdivé, z aspektu klasickej logiky to urobiť nemôžeme, pretože lady Chatterleyová ani jej milenec nie sú existujúce bytosti, aspoň nie v našom svete. Práve obrat k modálnym logikám v logickom diskurze pred niekoľkými desaťročiami, podnietený záujmom o relativizujúce koncepcie pravdy, javy neexistencie, možnosti a nevyhnutnosti, poskytol systémové nástroje a heuristické prostriedky pre rozvoj uvažovania o ontologických vlastnostiach fikcie sa stal impulzom pre vznik teórie fikčných svetov.

Vo svojej podstate metaforický koncept možných svetov umožnil vypracovať koncepciu zaoberajúcu sa konštrukciou fikcie – fikčných svetov – vytvorených literárnou imagináciou. Tieto svety sú voči aktuálnej skutočnosti paralelné a autonómne, rovnako ako sú paralelné a autonómne voči sebe navzájom. Ich ontologický status, spôsob jestvovania zbavený fyzickej podstaty, sa podmieňuje „fikčnosťou“ – pragmaticky osnovanou a pohyblivou vlastnosťou danou pozíciami v kultúrnom kontexte. Každé literárne dielo si vytvára svoj vlastný fikčný svet a zároveň sa stáva jediným zdrojom jeho poznania a je návodom, prostredníctvom ktorého ho aktom čítania konštruujeme.

Hoci kategórie, ktorými o jednotlivých fikčných svetoch hovoríme, sú prebraté z aktuálnej skutočnosti, verifikácia a autorizácia faktov fikčného

sveta prebieha výlučne v ich rámci. Stručne povedané, ako čitateľov nás nemá zaujímať, či sa skutočnosti fikčného sveta mohli alebo nemohli objaviť v aktuálnej realite, ale to, ako sa objavujú v danom fikčnom svete. Nie je teda v intenciách teórie fikčných svetov korektné, aby sme hľadali predobraz niektorej literárnej postavy v skutočnom živote a chceli z toho vyvodzovať pre recepciu literárneho diela nejaké dôsledky. Aj keď sa povedzme Gustave Flaubert mohol inšpirovať pri vytvorení charakteru protagonistky svojho románu Madame Bovaryová nejakou skutočnou osobou, nič to nemení na

Ústredným problémom pre teoretikov fikčného sveta nie je otázka, ako je urobený literárny text a akými prostriedkami produkuje významy, ale kultúrohistorický fenomén fikcie. Pýtajú sa, akým spôsobom existuje realita, „svet“, stav vecí vytvorený literárnym dielom, o čom tento stav vecí referuje, aký vzťah má k nášmu, aktuálnemu svetu.

fakte, že Ema Bovaryová ostáva autonómnou fikčnou postavou. Rovnako je Paríž z Cortazárovho *Nebo*, peklo, raj ontologicky iným mestom ako Paríž skutočný, ale aj ako Paríž Balzacovho *Otca Goriot*a. Reálny historický Napoleon, Napoleon z románu *Vojna a mier* a Napoleon vystupujúci v niektorom inom literárnom diele sú tri rôzne osoby.

Z toho všetkého teda vyplýva, že by sme mali filiačie literárneho diela s aktuálnym svetom odsúvať bokom a vnímať ho ako svojbytný svet s vlastnými zákonitosťami, postavami, udalosťami a stavmi vecí, ktoré sa síce našej realite môžu podobáť, ale nie sú s ňou totožné.

Teória fikčných svetov sa veľmi razantne hlási k svojmu interdisciplinárnemu pôvodu a kniha Ruth Ronenovej sa, okrem rekapitulácie a rozšírenia poznatkov, ku ktorým toto literárnovedné odvetvie dospelo, zameriava práve na dôsledky uvedenej interdisciplinárnej výmeny. Ronenová neváha poukázať na prípady, keď ignorovanie pôsobenia prebratých pojmov v pôvodných disciplínach spôsobuje nedostatočnú alebo scestnú aplikáciu – zaoberá sa nimi najmä prvá časť práce.

Rovnako erudovane ako problému fikcie v literárnej teórii, no bez akýchkoľvek pedagogických a osvetových

ako adekvátnu metódu riešenia otázok spojených s referenciou literárnych diel a teoretického uchopenia fikcie či ako šancu nastoliť pútavé riešenia, nie ako jediná a nevyhnutnú cestu literárnoteoretického uvažovania, a nezatvára tak dvere pred dialógom s ostatnými prístupmi. Plodnosť tohto postoja sa preukazuje najmä v tých častiach práce, ktoré rozoberajú problematiku prekrývajúcu sa s naratologickým výskumom – ide o otázky fikčnej fokalizácie, perspektívy a temporality, hoci už z ostatných prác o fikčných svetoch je zreteľné, že táto teória absorbuje a transformuje pojmy „klasických“ literárnych teórií. Pozoruhodne pôsobí skutočnosť, že autorka vo svojej práci vedome rezignuje na overovanie výsledkov výskumu na materiáli pôvodných literárnych textov a zameriava sa najmä na výstupy filozofických a literárnoteoretických výskumov o fikcii.

Práve v súvislosti konkrétnymi literárnymi textmi sa vynára otázka, či môžeme teóriu fikčných svetov považovať za univerzálnu metódu aplikovateľnú na ktorékoľvek literárne dielo, alebo či je disponovaná iba pre výklad určitého typu literatúry. Nehovoríme iba o žánrových obmedzeniach, nakoniec, aj keď sa teória fikčných svetov prednostne zameriava na epiku, vznikla práca riešiacia uvedenú problematiku v lyrických žánroch, ale najmä diskusie o statuse svetov vytváraných postmodernou literatúrou, ktoré v rámci disciplíny prebehli a tieto pochybnosti len potvrdzujú.

Rovnako problémom zostáva, aj pokiaľ ide o knihu Ruth Ronenovej, do akej miery sú výsledky teórie fikčných svetov obohatením literárnovedného poznania a nakoľko iba z iného zorného uhla duplikujú poznatky sprostredkované v inej podobe menej „avantgardnými“ prístupmi odboru.

Ivana Taranenková

Natalya Bobrova, z cyklu *Ruské ženy*, 2005 – 2006

Poesis, alebo tvoriť svet z ničoho

- ▲ Katarína Kucbelová
- ▲ **Šport**
- ▲ Ars Poetica 2006
- ▲ 64 strán
- ▲ 149 Sk

- ▲ Róbert Gál
- ▲ **Manipulácie**
- ▲ Ars Poetica a Concordia 2005
- ▲ 65 strán
- ▲ 99 Kč

- ▲ Eva Luka
- ▲ **Diabloň**
- ▲ Edition Ryba 2005
- ▲ 76 strán
- ▲ 199 Sk

- ▲ Erik Jakub Groch
- ▲ **Druhá naivita**
- ▲ Edition Ryba 2005
- ▲ 102 strán
- ▲ 199 Sk

Písať o poézii je pre mňa rovnako ťažké, ako poéziu prekladať: oboje predpokladá maximálne porozumenie a empatiu; oboje v sebe skrýva úskalie dezinterpretácie. Je to výzva (na potlačenie vlastného ega, na prijímanie citlivosti druhého) a zároveň pokus o nemožné. Týka sa to tak poézie napísanej vo viazanom verši, ako aj tej zdanlivo nespútanej, svojoľnej.

Štyri knižky, o ktorých chcem písať, som si nevybrala náhodou. Na Slovensku publikuje prekvapivo veľa básnikov a poetiek: je si z čoho vyberať. Vybrala som si tie, ktoré sú mi blízke. Náhoda je skôr to, že tieto knižky vytvárajú akési dvojice

Na zbierku Kataríny Kucbelovej Šport som dlho čakala. Možno preto, že tú prvú, Duály (Drewo & Srd 2003) som čítala viackrát a zakaždým som premýšľala, ktorým smerom sa Kucbelová vyberie v druhej – kam až možno zísť v zjednodušovaní poetického jazyka bez toho, aby zostal vyprázdnený. A vybrala sa naozaj ďaleko: až na obežnú dráhu (vlastnej) existencie. Hoci je zbierka členená na básne s krátkymi, repetitívnymi názvami vzťahujúcimi sa predovšetkým k dychu a dýchaniu, z hľadiska témy i štruktúry ju považujem skôr za pásmo. Niektoré básne, ak sú vytrhnuté z celku knihy, sa môžu zdať banálne, no v kontexte celej zbierky nadobúdajú zmysel i presah. Základný oblúk (dýchanie ako známka života – práca svalov – zachovávanie života – reflektovanie bytia v jeho jedinečnosti – popretie jedinečnosti – prijímanie konečnosti – stávanie sa súčasťou iného trvania...) robí zo zbierky Šport v kombinácii s jednoduchosťou jazyka štruktúru analogickú štruktúre organických systémov, kde sa elementárne (obmedzený počet chemických prvkov / obmedzený počet slov, písmen) stáva základom pre komplexné (mysliacu formu života / zbierku básní).

V porovnaní s prvou Kucbelovej knihou je Šport dotiahnutejší, formálne zrelší, no zaráža svojou ostenatívnou osamelosťou. Kým Duály konotujú párovú existenciu (lingvistickú i ľubostnú), Šport vypichuje skôr kontrast medzi individuálnym a masovým, a ponára sa do samoty (dokonca do trpnosti). Akoby láska bola len civilizačný mýtus, podobne ako koncept pretrvávania vo výsledkoch práce či v plodení: „nechcem niešť zodpovednosť / za prítomnosť častic // zodpovednosť zaťažuje / a ťažký predmet padá rýchlejšie // nepotrebujem lietieť / stačí keď čas / medzi strachom pred pádom a dopadom bude dostatočne dlhý“ (s. 60). Ešte je tu prítomný strach, ale i ten sa dá prekonať: „umenie staviť telov / kaskád a slepých ulíc // z dna sa vracajú iní // tou istou cestou“ (s. 62), aby bolo napokon možné vyhlásiť: „rovnováha musí byť zachovaná / ja nie“ (s. 64). Závrat z pominuteľnosti, zmierenie. Krása biochémie. Možno novodobý stoicismus. Možno len úľak z niečoho väčšieho. Rozmýšľam, kam Kucbelová zájde v tretej zbierke. A teším sa.

Aj kniha Róberta Gála Manipulácie, vydaná pražským vydavateľstvom Concordia v spolupráci s Ars Poetica stavia na jednoduchosti, fragmentárnosti a repetitívnosti. Nejde však o poéziu v pravom slova zmysle – je to skôr zbierka aforizmov, sentencií a neologizmov, ktoré – ako naznačuje aj názov – často vznikajú fúziou dvoch iných slov. Intelektuálny

v tom spočíva „pretendérska“ dráždivosť Gálových fragmentov: poviete si – dobre, a čo? Jeho sentence sú ako zápisky študenta filozofie na okraji poznámkového zošita. Vedľajší produkt myslenia. Zdanlivo bez systému. No kdesi za slovami predsa len tušíme sémantické polia. Nespojité, bez jasne vymedzených hraníc, ale sú tam. (Kúkoľ od pšenice...) Zhľuky slov spríbuznené problematikou, paradoxné slovné spojenia, základné pojmy. Dobro, zlo, život, smrť, pravda... „Zvyknúť si na strach znamená strach strátiť. Zvyknúť si na smrť znamená umierať nevedomo.“ (s. 28) „Tajomstvo nie je kód, a preto ho nemožno ani odtajniť. Tajomstvo nie je tajnička.“ (s. 52) A potom zrazu prekvapenie: „Plač detí, ktorý je tým

Pod pevnou obálkou knihy Evy Luky čakajú básne pozdĺžne ako medailóny, nariasené ako drapérie, mimoriadne zmyslové: cítiť z nich drevo, plody mora, vlhké sliznice, a sú obývané abstraktnými a predsa zraniteľne telesnými postavami.

naliehavejší, čím naliehavejším sa stáva, aby sa uvoľnil v prudkej milostnej spulhre archetypálnych mačiek.“ (s. 48) Paľ. Študentovi filozofie ušlo pero. Čoskoro to však napraviť: „Obetovanie života obeťovaniu života?“ „Byť sebou až k nesebe.“ „Nemôcť nemôcť?“ (s. 52-53).

Sebestačnosť, zavŕšenosť a autoreferenčnosť Gálových výrokov takmer nedovoľuje hovoriť o poézii. A predsa... Posledné slovo zbierky, dekomunikácia, akoby mu k nej znova otvorilo dvere. Prijímam jeho stratégiu – systematickým odlupovaním prenesených významov vytvárať nový zmysel, a používať slovné hračky, apórie a novotvary len ako čisté zámienu. No posledné dve strany knihy už nečítam. „Seba“ mi tu netreba, ak mám parodovať Gálov štýl. Dekomunikácia ako pointa mi úplne stačí.

Z celkom iného podložia vyrastá Diabloň Evy Luky, občianskym menom Evy Lukáčovej, japonistky a prekladateľky. Opäť slovná hračka v názve, no len ako východiskový bod, brána vedúca do sveta plastických, farebných obrazov. Pod pevnou obálkou čakajú básne pozdĺžne ako medailóny, nariasené ako drapérie, mimoriadne zmyslové (nielen vizuálne,

ale aj olfaktívne): cítiť z nich drevo, plody mora, vlhké sliznice, a sú obývané abstraktnými a predsa zraniteľne telesnými postavami. Ich priestory sú machovo zelené, zlaté, ale aj hlboko modré a čierne, sú bohaté na detaily a vládne v nich priam mýtické bezčasie. S mýtom sa spájajú aj isté základné figurálne a naratívne prvky. V Lukáčovej básňach sa zjavujú predovšetkým postavy žien – žien núkajúcich svoje telá mužom, i tých, ktorých telá sú už len ako zaprášené staré vázy. Sú tu ženy-matky (matky proti svojej vôli, i matky bez detí), ženy temné, sexuálne a živočíšne, ženy tragické, ženy naplnené – zaľúbené a tvorivé. Je to trochu rozprávkový svet, symbolický, koherentný, dokonale vyhľadený a akoby zalakovaný. No je to aj svet takmer stredovekých poví, kde myšlienka, hriech poznačí tvár novorodenca.

Všetky básne sú pevne uväznené vo svojich rámocho, rozvešané po stranách knihy ako obrazy v galérii, a predsa akoby z nich slová prekypovali, tlačili sa von. Le trop-plein de la poésie – žiada sa mi povedať. Niekedy mi pri čítaní vyskočí v hlave slovo gýč, vzápätí sa stiahne, zahanbené a neadekvátne, pretože

jednoduchým veršom o rastlinách a vtáčkoch, k básňam pokorným a oslavným, k básňam reflexívnym, či doslova diaľogickým, k „metabásňam“, k civilným a intímny básňam, napísaným voľným i viazaným veršom (a v jednom prípade i k veršom nahým a stručným takmer ako haiku). Podobne ako Lukáčovej básne možno básne Erika Grocha vnímať ako ucelené, uzavreté entity, napriek tomu, že jednotlivé motívy cestujú z jedného cyklu do druhého, i napriek tomu, že niektoré básne odpovedajú iným (Z náuky oddeľujúceho nie je len odpoveďou M.M, ako uvádza jej podtitul, ale nepriamo aj reakciou na báseň Písanie).

Groch striedavo prechádza od reflexívneho k meditatívne, od intelektuálneho k spirituálnemu. Pohyb medzi oboma je nevyhnutný, práve on totiž umožňuje onú „druhú naivitu“, tú, ktorá je výsledkom vedenia či dokonca zmúdenia. Nie náhodou Groch svoju knihu venoval svojim trom deťom a zaradil do nej aj príbehy, určené detskému čitateľovi, nadanému tou prvou, pôvodnou naivitou.

No druhá naivita nie je samozrejmosť, ani nadanie: je to postoj, dobrovoľné zotrvávanie v očarení, aké je vlastné deťom, no ktoré je už dospelým často nedostupné – alebo sa zaň hanbia. Pokoj a vyrovnanosť básní Erika Grocha sú odzbrojujúce. Jeho stanovisko je však jasné a pevné ako viera. A váhavým núka odpoveď: „Ak veríš v Boha, modli sa najmenej polovicu dňa / – a ešte trochu. To málinko bude na konci všetkým. // Keď neveríš, pozri; hnilé ovocie, dvor, koža z kráľika, / strom, dážď, mravce, dvanásť rovnakých obrázkov Panny, // elektrónkové rádio, záznam s deťmi, lavica, na ktorej spíš, / hrebeň v kúpeľni, vlas, náušnice, gombík. To nestačí.“ (s. 46)

Možno sa teraz natíska otázka, ako je možné vybrať si také rôzne, navzájom si takmer protirečiacie knihy, s neporovnateľnými poetikami – a tvrdiť, že sú mi blízke. No byť blízko ešte neznamená prilipnúť. Zároveň však nie je možné v textoch druhých nečítať samého seba, najmä ak človek okrem čítania aj píše. Vo všetkých štyroch knihách sú verše, aké by som chcela sama napísať, no bojím sa, alebo som si vedomá, že by som to nedokázala; prípadne sú v nich aj také, aké (by) som bola v pokušení napísať, no v konečnom dôsledku som rada, že som to neurobila. Píšem s vedomím, že čítať nahlas cudziu poéziu sa môže zdať trúfalé – nevhodná intonácia dokáže zmeniť zmysel, ironizovať intímnu výpoveď, nastoliť pátos tam, kde bola pôvodne pokora. Písať o cudzej poézii je možno ešte trúfalejšie. Lenže bez neho by možno po slovenskej poézii siahlo o čosi menej ľudí a opäť raz by sa potvrdilo, že poézie (toho verbálneho luxusu) sa viac píše ako číta.

Mária Ferenčuhová

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

Nafilmovaný jazyk

filmu však nemusíme ovládať kompletnú slovnú zásobu. Na dekodovanie filmu môžeme použiť základné princípy semiotiky uplatňované v iných druhoch umenia a jej znaky – ikony, indexy a symboly, ktoré klasifikoval americký filozof C. S. Peirce. Film sa dá interpretovať aj pomocou významu farieb, línií, perspektívy, proporcií alebo osvetlenia, záberov na detaily, pomocou uhla a vzdialenosti objektu od kamery, ktoré naznačujú samotný vzťah medzi tvorcom, médiom a divákom.

Aký je teda samotný vzťah medzi „pohyblivým obrázkom“ a publikom? Akým spôsobom nachádzame významy, ktoré nám toto médium ponúka a ako im rozumieme? Film sa líši od literatúry. Neopisuje, ale priamo zobrazuje realitu a druhotný význam, teda konotácia je daná kontextom, kultúrnou a osobnou skúsenosťou diváka. Symboly, akými sú kvety, mesiac v splne či sneh využívané v poézii, na plátne priamo vidíme a filmový tvorca musí istým spôsobom narušiť kultúrne klíše, ktoré sa s nimi spája, aby sme ich pochopili vo význame, ktorý im v danom kontexte pripisuje. Jedným z najznámejších príkladov sú kódy vo filme Alfreda Hitchcocka Psycho, konkrétne v scéne v sprche. Vystupujú v nej dve postavy, z ktorých jednu takmer nevidíme. Hitchcock v nej narušil vnímanie kúpeľne ako bezpečného miesta spájaného s čistotou, oddychom, uvoľnením či intimitou, keďže práve sprcha sa stáva miestom vraždy. Ako režisér si nemohol vybrať ironickejšiu kombináciu činností. Diváka však viac ako miesto vraždy zaujíma jej motív, ktorý nie je zobrazený. Celkovo je absurdná a nepochopiteľná. Sexuálny podtext, ktorý táto vražda má, je naznačený práve miestom a nožom, ktorý vrah použije, čo pripomína techniku Jacka Rozparovača.

Hitchcock v sprchovej scéne z filmu Psycho narušil vnímanie kúpeľne ako bezpečného miesta spájaného s čistotou, oddychom, uvoľnením či intimitou.

Podobne ako v jazyku, tak aj vo filme sa z často používaných metafor stáva klíše. Bežný divák ich podvedome rozoznáva, dokonca práve na základe filmových klíš sa mu niektoré filmy páčia viac alebo menej. Môže to byť osvetlenie, farebné filtre kamery, spôsob ostrenia alebo priestor, v ktorom sa nakrúca. Väzenské cely a uzavreté priestory, ktoré Sartrovým alebo Camusovým postavám poskytli tiché miesto na hľadanie podstaty vlastného bytia, sa vo filme pretransformovali na kozmické lode, opustené ostrovy či, práve naopak, na prázdne byty v mestách plných ľudí.

Spájaním znakov a symbolov vlastných viacerým druhom umenia sa stáva filmový jazyk špecifickým a komplexnejším. Najzákladnejším je kombinácia hudby s vlastnými výrazovými prostriedkami a obrazu. Vo filmoch Krzystofa Kieslowského zohráva jednu z najdôležitejších úloh hudba Zbigniewa Preisnera, ktorá nefunguje len ako zvuková kulisa, ale aj ako prvok samotnej narácie s osobitým vzťahom k vizuálnej časti, čím sa Kieslowskému podarilo dokázať rovnocenný vzťah obrazovej a zvukovej zložky filmu. Tri farby inšpirované ideálmi francúzskej revolúcie – slobodou, rovnosťou a bratstvom – sa dajú vnímať ako hudobné a zároveň filmové diela. Modrá symfóniou, ktorá svojou intenzitou dopĺňa a miestami nahrádza pocity Julie hľadajúcej zabudnutie a slobodu. Tango Bielej je lyrické, veselé a uvoľnené ako hlavný hrdina Karol, ktorý viac ako po rovnosti, o ktorej si je istý, že neexistuje, túži po druhej šanci. Červená je bolero, ktoré nedovolí nikomu zostať ľahostajným. Zároveň je posledným Kieslowského filmom, ktorým dokazuje, že napriek všetkému pesimizmu

a beznádeji je svet vo svojej podstate plný ľudskosti a porozumenia.

Filmové umenie a spôsob, akým komunikuje, neovplyvňuje len estetika. Jeho jazyk je formovaný aj ekonomickým a, samozrejme, politickým kontextom. Infraštruktúrou filmu sú filmové spoločnosti a agentúry, ktoré finančne náročné kinematografické diela produkujú. Vo veľkej miere už od začiatku posúvajú film do roviny ľahko konzumovateľnej zábavy, ktorá je pre ne z komerčného hľadiska výhodná. Na druhej strane im, samozrejme, nepriamo vďačíme aj za vznik filmových festivalov či tzv. nezávislého filmu. Aj takto ovplyvňujú vývoj filmových žánrov alebo spôsob a prostriedky prezentácie filmov verejnosti. Priamy vplyv na vzťah medzi umeleckým dielom, divákom a spoločnosťou má politika. Kinematografia za uplynulých sto rokov svojej existencie priniesla do spoločnosti niekoľko špecifických javov, ktoré prekračujú jej komunikačnú funkciu. Medzi takéto fenomény patria hviezdy, ktorých súkromný život je pre verejnosť zaujímavejší ako úlohy, ktoré stvárajú vo filmoch, nastolovanie tabuizovaných a kontroverzných tém, definovanie všeobecne prístupného správania, „validovanie“ reality či určovanie vnímania ženy, minorít alebo istej profesie spoločnosťou. Vo filmovom jazyku začal figurovať symbol politického diskurzu. Vo filme už nie je potrebné, aby režisér zobrazil niektorého zo štátnikov, stačí, aby využil rétoriku jeho doby a divák dokáže zaradiť príbeh do historického kontextu.

Samotní kritici a filmoví tvorcovia si moc média, s ktorým pracujú, uvedomujú. Pod vznik viacerých škôl či smerov sa podpísali práve názory na prezentovanie reality vo filme, jej vnímanie divákom a spôsoby, akými je technicky možné obsah zakódovať do formy. De-

mezi prvé prúdy v kinematografii patria realizmus a expresionizmus vychádzajúci z nemeckej školy, ktorý je zameraný na realitu vnútra, pričom na jej priblíženie využíva symboly a stereotypy. Ďalším je formalizmus úzko spojený s názormi Sergeja Ejzenštejna, ktoré sú v porovnaní s expresionizmom „vedeckejšie“, formalizmus pristupuje ku skúmaniu techník a vplyvov analyticky a zameriava sa tak na formu, ako aj na funkciu umenia. Monaco uvádza aj neorealizmus, či teórie André Bazina, pre ktorého je realizmus záležitosťou psychológie a kinematografii tak

Vo filmoch Krzystofa Kieslowského zohráva jednu z najdôležitejších úloh hudba Zbigniewa Preisnera, ktorá nefunguje len ako zvuková kulisa, ale aj ako prvok samotnej narácie.

vracia mnohovýznamovosť, keďže film od reality delí len tenká čiara, a hoci sa film k skutočnosti veľmi približuje, nikdy s ňou nesplynie. Práve vnímanie vzťahu vnútornej – konotácie reality prezentovanej na plátne ku skutočnosti samotnej ovplyvňuje osobná skúsenosť diváka. Interpretácia je subjektívnym procesom, príkladom ironického rozdielu medzi chápaním filmu ako záznamu bežnej reality a reality vnútra je film Revizori maďarského režiséra Antala Nimroda. Na pretlmočenie príbehu o hľadaní samého seba si vybral uzavreté a temné prostredie budapeštianskeho metra. Riaditeľ miestneho dopravného podniku však po prečítaní scenára nastojil, aby mohol mať pred filmom úvodné slovo. Dôvodom bol jeho strach, aby nebola poškodená povest podniku. Niekoľkokrát pred úvodnými titulkami zopakuje, že ide o fiktívny a symbolický príbeh. Priemerný divák, človek používajúci mestskú dopravu, si však po niekoľkých minútach filmu uvedomí, že nejde o dokument a spomínaný predslov v konečnom dôsledku chápe buď ako podcenenie svojich interpretačných schopností, alebo ako paródiu.

Práve univerzálnosť vnútornej reality a jej zobrazenia prostredníctvom mimiky, postoja či záberov na detaily urobilo z filmu médium oslovujúce divákov bez ohľadu na ich historickú či národnostnú skúsenosť. Anette Insdorf v monografii venovanej poľskému režisérovi Krzystofovi Kieslowskému uvádza niekoľko príkladov prezentácie univerzálného v jeho dielach. Napríklad vo filme Dvojité životy Veroniky sa Kieslowski snaží odpovedať na viaceré otázky filmovej teórie. Téma dvojníkov mu poskytuje priestor na hru s jednotlivými obrazmi a pohľadmi. Využíva

sklo ako dvojité a zároveň druhú optiku vnímania, ktorou divákovi neustále pripomína, že sleduje film, akoby sa dial na vlastný odraz v zrkadle.

Film je metaforou vzťahu života a kinematografie. Prostredníctvom príbehu a štylizácie naznačuje, že život odohrávajúci sa na plátne je len umelo zreprodukovaným príbehom, ktorý rozprávač svojim hrdinom ukradol a divák sleduje len fantómov, chemické stopy reality, ktorá sa udiala pred kamerou. Film, ktorý je len nedokonalou kópiou skutočnosti, sa preto podobne ako život, nedá vysvetliť.

Smerovanie kinematografie v posledných desaťročiach nie je možné oddeliť od masmédií a multimédií. Tie to vo väčšej či menšej miere ovplyvňujú nielen samotný jazyk filmu, jeho žánre a techniku tvorby, ale aj vnímanie jednotlivých diel divákom. Telenovely alebo seriály, ktoré ešte pred päťdesiatimi rokmi boli výlučne rozhlasovým žánrom, dnes „vládnú“ obrazovkám televízorov. Formáty a programy spájajúce fikciu s dokumentom a správami spôsobujú, že človek – najmä mladý – stratil schopnosť vnímať realitu a rozlišovať skutočne možné od vymysleného. Multimédiá, prostredníctvom ktorých sa do jedného celku spájajú viaceré druhy umenia, predstavujú pre diváka a film ďalšiu výzvu. Už nie je potrebné len vedieť čítať film pohodlne usadený v kresle, ale je nutné vedieť ho používať.

James Monaco, napriek viacerým pesimistickým záverom, ku ktorým vo svojej knihe dospieva, nepredpokladá, že film už nepríde s ničím novým a jeho história sa skončila v roku 1999, ktorým ukončuje chronologický prehľad dejín kinematografie. Svedčí o tom aj interaktívny portál, ktorý pravidelne aktualizuje. Svoju najznámejšiu referenčnú publikáciu tak v prvom rade venuje širokej verejnosti. Prezentuje v nej skutočne rozsiahle spektrum tém od filmového jazyka, teórie, techniky, cez históriu a vzťah kinematografie k iným druhom umenia až po jej vzťah k masmédiám a multimédiám. Jak čist film je rozhodne jednou z výnimočných publikácií v tejto oblasti nielen pre množstvo tém, ktorými sa zaoberá, ale najmä preto, že otvára priestor na diskusiu.

Aňa Ostrihoňová

- ▲ James Monaco
- ▲ **Jak čist film**
- ▲ Preklad Tomáš Liška, Jan Valenta
- ▲ Albatros 2006
- ▲ 740 strán
- ▲ 799 Sk

- ▲ Anette Insdorf
- ▲ **Double Lives, Second Chances: The Cinema of Krzysztof Kieslowski**
- ▲ Miramax Books 2002
- ▲ 240 strán
- ▲ 7,99 £

Iveta Purská, bez názvu 2005

Umenie sebaštylizácie

„Iba plytkí ľudia nesúdia podľa vzhľadu.“

(Honoré de Balzac)

„Ťažko sa to vysvetľuje a ťažko sa to definuje. Ľudia, ktorí plávajú na povrchu, sa domnievajú, že podstatou dandizmu je vybrané oblečenie, umenie odvážne si vytvárať osobitý odevný štýl, ktorý vám pristane. Elegancia samozrejme k dandizmu patrí; avšak sama osebe k jeho definícii nepostačuje. Dandizmus je spôsob života, a ten sa prejavuje aj inak ako len v hmotných, viditeľných veciach.“

(Jules Barbey d´Aureville)

Na sklonku 18. storočia sa v lepšej anglickej spoločnosti objavil básnik George Brummell. Svoju tvorbu však zatienil svojou osobou. Oblečenie a najmä svojské estetizovanie seba samého dalo základy smeru, ktorý dostal názov dandizmus a ktorý celé nasledujúce storočie nachádzal nadšencov v kruhu nemenej významných vyvolených, akými boli Georg Gordon Byron, Benjamin Disraeli, Jules Barbey d´Aureville, Charles Baudelaire, Oscar Wilde... i česká obdoba dandyho Arthur Breisky.

Dandizmus si na rozdiel od bežného chápania (napodobovania) módy kladol za úlohu nájsť väzbu medzi módom a etiketou. Toto snaženie nemalo byť aktom spásy a zachovania módy mimo všeobecnej márnivosti, ale šlo o rozmar, hľadanie krásy vo veciach efemérnych, vo veľmi svojskom stvárnení s dôrazom na individualitu. Estetické kritériá sa aplikovali, rovnako ako pri tvorbe diela, na vytvorenie človeka krásneho navonok (kaloprosopia), ale i krásneho duchom, s tou prednosťou, že „živá osoba má estetickú výhodu pred sochou v nekonečnej hojnosti svojich gest...“ (J. Péladan).

Móda, ako je všeobecne známe, je podobne ako veľa iných spoločenských javov produktom

lektivite. Preberanie novej módy má okrem tendencie k sociálnemu vyrovnaniu aj tendenciu k individuálnej odlišnosti. Tento jav spre-vádza rad psychických prejavov, ktoré z neho vyplývajú: závisť, spolupatričnosť alebo jedinečnosť. Tieto pocity sa najčastejšie zmocňujú ľudí, ktorí si nie sú istí sami sebou, z čoho vyplýva, že k módnym trendom sa najviac hlásia nesamostatní jedinci. Niektorí ľudia si zase chcú neisté sebavedomie pozdvihnúť módu šokujúcou: zámerne si obliekajú to, čo väčšina nenosí, módu odmietajú. Potom sa môže stať, že sa vo viac alebo menej rozsiahlej spoločnosti nemódne stane módnym.

Historický dandizmus, trvajúci takmer jedno storočie, zapadá do obdobia módy, ktoré sú v dejinách pomenované ako empír (1804 – 1815), obdobie reštaurácie (1815 – 1820), biedermeier a romantizmus (1820 – 1840), druhé rokoko (1840 – 1870) a historizujúce štýly v rokoch 1870 až 1890. Zmeny v štýle odievania prebiehali analogicky so spoločenskými zmenami a stali sa zrkadlom všeobecného spoločenského diania. Presný model na prvý pohľad neexistoval, ale nuansy boli prísne riadené konvenciou. O tej vypovedal rad odevom zviditeľnených znakov: sociálna a triedna príslušnosť, úroveň vzdelania, povolanie, tradícia, kultúrne pozadie...

Pánska móda sa v tomto storočí definitívne zbavila vplyvu dvorskej módy a ustálila sa na troch častiach odevu: nohaviciach, veste, kabáte, ktoré dopĺňali košeľa, viazanka a klobúk. Po roku 1800 anglický džentlmen nosil frak s dvojradovým zapínaním (podľa Balzaca bolo v Paríži lepšie nemať posteľ ako frak), vypasované nohavice zasunuté do číziem jazdeckého typu; vesta bola jedno- alebo dvojradová, farebnejšia aj vzorovaná. Košeľa mala vysoký golier dosahujúci až po líca, viazanka sa omotávala okolo krku a končila uzlom pod bradou. Učes bol v akomsi prirodzenom tvare kučeravý, vlasy pokrývali čelo a spánky. Cylinder, rukavice a vychádzková palica boli z hľadiska etikety povinné a zároveň sa stali aj nástrojom galantnosti. Vrchné oblečenie dotváral kabát vo viacerých prevedeniach: ridingcoat (redingot), žaket (Cutaway), garrick (pomenovaný podľa slávneho herca Garricka) alebo carrick. Celkový vzhľad odevu bol čoraz menej efektný a postupom času sa viac uprednostňovala kvalitná materiálu a strih.

Posadnutosť módou je úzko spojená s vnútornou silou nachádzania vzťahov k veciam a ľuďom, ktoré by inak zostali v izolovanej podobe. Je to ustavičná aktivita pudu smerom k individualizácii a pudu ku kolektivite.

triedneho rozdelenia spoločnosti. Je to relatívne krátkodobý estetický názor prejavujúci sa vo vonkajškových formách života, najčastejšie v odevu. Móda sa začína pri nejakej novinke vo vyššej sociálnej vrstve a analogicky sa prenáša a napodobňuje v nižších spoločenských vrstvách. Prekročením tejto hranice a rozšírením zároveň prestáva byť módou a celá hra sa začína znova. Posadnutosť módu je úzko spojená s vnútornou silou nachádzania vzťahov k veciam a ľuďom, ktoré by inak zostali v izolovanej podobe. Je to ustavičná aktivita pudu smerom k individualizácii a pudu ku ko-

Dandizmus módu neuznával a na pozadí módných konvencií uplatňoval vlastnú tvorivosť: „Kasta dandyov má vlastnú reč golierov a klop, ktorým nerozumie nezasvätený smrteľník.“ (K. Honzík). Riadili sa vlastnými pravidlami a dôraz kladli na to, ako s odevom zaobchádzať. Oddanosť, akú dandy toalete preukazoval, často hraničila so špiritizmom. Potvrďzoval tým, že „niet jemnejšej diplomacie nad diplomáciu toalety“ (J. B. d´Aureville), pričom príčinou až rituálneho zaobchádzania s odevom nebol strach o presnosť, často prítomný u nezasvätených, ale potreba ukojiť osobnú vášeň.

Malé, ale dôležité zmeny v obliekaní nikdy výrazne nepopierali konkrétnu dobovú módu, rozdiel bol v detailoch; v uzle viazanky, vo farebnom odtieni rukavíc. V esprite, ktorý podľa Balzaca posúdime podľa toho, ako človek nosí špacírku. Určujúci nebol prepych, ale princíp stvárnenia. Umenie viazania viazaníek najlepšie ilustruje lord Byron, ktorý tvrdil, že viazanka je znakom dandyho a spôsob jej úpravy je zrkadlom duše. Najvhodnejším materiálom bolo plátno, mušelín alebo hodváb štvorcového tvaru, diagonálne preložený na prúžok a naškrobený tak, aby získal štruktúru písacieho papiera. Dokonalý uzol prezrádzal, že nositeľ disponuje množstvom času, keďže na jeho uviazanie bola potrebná dlhšia doba – niekoľko

Dandy, na rozdiel od obyčajných švihákov, zbavil oblek materiálnej hodnoty a pokladal ho za hodnotu duchovnú. Čo sa týka hygieny, tá často hraničila s posadnutosťou.

hodín. Slávne uzly mali aj svoje mená ako: popolaire (oblúbený), orientale (orientálny), paresseuse (lenivý) alebo trône d´amour (trón lásky). Honoré de Balzac v roku 1828 vydal príručku Cravatiny, ktorá predstavovala učebnicu pre potenciálnych dandyov a stala sa vyhľadávaným čítaním v Londýne a Paríži. Balzac požadoval, aby prejav osobitosti vo viazaní uzlov bol rovnaký, ako pri aranžovaní záhybov na antickom odevu.

Rovnakou posadnutosťou odevnými doplnkami sa preslávil aj gróf Alfred Guillaume Gabriel d´Orsey. Okrem svojrázneho oblečenia sa vyznačoval tým, že denne používal päť párov rukavíc: jeden pár sobích na doobedňajšiu prechádzku, semišové na poľovačku, bobrie na cestu späť do Paríža, zo psej kože pri odchode na večeru a do opery mal rukavice z jahňacej kože podšité hodvábom. Rukavice Georgea Brummella boli tiež doplnkom pozdvihnutým na úroveň umeleckého predmetu, keďže si ich nechával zhotovovať u štyroch remeselníkov: jeden k nim vyrobil palec a ďalší traja zvyšok. Takto vypracované rukavice priliehali na ruku ako mokré mušelín a prezrádzali obrysy nechtov. Dandizmus nebol ani tak o celkovom vzhľade tých rukavíc, ako o procese ich vzniku. Brummell nezanedbával ani leštiť na topánky; jeho leštiťdlo bolo vyrobené podľa tajnej receptúry na dokonalý lesk zo zmesi obsahujúcej šampanské. Čo sa týka výberu materiálov na zhotovenie odevu, dandy dával prednosť kvalite nad výstrednosťou, čomu zodpovedá aj výrok Balzaca: „Hovädó sa prikrýva, boháč sa parádi, človek elegantný sa oblieka.“

Oscar Wilde, suverénny individualista so zložitou dušou a osudom, ako jeden z mála ľudí v tej dobe videl v odevu hlbší zmysel. Bol známy tým, že hlásal estetické hnutie, spočívajúce v obliekaní, ktoré je, ako teoreticky zdôvodňoval, dôležitejšie než náboženská reforma. Na vrchole svojej slávy si najradšej obliekal čierny zamatový kabát ozdobený slnečnicou v gombíkovej dierke, doplnený krátkymi nohaviciami a čiernymi hodvábnyimi pančuchami. Práve Wilde preslávil čiernu a povýšil ju na znak hrdinov modernej doby. Dandyovský teoretik Baudelaire čiernu charakterizoval ako znak, ktorý neinterpretuje módnosť, ale stav ducha, smútok a hnev. Dandizmus geniálne definoval ako ucelenú filozofickú myšlienku.

Prax britského dandizmu dokumentoval slovom a ovplyvnil tak francúzsku literatúru 19. storočia.

Špecifický štýl estetického chápania odevu zďaleka ešte neurčoval dandyho. Na princípe zjavnosti presahoval do celkového životného štýlu: spôsobu bývania, pestovania tela, spôsobu správania sa, spôsobu konverzácie, zásady ničnerobenia a zvláštnych záľub. Dandy žil v prepychových interiéroch, navštevoval salóny a vyhlásené londýnske džentlmenské kluby. Na týchto miestach okúzlaval nenútenosťou a šarmom a prestával myslieť na svoj oblek, pretože akt dlhého a rituálneho obliekania bol dôležitejší ako oblek sám. Dandy, na rozdiel od obyčajných švihákov, zbavil oblek materiálnej hodnoty a pokladal ho za hodno-

tívnych prejavov. Dandy nikdy nepodliehal svojim citom, brutálnym afektom, ako je plač, smiech alebo hnev a agresivita. Žiaducim výrazom bola vyrovnanosť a pokoj.

V spôsobe konverzácie sa dandizmus vyznačoval perfektnou znalosťou rečníctva a pestoval typickú anglickú conversation v dokonale formulovaných vetách, v dokonalej intonácii lúbozvučných poznámok a vtipných sentencií, s častým používaným výstižných bonmotov: „Dušu nemôže vyliečiť nič, iba zmysly, takisto ako zmysly môže vyliečiť iba duša.“ (O. Wilde)

Práca nepatrila k témam dandizmu a finančné prostriedky na rozmarný spôsob života dandy nachádzal v dedičstve alebo u mecenášov. Peniaze ostentatívne odmietal ako nedôležité a aj v čase ich nedostatku nič nemenil na svojich zvyklostiach. V čase biedy bol dandy skôr hladný ako neelegantný. Brummell žil vo vyhnanstve, bez peňazí, ale snažil sa nevybočiť zo svojich zvyklostí; vstával okolo deviatej, doobeda sa venoval čítaniu, ďalších niekoľko hodín toalete, o štvrtej sa prechádzal po bulvári, o piatej sa prezliekol a po skromnej večeri v luxusnom hoteli sa vybral do opery.

V druhej polovici 19. storočia sa dandizmus rozšíril do Francúzska, kde našiel odozvu u príslušníkov skrachovanej aristokracie a stal sa inšpiráciou dekadentnej literatúry. Na rozdiel od britského, veľmi osobitého štýlu, sa stal akýmsi abstraktným ideálom vtedajších intelektuálov s umeleckým citom a vycibreným vkusom. Francúzsky dandy, zdá sa, dokončil to, čo naznačil klasický britský dandy, stal sa estétom. Spisovatelia ako d´Aureville, Huysmans a najmä Baudelaire povýšili dandyho na moderného hrdinu. Uprostred secesného dekóru, po roku 1900, dandizmus zmizol zo scény.

Marija Havran

Oskar Wilde, 1882, foto Ateliér Napoleon Sarony

Celebrity, ceny, cit a písanie

útočí aj na prestížnu Bookerovu cenu s čoraz väčším počtom priemerných kníh s nadpriemerným marketingom v užšom výbere. Vzniká zaujímavý vzťah medzi spisovateľskou identitou a rolou celebrity. Nech už je však presila neliterárnych atakov v mene literatúry akákoľvek veľká, pozitívom zostáva reálne jestvujúca čítanosť.

V hre o Bookerovu cenu sa každoročne šermuje zvuknými menami. Tlač a kritika tipujú šance jednotlivých kandidátov, s pôžitkom sa komentuje konečný výber. V roku 2005 toľko ospevovanú Man Booker Prize prekvapivo získal Dublinčan John Banville za román *The Sea* (Moře, BB art 2006). Svoje o nomináciách a víťazstvách v prestížnych cenách vie aj atraktívna exotická kráska Zadie Smith. Jej román *On Beauty* získal minulý rok nomináciu na Bookerovu cenu, v súčasnosti žne úspechy prostredníctvom ocenenia Orange Prize. Pri jej preberaní neskrývala prekvapenie: „Prečítala som si mená všetkých finalistiek a je to samá kvalita.“ Medzi finalistkami bola totiž aj jej veľká rivalka, americká spisovateľka Nicole Kraussová s románom *The History of Love* (Dějiny lásky, Argo 2006). Trojica Smithová – Banville – Kraussová si zaslúži pohľad zblízka.

Zadie Smithová, víťazka Whitebreadovej ceny Prvotina roku 2000 za román *Biele zuby*, vydala vlni román *On Beauty*, českého prekladu sa pod názvom *O kráse* dočká čo vidieť v pražskom BB arte. V súvislosti s dôsledne zvládnutou tradičnou formou románu si kritika kládla iba jemnú otázku: Išlo Smithovej len o literárnu hru alebo román naznačuje jej budúce smerovanie? Ak by platilo prvé konštatovanie, niet autorky čo vyčítať. Ak druhé, možno si akurát tak skepticky vzdychnúť nad takmer strednogerenačnou upätosťou nádejnej tridsiatničky. Nie je to však nič v porovnaní s rozpakmi, aké vyvolal Smithovej druhý román, *The Autograph Man* (Sbératel autogramů, BB art 2003). Doňho sa vpečatila autorčina bohatá lektúra – vidieť vplyvy Vladimira Nabokova, obligátneho

svetom priekupníkov s autogramami hviezd. Žida s čínskymi koreňmi v použiteľnom stave udržiavajú už len najvernejší priatelia – Adam a jeho sestra Ester (Alexova láska) to s ním majú ťažké. Vytúžený únik z existenciálnej motanice hľadá v získaní vytúženého autogramu herečky zo štyridsiatych rokov Kitty Alexanderovej. Obsedantná ambícia hrdinu drží váhu celej autorkinej konštrukcie. Smithová dôsledne dodržiava numerologické princípy (vrátane obrázkových príloh, tabuliek, bohatého systému odkazov). S číselnou symbolikou autorka pracuje tak suverénne, až by sme ju až (a podľa jej slov neprávom) podozrievali z dlhých rokov špeciálneho štúdia. Kniha druhá volí iný princíp. Tentoraz autorka načrie do zenu. Minipríbeh z motta hovorí: desať obrázkov s volom zobrazuje štádiá, ktorými človek postupne prechádza, aby pochopil svoju pravú podstatu. Smithová píše ľahulinko, je dobrá v postrehoch, vytrvalá v subtilnom, vonkoncom nie priamočiarom humore. Pevne sa zahryzla do konceptu o synchronicitách a živote ako duchovnej ceste. Ale práve pasáže, kde prerazí na povrch železne strážená konštrukcia, pôsobia ako záporné knižky. Spomaľujú autorkino rozprávačské tempo, kradnú jej priamočiary švih.

Bookerovu cenu za rok 2005 nakoniec nezískala Smithová, ale John Banville, narodený v roku 1945 v írskom Wexforde. Slovenský čitateľ sa s jeho písaním mohol zoznámiť prostredníctvom *Knihy dôkazov*, ktorá v preklade Igora Navrátila vyšla v roku 1994 vo vydavateľstve Slovenský spisovateľ. Má dar problematizovať naše videnie a prijímanie sveta, talent klásť znepokojujúce otázky. Dôležitou črtou jeho vyhraného štýlu je minuciózna práca s jazykom. Príbeh neomráči originalitou; často ho prestupujú lyrické pasáže. Napriek tomu je jazyk jeho prózy hutný, efektne lakonický, nechýba mu irónia, príťažlivé metafora, sofistikovaný čierny humor a schopnosť vystihnúť vizuálny dojem. Ani na okamih nepredstiera ilúziu reálneho, čítanie

Smithová píše ľahulinko, je dobrá v postrehoch, vytrvalá v subtilnom, vonkoncom nie priamočiarom humore. Ale pasáže, kde prerazí na povrch železne strážená konštrukcia, pôsobia ako záporné knižky.

Edwarda M. Forstera, Zory Neale Hurstonovej, mladého Američana Davea Eggersa a, samozrejme, veľkých mien domácej scény – Salmana Rushdieho, Martina Amisa a Hanni-fa Kureishiho. Tragikomické postavy sú neortodoxné rovnako ako ich autorka. V texte sa to len tak hemží heslami a viac-menej vtípnymi intelektuálskymi narážkami. Množia sa tu výlety do religióznych vód a ponúka trochu existenciálnu jazdu okolo dutých vecí modernej doby – okolo slávy, filmu a víťazstva symbolov nad skúsenosťou. Zberateľ autogramov je iný než zábavné a strhujúce Biele zuby. Rozsiahlejší, s komplikovanejšou kompozíciou, viac šmrncnutý mystikou. Náročná – a do najmenšieho ezoterického detailu premyslená – štruktúra textu si vyžaduje nemálo čitateľskej trpezlivosti. Po úvodnej vete – Dokážem si predstavovať sám seba ako nepatrnú udalosť v životoch ostatných ľudí. Nie je na tom nič abstraktné. – sa román začína prológom o dvanásťročnom hrdinovi. Boh mu spraví podraz v podobe privčanej smrti otca. Nasleduje kniha prvá s mountjoyskou kabalou už dospelého hrdinu. Sakrálna alúzie sa v presnom rytme striedajú so zúfalstvom každodennosti. Alex Li Tandem je jasný lúzer, flákajúci sa

je intelektuálnou hrou s dohodnutými pravidlami. Banvilovo *More* operuje s nečakanými a výrečnými obrazmi so schopnosťou prezrádzať aj podpovrchové pohnutia mysle. Románový hrdina Max Morden je historik umenia, snažiaci sa utiecť pred životnou stratou, vyrovnáva sa traumou. Do jeho detstva jedného dňa vstúpila rodina Graziovcov a s ňou priamočiarosť a autenticita. Max ako dieťa zažíva fascináciu graziovskými dvojčatami, mlčanlivým Mylesom a sebavedomou Chloe, ich ležérnym otcom a predovšetkým archetypálne ženskou matkou rodiny, pani Connie. Ako dospelý, po smrti svojej ženy, sa v prímorskej dedine svojho detstva ponára do spomienok. Prelínajú sa. Ani jedna línia nehojí bolesti tej druhej. Ich ostria sa skôr podporujú. Interferujú, vytvárajú novú štruktúru, ktorá je natoľko rafinovaná a zraňujúca, až v konečnom dôsledku nadobúda terapeutický účinok. Banville je skvelým maliarom nálad. Od začiatku do konca zostáva jeho *More* melancholickým akvarelom. Slnko zotrúva za clonou, rovnako ako sú blanou trpkosti prekryté jednotlivé hrdinove reflexie na tému „minulosť“. Svojmu hrdinovi porcuje smútky nanajvýš štedro – smrť milovanej Anny na rakovinu, nespokojnosť s dcériným

životom a nakoniec i hlboko utajená detská trauma svedka tragickej smrti dvojčiat. Nečudo, že svet vníma v intenciách pohľadov späť, bez náznamu východiska: „minulosť vo mne tepe ako druhé srdce“. Poneviera sa v predbežne bezvýchodiskovej iracionálnosti, uvzato volí rezavé sebaspytovanie, lapá po obraze Anny, v detailoch blednúcom, a predsa stále rovnako naliehavom: „obraz, ktorý si o nej zachovávam v mysli, sa drobí, odlupujú sa z neho kúsky farby, šupinky pozlátenia. Čo keď bude celé plátno jedného dňa prázdne?“

Pod vplyvom neúnosných vonkajších okolností túži po odhodení tar-

Smithovej v Zberateľovi autogramov – nemožno obviniť z presvitajúcej konštrukcie príbehu. Knihu *Dejiny lásky* môžeme čítať ako brilantnú verziu americkej prísľahovaleckej epopeje s koreňmi v autorkinej osobnej rodinnej histórii, ale aj ako univerzálny román s inšpiratívnym presahom textového pátrania. Autorka pri písaní zažila a čitateľovi dôveryhodne sprostredkovala rozkoš z prelínania fikcií a ozvien reality. Vytrvalo sa drží verzie o paralelných podobách kníhy (údajne stratený rukopis otopený pri povodni v Čile, španielskojazyčná kniha so zmenenými menami, pôvodina v jidiš aj jej súkromný preklad

Kraussová pri písaní Dejin lásky zažila a čitateľovi dôveryhodne sprostredkovala rozkoš z prelínania fikcií a ozvien reality.

chy vlastnej identity: „Odnepamäti som túžil byť niekým iným. Príkaz nosce te ipsum mi na jazyku chutil ako popol od chvíle, keď mi učiteľ prikázal, aby som ho po ňom opakoval.“

Východiská z labyrintov nebývajú nápadné. Neprichádzajú s pompou, pre okolie sú takmer nepostrehnuteľné. Ani Maxovo záverečné precitnutie neoplyva hlukom literárnych efektov: „... nebola to vlna, skôr plynulé zvlnené nadvihnutie z hlbín, ako by sa kdesi dolu čosi pohlo, nakrátko ma to zdvihlo a odnieslo kúsok k brehu a potom ma to znovu položilo, na nohy ako predtým, ako by sa nič nestalo. A skutočne sa nestalo nič, alebo stalo sa jedno veľavýznamné nič, jednoduchého zasa svet veľkolepo a ľahostajne pokrčil ramenami.“ Mimočodom, formulácia „ako by sa nič nestalo“ do istej miery vylisťuje aj celé Banvilovo písanie: skromné, nevýpravné, ale excelentné v drobnostiach príbehu a štedré, pokiaľ ide o množstvo jeho odtieňov. Banvilovo na prvý pohľad nevýbojnú *More* je v skutočnosti plné odbleskov, hýri energiou citu, pamäti a podozrivu presných úvah o krehkej integrite človeka.

Starec Leo Gursky patrí spolu s Almou Singerovou či Cvi Litvinoffom k hrdinom labyrintu Kraussovej *Dejín lásky*. Do súčasného New Yorku zasahujú spleť ozveny druhej svetovej vojny, ukázkovo a nanajvýš bolestivo sa zahrýzajúcej do ľudských osudov. Kraussová, napriek veku tridsiatničky, píše veľmi zrelo, s trpkým humorom, nesmierne zručne ovládajúc gradáciu napätia okolo jedného strateného rukopisu. Jej štýl je – podobne ako Banvilovo – vybrúsený a kultivovaný. Napriek zložitej kompozícii ju však – na rozdiel od

do angličtiny pre anonymného čitateľa). Román ťaží zo stierania hraníc medzi objektívnym žitým životným príbehom a jeho transformáciou do literatúry. Leo Gursky, ktorý stratil lásku zo svojej poľskej mladosti Almu, sa v nerezi gnújúcej starobe v znamení slov „smiech & plač & písanie“ usiluje dodať zmysel svojmu životu. Svojským pátraním po histórii kníhy prechádza aj dievčina, ktorej rodičia dali meno Alma podľa španielskeho vydania *Dejín lásky* Cvi Litvinoffa: „Mama mi z *Dejín lásky* čítala. Prvá žena bola možno Eva, ale prvé dievča bude vždy Alma, hovorila so španielskou knihou v lone, zatiaľ čo ja som ležala v posteli. Mala som štyri alebo päť, predtým, než ochorel otec a než tú knihu schovala na polici.“ Osudy sa grandióznym spôsobom prelínajú v súčasnosti a prelínali sa aj v minulosti: „V to posledné ráno v Poľsku, potom, čo si jeho priateľ nasadil klobúk cez oči a zmizol za rohom, Litvinoff kráčať naspäť do svojej izby. Vybral balíček v hneďom papieri, ktorý mal pod kabátom. Bol zalepený a vpredu, dôverne známym kamarátovým rukopisom, stálo: „Uchovať pre Leopolda Gurskyho, kým ho zasa neuvidíš.“ Všetky pátrania v Kraussovej knihe sa končia jediným poznaním: všetkému dominuje cit. S emóciami čitateľa narába opatrne. Bez efektného dávkovania sentimentu. Namiesto melodrámy ponúka autenticnosť. Román o veľkom spisovateľovi, čo poznal lásku, ktorá sa stala jeho životom, sa jej, skrátka, podaril. Aj on je dôkazom, Kraussová – rovnako ako Banville – v očiach svojich čitateľov obstoja bez ohľadu na aureolu prestížnych literárnych cien.

Zuzana Belková

Natalya Bobrova, z cyklu *Ruské ženy*, 2005 – 2006

Pritúliť sa, ale nie príliš

- ▲ Irvin D. Yalom
- ▲ **Léčba Schopenhauerem**
- ▲ Preklad Helena Hartlová
- ▲ Portál 2006
- ▲ 343 strán
- ▲ 589 Sk

- ▲ Irvin D. Yalom
- ▲ **Lži na pohovce**
- ▲ Preklad Helena Hartlová
- ▲ Portál 2003
- ▲ 383 strán
- ▲ 539 Sk

- ▲ Irvin D. Yalom
- ▲ **Když Nietzsche plakal**
- ▲ Preklad Ivana Hlaváčová
- ▲ Portál 2003
- ▲ 302 strán
- ▲ 539 Sk

Štruktúra kníh jedného z najslávnejších psychoterapeutov súčasnosti Irvina Yaloma je podobná. Hlavným hrdinom je vždy skúsený psychoterapeut na sklonku svojej kariéry, o ktorom si trúfame predpokladať, že je akýmsi autorovým alter egom. Tento všehrdina Yalomových románov stelesňuje dobro. V románe *Lži na pohovce* to bol Ernest, v príbehu *Léčba Schopenhauerem* Julius, v knihe *Když Nietzsche plakal* dokonca sám veľký Josef Breuer, spoluvorca, spoluzakladateľ psychoanalýzy. Všetci traja páni sa však zlievajú do jedinej postavy. Všetci traja prechádzajú, hoci každý iným spôsobom, obdobím pochybností. Ernesta stretáva čitateľ v úvodnej kapitole ako mladého, biologicky orientovaného psychiatra. (V ére, ktorá rada proklamuje, že ruší protiklady, že spochybňuje kedysi platné dualizmy východ a západ, muži a ženy, pravica a ľavica, mohli by sme začať

na víno. Pacientka, úspešná právnička, ktorá k Ernestovi prichádza len pod zámienkou a s cieľom pomstiť sa svojmu manželovi, sa vplyvom terapie mení na silnú a najmä šťastnú ženu, ktorá dokonca v závere príbehu sama poskytuje akési psychologické poradenstvo jednému zo svojich klientov. (Z pacientov Yalomových hrdinov sa vôbec často stávajú opäť psychoterapeuti. Yalomovi hrdinovia šíria nielen dobro, ale aj svoje povolanie ako misionári svoju vieru.) V románe *Léčba Schopenhauerem* to nie je Ernest, ale Julius, hoci meno je akoby jediné, čo sa na postave zmenilo. Julius je tiež (majetným) kalifornským psychoterapeutom, ktorý tiež prechádza ťažkým životným obdobím. Hneď v úvodnej kapitole mu diagnostikujú zhubný nádor kože a odsúdia ho na rok života. Julius, ktorý sa rozhodne venovať svoj posledný rok svojej najväčšej láske, skupinovej psychoterapii, zrelativizuje pod vplyvom blížiacej sa smrti svoje pôvodné hodnoty, odkloní sa od pravidiel svojej práce a podobne ako o knihu pred ním Ernest, aj on sa vydáva na hľadanie správnej metódy. Na hľadanie, ktoré pripomína zneškodňovanie mín. Postupuje pomaly, krok po kroku, sleduje reakcie svojich pacientov, prispôbuje sa im, váha, robí omyly. Na konci však, rovnako ako v Ernestovom prípade, vedie jeho terapia k očarujúcej, oslepujúcej zmene. Prináša svetlo, prináša šťastie. Kým v Ernestovom prípade bola predmetom zmeny spomínaná právnička, pre Juliusa je ním jeho niekdajší pacient Phillip, z ktorého sa, podobne ako v predchádzajúcom prípade, po Juliusovej smrti stáva takmer jeho nástupca.

V príbehu *Když Nietzsche plakal* sa všetko odohráva podľa podobného scenára, len obsadenie je v tomto prípade skutočne hviezdne. Rolu Ernesta a Juliusa tu hrá sám veľký Josef Breuer, učiteľ Sigmunda Freuda, ktorý sa sám v príbehu objavuje ešte ako záaticočník, mladý lekár, Breuerov chránenec, dôverník a priateľ. V zapálených, horúčkovitých debatách načrtáva Freud Breuerovi svoje predstavy o škriatkovi skrytom v každom z nás, o akomsi tajomnom nevedomí, z ktorého sa Breuer vysmieva a Freudovi, ktorého familiárne volá Sigi, radí, aby sa o svojom šialenom nápade radšej nikomu nezmiňoval. Napriek svojmu slávnemu menu sa však Breuer v Yalomovom podaní od obýčajných psychoterapeutov (a vlastne svojich nasledovníkov), Ernesta a Juliusa, veľmi nelíši. Tiež sa, rovnako ako oni dvaja, práve nachádza v zložitom životnom období. Manželstvo s krásnou a milou Mathildou je v kríze, za bezsenných nocí mu nedajú spať erotické fantázie, v ktorých je hlavnou postavou Bertha Poppenheimová. Bertha Poppenheimová sa vo svete psychoterapie skutočne

Obaja opovrhujú ľuďmi, obaja sa zo všetkých síl snažia stať sa od ostatných nezávislými, nikoho neľúbiť a nikým sa nenechať ľúbiť, obaja odmietajú akýkoľvek náznak súcitu, náklonnosti, ochoty pomôcť. Obaja sa pod vplyvom zázračnej metódy (Juliusovej či Breuerovej) pomaly otvárajú svetu, prijímajú ľudské teplo sálajúce z terapie, roztápajú sa pod ním ako po dlhej zime zmrznutá pôda, prijímajú lásku, liečia sa.

Áno! – chce zakričať čitateľ a utrieť si slzu z kútika oka. Odhliadnuc od námietky, že na ilustráciu myšlienky nebolo treba použiť také mená ako Breuer, Nietzsche, Freud a Poppenheimová (čitateľ má pocit, že tu Yalom trochu preháňa), naplní ho po prečítaní každej zo spomínaných Yalomových kníh pocit šťastia. Azda porovnateľný s tým, ktorý zažívajú (Yalomovi? Ernestovi? Juliusovi?) pacienti v závere zázračnej terapie.

Niektoré kapitoly Yalomových kníh pôsobia ako úryvky z príručky pre začínajúcich terapeutov. Myslím, že tieto časti patria k najcennejším, pretože autor je bezpochyby skúsený terapeut, ktorí tu má čo ponúknuť.

Yalomove romány sú totiž vystavané na základe tej istej schémy. Yalomovské šťastie je v každom z troch príbehov reprezentované medziľudským stretnutím v najširšom zmysle. Záporné postavy každého z troch románov, teda úspešná právnička, ktorá sa dostáva pod nôž Ernestovi, Phillip, ktorého lieči Julius, a nakoniec Nietzsche ako (fiktívny) pacient Josefa Breuera, majú spoločný počiatočný strach z ľudí (strach, prejavujúci sa ako odpor a opovrhnutie, strach zo straty svojej nezávislosti, ktorá pre nich predstavuje najvyššiu hodnotu. Všetci traja sa zdráhajú ukázať slabosť, dať najavo, že potrebujú pomoc, každý je natoľko zapletený do svojich obranných mechanizmov (v zmysle psychoanalýzy), že prežíva svoj život zatrpknutý a sám. Tu prichádza na pomoc psychoterapia, ktorej hlavným mechanizmom účinku je podľa Yaloma práve sila medziľudského kontaktu a ľudská náklonnosť. Všetci traja pacienti smú v prítomnosti terapeutov (Ernesta, Juliusa, Breuera) plakať, byť smutní, smú dať najavo svoju slabosť. Nie je to nijaká zložitá metóda, ale táto bazálna ľudská blízkosť, ktorá ich oslobodí z ich pancierov, roztopí ich truc a zatrpknutosť. Filozofiu, z ktorej pramenia Yalomove

príbehy, sám ilustruje v románe *Léčba Schopenhauerem* Schopenhauerovou bájkou o dikobrazoch: „Za chladného počasia sa niekoľko dikobrazov prislo k sebe, aby sa zohriali. Po chvíli sa však vzájomne začali pichať ostrými pichliacmi, takže sa museli od seba zase vzdialiť. Keďže každému samému im bolo po čase zima, ale keď boli primknutí k sebe, pichali sa navzájom ostrňami, museli nájsť správnu vzdialenosť, v ktorej jeden druhého dokázali znášať.“ Toto podobenstvo chápe Julius ako základ choroby svojho pacienta Phillipa a Yalom zrejme ako základ choroby ako takej. Choroby nás všetkých. Udržiavanie vzdialenosti je podľa Yaloma nezdravé. Na príkladoch svojich postáv nám ukazuje, že šťastie nájdeme až vtedy, keď sa zbavíme strachu a bez ohľadu na možné pichliače sa primkneme jeden k druhému.

Konečne! – chce zakričať dojatý čitateľ. Konečne, lebo v súčasnosti počuje takúto radu veľmi zriedka. Súčasné zdroje životnej múdrosti úspešných ľudí totiž predpisujú celkom iné pravidlá hry. Napríklad v minulom čísle *Cosmopolitanu*, ktorý sa začína citátom z listu šťastnej čitateľky „Ďíky vám žiju luxusne, vypadáam luxusne, bydlím luxusne a cestuji luxusne, bez vás bych netušila, co výjimečného se dá zažiť.“, nájde čitateľka povzbudená toľkým šťastím v článku *Chcete ho? Máte ho!* 3 letní zvláděcí tajemství na strane 71 aj nasledujúcu radu: „Netlačte na něj! Nezapomeňte poctivě šlapat na brzdy ... Láska zpočátku funguje na jednoduchých pravidlech: přiblížit se, couvnout, přiblížit se, couvnout. Jestliže tuto rovnováhu porušíte svým neustálým přiblížováním, váš protějšek bude přinucen k ústupu.“ Tento časopis úspešných, luxusne žijúcich žien teda radí stratégiu, ktorá sa navlas podobá spôsobu Schopenhauerových dikobrazov. Pritúliť sa, ale nie príliš. Netelefonovať, nepísať esemesky. Telefón dvíhať až na tretie zazvonenie, na esemesku odpovedať až za pol hodiny. Nedať najavo nedočkavosť. Navrhnutý termín schôdzky trikrát odmietnuť. Nepýtať sa, či sa ešte stret-

neme a kedy. Tento kódex správania navrhovaný ženskými (a vari aj mužskými) časopismi síce úplne protirečí Yalomovej múdrosti, v praxi je však pre mnohých ľudí záväzný (a funkčný!). Yalomovi pacienti, Phillip aj Nietzsche, by boli v takomto svete mimoriadne úspešní.

Yalomove knihy sú hrubé a dejava bohaté. Okrem základnej schémy majú aj iné spoločné črty, na ktoré by sa dalo zamerať. Je napríklad pozoruhodné, ako často sa Yalom zaoberá jednak intímnyimi vzťahmi medzi terapeutom a pacientkou, jednak vtieravými myšlienkami na sex, ktoré sú jednou z najčastejších sťažností nielen pacientov, ale dokonca samotných terapeutov. Oba motívy sa tak často prelínajú: Josef Breuer je napríklad zaľúbený do svojej pacientky Berty Poppenheimovej a sťažuje si na neustále sa vracajúce erotické fantázie, v ktorých hrá Bertha hlavnú úlohu. Takéto námety sú zaiste čitateľsky atraktívne a menia knihy, ktoré sa inak často javia trochu didakticky, na bestsellery. Príťažlivá je častá Yalomova hra na zámenu rol. Tak sa takmer v každom z románov hranice medzi terapeutom a pacientom stierajú, z terapeuta sa stáva pacient, pacient poskytuje terapiu, a to nielen niekomu tretiemu, ale v niektorých prípadoch aj samému svojmu terapeutovi. Tak Phillip z *Léčby Schopenhauerem* ponúka svojmu na smrť chorému terapeutovi Juliusovi svoje filozofické poradenstvo, ktoré mu má priniesť úľavu. Rovnako Nietzsche lieči Josefa Breuera, ktorý sa mu zdoveruje celkom proti pravidlu abstinencie klasickej psychoanalýzy (ktoré však v tom čase ešte neexistovalo). Túto Yalomovu obľúbenú hru považujem za príťažlivú. Dalo by sa písať aj o Yalomovej terapeutickej zručnosti. Niektoré kapitoly pôsobia ako úryvky z príručky pre začínajúcich terapeutov. Myslím, že tieto časti patria k najcennejším, pretože Yalom je bezpochyby skúsený terapeut, ktorí tu má čo ponúknuť. Kým terapeutických techtlov-mechtlov sa čitateľ rýchlo nasýti, prinášajú kapitoly venované terapii viac nového. Yalom sa zdá byť oveľa lepším terapeutom ako spisovateľom. Rovnako zaujímavé sú aj úvahy o potrebe pravidiel terapie, či naopak, o nevyhnutnosti ich prekračovania, vytvárania akejsi na mieru šitej terapie pre každého individuálneho pacienta. Zdá sa mi však, že jednou z najrelevantnejších otázok je, ako je to s tou vzdialenosťou. Yalom postuluje mäkkú, ľudskú, domácku filozofiu, filozofiu ľudskej blízkosti, tepla, dôvery. To všetko protirečí súčasnému duchu doby, kde približiť sa je nebezpečné a základné pravidlo je ostať cool. Aj by som Yalomovi verila, ale nechcem sa samou vrúcnosťou popáliť.

Svetlana Žuchová

Iveta Purská, bez názvu 2005

Udržiavanie vzdialenosti je podľa Yaloma nezdravé. Na príkladoch svojich postáv nám ukazuje, že šťastie nájdeme až vtedy, keď sa zbavíme strachu a bez ohľadu na možné pichliače sa primkneme jeden k druhému.

spochybňovať aj pochybné delenie na biologicky orientovaných psychiatrov a psychiatrov, ktorí veria psychoterapii). Vplyvom stretnutia so starším kolegom, psychoterapeutom (ktorý napokon tiež patrí do skupiny Yalomových hrdinov) však mení svoj svetonázor a z tábora biologickej psychiatrie prechádza do tábora psychoterapie. Opäť sa s ním stretávame až v čase pokročilej kariéry, keď sám, rovnako ako kedysi jeho učiteľ, spochybňuje posvätné (rigidné?) pravidlá psychoterapeutických spoločností a vydáva sa na pomalé, intuitívne hľadanie takpovediac vlastnej metódy. Metódy, ktorá nakoniec takmer mení svet. Prinajmenšom v tom svete, na ktorý má priamy dosah, teda vo svete Ernestových pacientov, spôsobí psychoterapia zázraky porovnateľné s premenou vody

preslávila ako Anna O., pacientka, na ktorej Freud naozaj popísal svoju metódu. Čitateľ vidí, že Yalom na honorároch hercom skutočne nešetril a vyberal si len tých najznámejších. Veď ani rolu uzdraveného pacienta nehrá nikto iný ako sám Nietzsche. Toto stretnutie je fiktívne, Breuer sa s Nietzsche v skutočnosti nikdy nestretol. V Yalomovej verzii však pacient Nietzsche až priveľmi pripomína pacienta Phillipa z *Léčby Schopenhauerem*. Obaja, Phillip aj Nietzsche, odmietajú liečbu a k lekárovi, k Juliusovi či k Breuerovi, sa dostávajú náhodou, pod zámienkou, omylom. Pri oboch psychoterapeut, Julius či Breuer, usúdi, že potrebujú pomoc a vláka ich do terapie okľukou, dalo by sa povedať, klamstvom. Phillip aj Nietzsche sú hrdí, zatrpknutí a mimoriadne inteligentní.

Vzrušujúci svet slovenských urobsisámov

Remeslo má zlaté dno. Na Slovensku azda rozkvet remesiel a domáceho kutilstva – a v spojitosti s tým i kutilskej literatúry – nenadobudol také kultové rozmery ako v susednej Českej republike, kde, ako je známe, každý druhý Čech je kutilom a každý druhý kutil je i spisovateľom alebo aspoň televíznym moderátorom. Spoločná tradícia sa však predsa len nedá poprieť, a tak vďaka tomu môžeme i v našich končinách objaviť vzrušujúci svet remesiel a ich reflexie v umeleckých dielach, ktoré by si pokojne zaslúžili aj zrod samostatnej tvorivej kategórie, samostatného žánru ako napríklad „remeselný román“ či „kutilská próza“. Pravda, slovo kutil zrejme označia mnohí za čechizmus, preto sa môžeme pridržať pekného slovenského termínu „urob si sám“, ktorý napokon priekopnícky vo svojich dielach forsrúje aj klasik tohto žánru, prozaik Peter Vrták-Ohnutý.

Knižkou, ktorá, popri ťažiskových dielach svetových klasikov, a samozrejme kľúčových dielach filozofov, nechýba v knižnici žiadneho domáceho amatérskeho či profesionálneho majstra, sú jeho Príbehy majstra Urobsisáma. Pod vtipným pseudonymom Urobsisám, ktorý, ako som už bol uviedol, sa čoraz viac používa s malým písmenom na začiatku, sa skromne ukrýva samotný autor, ktorý jednoducho hodil hrubou murárskou ceruzou na šmirglový papier svoje bohaté dlhoročné skúsenosti, smutné, ale častejšie tie veselé, ktorých sa majstrovi prihodí neúrekom. Veď jeho práca, to je neustály kontakt s človekom, možnosť nazerať každému tak trochu do súkromia, do kuchyne, do kúpeľne a s prepáčením aj na záchod.

„Pamätám si na jedného čudáka, nazvime ho, iba tak pre zábavu, povedzme Juraj Nečuraj. Tak tomuto pánovi Nečurajovi sme išli robiť novú kúpeľňu, nabehli sme tam s mojimi ľuďmi o ôsmej ráno, tak ako sme sľúbili, lebo raz darmo, svoje remeslo som vždy robil poctivo a vždy som dodržal slovo, aj keby, ako sa hovorí, traktory padali. No a tento Nečuraj nám otvoril celý mokrý, len uterák mal opásaný okolo pása. Hovorím mu, tak čo, pán domáci, zobudili sme vás? A on, vraj, bol sa ešte osprchovať v starej kúpeľni. Ako vravím, čudný človek, chytro sa ešte sprchuje v kúpeľni, ktorú ideme búrať. Tak hovorím chlapom, reku, Nečuraj, ty si z nás srandu robiť nebudeš! Trochu silnejšie som štrajchol zbíjačkou do múru a hneď sa všade valila voda. Mali ste ho vidieť, behal ako splašený, ten uterák mu spadol z riti, bol tam, ako ho Pánboh stvoril. Chytro tým svojím uteráčikom utieral tú potopu. Keď som ho tak videl, hovorím mu: Pán domáci, ja si môžem lepší vercajch prikúpiť, ale keď vidím ten váš, tak vám asi v žiadnom obchode nepomôžu.“

Toľko typické rozšafné a pritom hlboko ľudské rozprávanie Urobsisáma, alias Petra Vrtáka-Ohnutého. Pravda, v jeho poviedkach a príbehoch možno nájsť často i hlbšie posolstvo, možno až apel na ľudskú morálku, ohľaduplnosť, solidaritu a iné vlastnosti, ktorých miera sa často prejaví práve v kritických okamihoch – pri prasknutom potrubí, kvapkajúcom vodovode alebo pri rekonštrukcii domu.

„Robili sme v bytovke u takého trpáka, volajme ho, iba tak zo špásu, Jožko Trpák. Nemal pre nás veľa pochopenia. Uháňal nás s termínmi, bol hysterický, stále sa len chcel do toho svojho bytu nasťahovať. Ako vravím, len sa sťahovať a sťahovať. Nebolo s ním reči. Hovorím mu – pravdaže slušne, lebo ja s ľuďmi len slušne, aj keď ma naštvú – pán Trpák, darmo je, tie lišty em osmičky teraz nie sú na sklade. Ani vrtáčka nám nevrtala, rezák nerezal, šróbováky nešróbovali, fošne nefošňovali, skrátka nič nešlo tak, ako malo. Ale, hoci bol na nás taký pes, snažil som sa tomu pánovi Trpákovi pomôcť alebo aspoň po-

radiť. Hovorím mu, pán Trpák, vy sa musíte vystahovať zo starého bytu, nasťahovať do nového, ale ten ešte nie je dokončený. Čo keby ste si zohnali dajaký nákladák, taký stredný nákladiačik a tam, na korbu, si nanosíte nábytok... A počkáte niekde, kým vám to dorobíme. To ste mali vidieť, ako najprv vyskakoval, ten Trpák, nuž ale nemal inú možnosť, pekne si požičal starú pragu, vétriesku a nanosil si na korbu nábytok. Pracovníu, detskú izbu, ešte aj bábiky svojej dcéry. My sme mu pekne dokončovali byt, týždeň, mesiac, rok, už som na pána Trpáka aj zabudol a zrazu ho stretnem na benzínovej pumpe. Opálený, sandále na nohách, hovorí mi – pán majster, ďakujem vám z celého srdca. Tak som si zvykol na ten nákladiak, že bývať v byte už ani nechcem. Prestoovali sme s rodinou Čechy, Rakúsko, Maďarsko, Taliansko, Francúzsko... Zijem celkom iný život. Také chvíle človeka dojmú k slzám, takže som pánu Trpákovi vyfaktúroval len stoosemdesiattisíc, hoci sme sa tam narodili ako kone a ten jeho byt, čo som si nechal, tiež nemá bohvieakú hodnotu.“

Samozrejme, hoci je Peter Vrták-Ohnutý dnes už klasikom, nie je to jediný zástupca remeselných žánrov. Z iného konca, takmer faktograficky a reportážne, pristupuje k svojej tvorbe Milan Lyžina. Vo svojej najnovšej publikácii Všetky dielne sveta predstavuje svojich kolegov – majstrov. Murárov, tesárov, izolátorov, lešenárov, kúrenárov, plynárov a vodárov. Ale azda s osobitným dôrazom multiinštrumentalistov, tisícmajstrov, ezermešterov, skrátka znalcov viacerých, ba či rovno všetkých remesiel. Jedným z nich je aj český majster Kája Pírko z Nechvalných Chvaletic, ktorého dom opisuje

Milan Lyžina takto: „Kája využíva každý centimeter štvorcový svojej plochy, a to aj na dvore. Vkusne navezený štrk pokrýva jú odmontované nápravy z áut, volanty, tlmiče, brzdové kotúče, chladiče, nádrže, sedadlá, zrkadlá, takisto stavebný materiál. Tehly, šalungy, dosky, fošne, lišty, tyčky, žrdky, priečky, kvádre, tvárnice, podpornice, nadstrešnice. Nuž a podobná explozívna expozícia ľudského umu a šikovnosti sa ukrýva aj vo vnútri Kájovho kráľovstva. V dome má deväť izieb a vo všetkých rozvoníava motorový olej či moridlo, veselo zvoní a cengajú šróbiky, matice, tesnenia, pruženia a stužovače, pridržače a prekryváče, rozvorníky, príklepníky, špricne, štrajchne, šikovné pridržiacie frištáky, lišty od výmyslu sveta, em osmičky, em šestnástky, em tridsaťštvorky, em štyridsaťšestky, em stopäťky, em dvadsiatky so zárezom a em šestnástky s uhlovým závitom, drevené profily, plastové fólie, pliešky a plechy zoradené v presnom poriadku od najmenších po najväčšie. Ešte aj v noci, keď mi pohostinný Kája ponúkol nocľah v hornej izbe, v takzvanej drôťikárni, kým som zatváral oči, on zvalal žrdky na samočinnom golfovom vozíku.“

Pravdaže, remeselnícka literatúra by sa nezaobišla bez náučných knížiek, príručiek a slovníkov, ktoré pomáhajú amatérom i profesionálom zorientovať sa na poli tisícmajstrovstva či urobsisámovania. A pritom v odbornej literatúre zďaleka nejde len o prosté návody, ako si to či ono natrieť, pripevniť či utesniť, ako z plastovej pet-flaše vyrobiť striekačku alebo z použitej konzervy účinný ventilátor a osviežovač vzduchu. Autori dnes mieria oveľa vyššie a pomáhajú čitateľom orientovať sa

v zložitej spleti predpisov, zákonov a noriem zodpovedajúcich kritériám Európskej únie. K špičke medzi týmito dielami patrí Tisíc rád pre tisíc remesiel, ktoré precízne zozbieral dr. Maximilián Priskrutka. Hoci získal titul vďaka pôsobeniu na amerických univerzitách v Manual Work City a v Hammertowne, jeho najväčšou kvalifikáciou je päťdesiatšesťročná prax, počas ktorej spoznal vari všetky zákutia svojej profesie a teraz po nich ochotne sprevádza svojich mladších kolegov. Jeho kniha radí, ako sa nenechať vydierať a uháňať zákazníkmi, ako koncipovať zmluvy, aby z nich nevypĺývali nijaké povinnosti a záväzky, ako viesť spleť finančných tokov tak, aby do nich nemohli nazízať indiskrétne klienti ani daňoví úradníci.

V pripravovanom diele s pracovným názvom Kód majstra urobsisáma sa dr. Priskrutka púšťa do odlišnej a neľahkej úlohy: Mapuje život a dielo kontroverznej postavy remeselníckych dejín, majstra murára a neskôr slobodomurára Leonarda Fassadu. Ako je všeobecne známe, majster Fassada sa usiloval o zrovnoprávenie remesiel s ostatnými profesiami. Zasadzoval sa za zriaďovanie škôl pre výchovu odborníkov, ktorí by kompenzovali trvalý nedostatok kvalifikovaných urobsisámov. Napokon, tak ako mnoho iných priekopníkov, skončil tragicky. Neznámi páchatelia ho symbolicky priskrutkovali ku krížovému nosníku a zamurovali na priečelie rozostavanej Vysokej školy technických umení, ktorá mala byť Leonardo-vým životným dielom. Jeho vražda je dodnes predmetom polemík a dr. Priskrutka kriticky analyzuje hypotézu, podľa ktorej malo majstra odstrániť tajné teroristické krídlo urobsisámovej organizácie Nebožiec. Tá nesúhlasí s masovou výchovou remeselníkov a fundamentalisticky sa pridŕža základného takmer biblického pravidla remeselníckeho stavu – že dopyt musí za každých okolností prevyšovať ponuku.

Napokon, na odľahčenie, sa však postavme na celkom opačnom póle širokého spektra remeselníckej literatúry – vo svete mystiky a poetiky našich urobsisámov. Známy a populárny autor Jaroslav Kotúč-Brúsný v novej knižke Tajomstvá zamknutých komnát zozbieral nevysvetliteľné, ale pravdivé a svedectvami doložené záhady, ktoré čitateľom doslova vyrážajú dych. Spomeňme aspoň stručne: Záhada dokončeného domu popisuje prí-

pad, keď sa partia remeselníkov márne snaží dokončiť komplikovanú rekonštrukciu domu – konkrétne inštaláciu nových podláh, prestavbu elektrického vedenia a kúrenia. Po neúspešných pokusoch dom jednoducho zamknú a odídu do neďalekého pohostinstva. Keď sa po troch dňoch vrátia, v dome sú všetky práce akoby zázrakom dokončené. Do detektívneho žánru odbieha Prípad upchatého potrubia, v ktorom polícia celé mesiace neúspešne rieši zmiznutie dôchodcu Ferka Kohútika. Podозrenie, že ho zavraždila manželka, sa nepotvrdilo, pretože sa nenašla jeho mŕtvola. Až remeselníci pracujúci na výmene prasknutého vodovodného a odpadového potrubia, vniesli do kauzy nové svetlo. Skutočnou čerešničkou na torte je však Nedokončený tanier – prípad urobsisáma Jána Štránka, ktorého si privalili mimozemšťania na pomoc pri oprave svojho vesmírneho plavidla. „Napísal som im zoznam materiálu, ktorý si mali ísť nakúpiť, aby som mohol lietajúci tanier napraviť. Vysvetlil som im, kde nájdu HENTO, TEMPO, PODPOR, PROLÍNIU a ďalšie predajne, kde by mohli všetko zohnať a navyše s desaťpercentnou zľavou,“ tlmočí autor Kotúč-Brúsný rozprávanie Jána Štránka, pointu príbehu však zatiaľ prezrádzať nebudeme.

A zatiaľ čo autor záhadnej zbierky pracuje na novom sci-fi románe Stratené základy, čitateľský záujem vzbudila kontroverzná zbierka poézie mladého a nekonvenčného básnika Ferdinanda Klieštika s názvom Urob si to sám tisíckrát. Výhody i úskalia svojpomoci totiž autor odvážne aplikuje do rôznych rovin osobného až intímneho života, čo potvrdzujú aj nasledujúce verše: „Čo si človek neurobí sám, to nemá/ako večne nás dráždi táto téma/ako nám vždy srdce hlasno búcha/keď sa tesenie o hadicu súcha.“

Pravda, o próze a poézii urobsisámov by sa dalo hovoriť i písať oveľa obsažnejšie, čo je však podstatné: Jej kvalita a kvantita istotne rúca všetky predsudky a mýty o nenahraditeľnosti intelektuálov a rozhodne krotí neopodstatnenú nadradenosť, ktorej tak ľahko podlieha väčšina umelcov. Urobsisámovia im svojou tvorbou odkazujú: „Písať knihy vieme aj my. Ale skúste si vy namontovať vodovodnú batériu!“

Máriu s Kopcsay

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

Návody na použitie muža

- ▲ Sherry Argonová
- ▲ **Proč si muži berou potvory a hodné holky zůstanou na ocet**
- ▲ Preklad Dagmar Brejlová
- ▲ Motto 2006
- ▲ 217 strán
- ▲ 293 Sk

- ▲ Sherry Argonová
- ▲ **Proč muži milují potvory**
- ▲ Preklad Dagmar Brejlová
- ▲ Motto 2005
- ▲ 256 strán
- ▲ 278 Sk

- ▲ Greg Behrendt, Liz Tuccillová
- ▲ **Nie je z teba až tak paf**
- ▲ Preklad Marína Gálisová
- ▲ Columbus 2005
- ▲ 167 strán
- ▲ 170 Sk

- ▲ Lisa Sussmanová
- ▲ **Sex nejen ve městě**
- ▲ Preklad Jarmila Begrichtová
- ▲ Metafora 2004
- ▲ 320 strán
- ▲ 279 Kč

- ▲ Barbara Schwederová, Sabina Riedlová
- ▲ **Jak ženy dělají muže šťastnými proti jejich vůli**
- ▲ Preklad Jiří Pondělíček
- ▲ Brána 2004
- ▲ 192 strán
- ▲ 290 Sk

Pôvodne som do kníhkupectva vošla s cieľom kúpiť si nového Paula Johnso- na a jeho pohľad na dejiny umenia. Zo smeru ma však vychýlila kamarátka, ktorú som uvidela stáť v celkom nezvyčajnom oddelení. Pristihla som ju nad knihami, ktoré ponúkajú, rady ako zbalíť chlapa, ako ho dostať do poste- le, dotiahnuť pred oltár, vydržať s ním, prípadne sa rozísť a toto všetko prežiť s čo najmenšími škrabancami na duši.

Čo robí úspešná inteligentná žena, navyše úžasná prirodzená blondínka v najlepších rokoch, ktorá má za sebou niekoľko celkom normálnych vzťahov, pri takých knihách? Hľadá rady, ako odháňať roje slintajúcich chlapov? Do- razila som až k nej a vtedy som zbadala ďalšiu našu spoločnú kamarátku, ktorá za tou kopou kníh sedela na taburetke a do jednej z nich bola začítaná. A táto tu už len čo robí? Však ku nej sa všet- ky utiekame po radu, keď nepomáhajú vlastné skúsenosti a vedomosti, ani ti- py a triky zo ženských časopisov! Vy- svitlo, že blondínka ide na štvrté rande s úžasným týpkom, s ktorým to iskří a erotické dusno by sa dalo krájať, ale on sa jej ešte ani nedotkol. Všetky do- terajšie skúsenosti s odbíjaním nadrža- ných chlapov aj všetky rady tej sediacej sú jej nanič. Došlo na najhoršie. Svoju dôveru a nádej vložila do kníh, ktoré celý život obľúkom obchádzala a my s ňou.

Aby to nebolo málo, pridala sa k nám nám ešte štvrtá, najmladšia z nás, ktorá má až dve vysoké školy a v posteli len dve mačky. No veď pôvodne aj prišla kúpiť knihu o ich chove. Ani ona neve- dela nadhodený problém zodpovedne vyriešiť, napriek tomu, že tieto trápne pubertálne situácie by si mohla aspoň ona ešte trochu pamätať. Zdá sa však, že keď príde na vzťahy, môžeme mať skúseností, vysokých škôl a múdrosti, koľko chceme, aj tak je každá rada dra- há. A tak sme tam všetky štyri listovali a hľadali návod na spustenie a použí- vanie toho zložitého zariadenia, ktoré sa volá Muž.

Postupným preberaním sme vyse- lektovali päť kníh, ktoré dávali nádej, že nám pomôžu pochopiť, kde robíme vo vzťahoch chyby, ako ich napraviť a ako sa im vyvarovať hneď, alebo as- poň v budúcnosti. A čo robiť na štvr- tom rande s úžasným týpkom, aby ne- bolo posledné.

Som paf, zo slova paf! Prvú som zobrala do rúk knihu, ktorá mala na zadnej strane obálky sugestív- nu otázku: Kto už by mal ženám lepšie poradiť ako na mužov, keď nie MUŽ? Nuž, dalo by sa o tom dlho polemizo- vať, ale dala som mu šancu presvedčiť ma o pravdivosti tohto tvrdenia. Na dô- važok, ďalší sugestívny nápis na obálke hlásal, že ide o knihu dvoch autorov a to od konzultanta a scenáristky seri- álu Sex v meste. To mi dávalo nádej, že to bude aspoň vtipné a že mi nebude radiť LEN muž. Ten muž sa volá Greg Behrendt a žena Liz Tuccillová a ich spoločná kniha má v slovenskom pre- klade Maríny Gálisovej trochu potuteľ- ný názov Nie je z teba až tak paf s pod- titulom Natvrdo a na rovinu naservi- rovaná pravda o mužoch (Columbus, 2005). Nuž neviem ako vám, ale mne sa to slovíčko paf zdá zúfalo nemoder- né. V kontexte s obsahom a štýlom, akým je kniha napísaná, mi osobne oveľa viac reže český preklad originál- neho názvu He's Just Not That Into You – Asi ťe zas tak moc nežere (Metafora, 2005). Na druhej strane je to paf také zvláštne zvukomalebné a staromilské slovo, že odkedy som tú knihu prečít- ala, začala som ho prekvapivo často používať.

Prečo tu toľko otravujem s názvom knihy, veď to nie je prvý ani posledný nevydarený slovenský preklad titulu a pre naše milostné potreby je oveľa dôležitejší obsah? Nuž preto, že prá- ve táto formulácia je v knihe použitá vari tisíckrát, pretože práve tá je aj je- dinou odpoveďou konzultanta Grega na všetky otázky typu: Nepozýva ťa na rande? Nevolať ti? Nedotýka sa ťa? Nechodí s tebou? Nespáva s tebou? Ne- chce si ťa vziať?... Áno, správne tušíte, je to preto, že z teba nie je až tak paf a všetky ospravedlnenia, ako že je výni- močný, zaneprázdnený, unavený, chorý, nesmelý, nerozhodný, ohľaduplný a tak podobne, sú len sprosté mužské výhovorky, ako sa vyhnúť zbytočným scénam a komplikáciám. Pretože, ak

by z vás paf bol, tak by volal, dotýkal sa, chodil, spal, ženíl sa a aj to všetko urobí, len čo takú ženu stretne. Vy to však evidentne nie ste, a tak jediný liek na všetky uvedené problémy vidí náš skvelý konzultant v okamžitom preru- šení kontaktov s takýmto nepafnutým mužom a vo vytrvalom hľadaní ďalšie- ho, ktorý paf bude. Lebo každá žena je natoľko úžasná, že si zaslúži poriadny vzťah a poriadneho muža.

Podľa Grega je to také jednoduché a opakuje to v každej kapitole. Na- šťastie za jeho jednoduchým riešením vždy prichádza pochybovačná Liz, kto- rá tú tvrdú pravdu zjemňuje ženským vysvetlením, prečo je to také ťažké prestať veriť výhovorkám a pripustiť si krutú pravdu.

Celkom na záver knihy Liz konšta- tuje, že Greg je fakt na zabitie a že mu o tie jeho múdrosti nestojí, lebo ona je múdra dosť a napriek tomu je v štyrid-

Postupným preberaním sme vyselektovali päť kníh, ktoré dávali nádej, že nám pomôžu pochopiť, kde robíme vo vzťahoch chyby, ako ich napraviť a ako sa im vyvarovať hneď, alebo aspoň v budúcnosti. A čo robiť na štvrtom rande s úžasným týpkom, aby nebolo posledné.

siatke slobodná. To, čo potrebuje, je šťastie. No nikdy nie je na zahodenie stále si pripomínať Gregove tvrdenia, že každá žena si zaslúži niečo lepšie, lebo práve toto vedomie robí so ženou a následne aj jej okolím zákraky.

Dobré dievčatá vs. potvory Presne tam, kde končí Greg a Liz, za- čína Sherry Argonová, autorka ďalšej knihy z nášho výberu Proč muži mil- ují potvory s podtitulom, či dôvetkom ... a hodným holkám zůstanou oči pro pláč (Motto, 2005). Zhodne s Liz si Sherry myslí, že naraziť na použiteľné- ho chlapa pre život, ktorý by nás priťa- hoval a rovnako aj my jeho, je poriadna drina a neuveriteľné šťastie. Ale zatiaľ čo predošlá kniha radí okamžite vycú- vať, ak naranený chlap nie je dostatoč- ne paf, táto kniha ponúka návod, čo robiť, aby paf byť začal.

A opäť je to také jednoduché! Treba sa len prestať správať ako dobré diev- ča, teda robiť pre muža prvé aj posled- né, variť trochodové večere, plánovať si čas podľa neho, čakať útrpne na je- ho telefonát a vo všetkom ho chápať. Namiesto toho sa treba začať správať ako potvora. V anglickom origináli je ten výraz ešte tvrdší – bitch. Napriek tomu autorka neustále zdôrazňuje, že pod pojmom potvora sa neskrýva žiadna xantipa ani doslova kurva, ale asertívna samostatná žena, ktorá si je dobre vedomá svojej vysokej hodnoty. Inak povedané, to, čo si o sebe myslí- te vy sama, to si o vás bude myslieť aj muž, a tak, ako si vážite samú seba, svoj čas a svoj osobný priestor, tak si ho bude vážiť aj muž. Kniha obsahu- je stovku pravidiel, použiteľných od prvého zoznamenia, cez postef až po trvalé spolužitie, a ako v každom mo- mente vzťahu zostať paňou situácie, nenechať so sebou zametať a ako sa za každých okolností správať seba- dome, inteligentne a nedostupne. Ako tvrdí autorka, najväčší rozdiel medzi dobrým dievčaťom a potvoru je strach. Potvora dáva mužovi najavo, že sa ži- vota bez neho nebojí. Takže, aby žena získala muža pre spoločný život, musí neustále vzbudzovať dojem, že práve to jediné nechce. Hm.

Pre dámy, ktorým sa podarilo vzťah začať, rozvinúť a istý čas udržať, au- torka napísala aj ďalšiu knihu – Proč si muži berou potvory a hodné hol- ky zůstanou na ocet (Motto, 2006). A opäť je to o tom istom, teda správať sa ako výhra v lotérii, aby si tento pocit osvojil aj muž, ktorého treba dotlačiť k sobášu. Premýšľavejšie typy môžu

v tejto chvíli začať uvažovať nad tým, ako je možné, že bez potvorského sprá- vania sa žena dostala cez všetky úska- lia popisované v prvej knihe až takmer pred sobášiaceho činovníka. A ja mám hneď aj odpoveď, pretože proti vetru sa cikať nedá a ak som raz dobré dievča, tak sa nedokážem ako potvora správať sústavne. A teda ten môj, keď ma hra na potvoru unaví, si napokon aj tak nájde skutočnú potvoru, z ktorej bude paf. Čím sa vraciame opäť ku Grego- vi a núti nás to rozmýšľať o tom, či na svete pobehuje aj chlap, čo by bol pred- sa len paf aj z dobrého dievčaťa, ktoré nielen že nie je potvora, ale ani sa na ňu nehrá.

Príručka o sexe len pre potvory No ak na tom trváte, že asertívnemu správaniu vo vzťahu k mužom sa nau- čiť dá, že na potvoru sa možno poctivo

vypracovať a potom si to aj užívať a ne- mať z toho nijaké pocity viny, tak pre tento prípad tu máme niečo výhradne pre potvory najvyššieho stupňa. Už ná- zov dáva tušiť, že v knihe pôjde najmä o sex. Sex nejen ve městě s podtitulom Nezbytný návod k randění a sexu pro moderní ženu (Metafora, 2004) na- písala Lisa Sussmanová a je to presne ten druh textu, aký nájdete vo friku- línskych ženských časopisoch typu Cosmopolitan. Pútavá grafika, veľa pekných a, ehm, humorných obrázkov, málo textu a aj to málo je výrazne gra- fický členené do odsekov a aj to málo obsahuje najmä výrazy jasne sexuálnej povahy, ako upozorňuje varovanie na obálke knihy. Zatiaľ čo v predošlých troch knihách sa mužom priznáva ako- tak autonómne a nie celkom dement- né správanie, v tejto knihe je muž len ďalšia z vecí, ako si spríjemniť vlastný sex a navodiť čo najúžasnejší orgaz- mus. V princípe je to zariadenie na úrovni vibrátora, len je komplikova- nejšie na obsluhu a oveľa háklivejšie a kazovejšie, takže je na zváženie, či sa s ním vôbec nejakej potvore oplatí toľko babrať.

Ak táto kniha naznačuje skutočné trendy v správaní nastupujúcich gene- rácií žien, tak je mi už vopred všetkých mužov úprimne ľúto. No možno sa potom konečne začnú písať aj príruč- ky pre mužov typu, nie je z teba až tak paf a prečo ženy milujú sviniarov a dobrým chlapcom zostanú oči pre plač. Kníhkupci sa majú na čo tešiť, je už len otázka, či sa majú na čo tešiť muži. A vlastne aj ženy.

Kniha, čo klame telom aj nadpisom A presne o tom pojednáva posledná kniha z nášho výberu. Podľa obálky to vyzerá na knihu podobnú tej predošlej. Je na nej žena, vlastne len jej nohy v se- xy čiernych pančucháčoch a lodičkách a maličký muž ako marioneta vedená tou ženou na špagátoch. Volá sa Jak ženy dělají muže šťastnými proti jejich vůli (Brána, 2004). V tomto prípade však nejde o ďalšie tipy a triky pre po- tvory či dobré dievčatá. Je to celkom seriózny text o evolúcii ľudského dru- hu. Knihu napísali dve sestry, antropo- logička Barbara Schwederová a novi- náрка Sabina Riedlová. Toto spojenie prináša kvalitný, vedecky podložený, ale zároveň aj vtipný a dobre odsýpa- júci text. Ak by som mala zhrnúť pod- statu knihy do jednej vety výstižnejšie, ako to už robí jej nadpis, potom v nej ide o to, že celý vývoj ľudského druhu má na svedomí viac žena ako muž, a to tým, že od prvého kontaktu až po odchovanie potomstva sa všetko deje v jej režii, čiastočne vedomej a čiastoč- ne nevedomej. Samozrejme, ten vývoj má, aspoň podľa autoriek, smer vyho- vujúci obom pohlaviam pričom tomu mužskému to bude vyhovovať aj proti jeho vôli.

Autorky v knihe pospisujú, že vďaka párovému spôsobu života, ku ktorému človek dospel niekedy v dobe kamen- nej, keď sa z migrujúcich lovcov a zbe- račiek stávali usadlí poľnohospodári a gazdinky, si ženy prestali vyberať vý- lučne mužov, ktorí boli až po temeno nadupaní testosterónom, a začali dávať prednosť mužom, ktorí mali zľutovanie s bezbrannými deťmi a slabšími členmi spoločenstva. Tým pádom sa dostávali čoraz častejšie do prirodzeného výberu aj súcitnejší jedinci, nielen bezohľadní alfa-samci schopní vyzabíjať slabších súperov aj deti všetkých žien, ktoré si vybojovali. Toto uprednostňovanie sociálneho ctenia u mužov považujú autorky knihy za najúžasnejší okamih v ľudskom vývoji, ktorý nás definitívne odlíšil od zvierat.

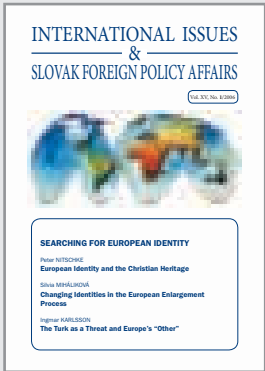
Z mužov sa postupne stávajú sub- misívni sociálne citiaci jedinci s nízkou hladinou testosterónu a všetci by sme sa mali z toho spoločne radovať. Ale niekde sa asi stala chyba. Nestáva éra šťastného súžitia pohlaví, ale éra byrogamie, keď úlohu otca namiesto tých skvelých chápujúcich mužov stá- le viac preberá štátny úradník a štátna starostlivosť. Nastáva éra výpredaja mužov, ktorých čoskoro nebude treba na nič, ani na plodenie detí. Podľa au- toriek jediný spôsob, ako muži dospe- jú k šťastiu je, že pochopia svoju novú situáciu a definitívnu stratu svojho výsadného postavenia a zmenia svoje správanie. Napríklad začnú pracovať v doteraz typicky ženských povola- niach a v párovom živote preberú na seba ženské úlohy, napríklad výchovu detí a podobne. Nejakto sa mi tá pred- stava zdá nerealistická. Napokon, au- torky poslednú kapitolu, kde túto svoju víziu budúceho usporiadania žensko- mužského sveta prezentujú, nazvali Utópia. Neviem prečo, ale mne z toho nejakto nevychádza šťastný nikto. A ešte jedna vec mi pri tom nie je jasná. Kam sa, do kelu, podela láska?

Elena Akácsová

Iveta Purská, bez názvu 2005

**NOVÉ ČÍSLO
ZAHRANIČNO-
-POLITICKÉHO
ŠTVRTROČNÍKA
V ANGLIČTINE!**

**Téma čísla:
SEARCHING FOR
EUROPEAN IDENTITY**

Z obsahu:

**Michaela Ferencová
Reframing identities:
Some Theoretical
Remarks on ‘European
identity’ Building**

**Thomas Brendel
The Historical Approach
to European Identity:
The Concept of a Civilized
Europe during the 18th
and 19th Century**

**Georg Kamphausen
European Integration
and European Identity:
Towards a Politics of
Differences?**

**Sylvia Tiryaki
European Identity 2006**

**Peter Nitschke
European Identity and the
Christian Heritage**

**Silvia Miháliková
Changing Identities in the
European Enlargement
Process**

**Ingmar Karlsson
The Turk as a Threat and
Europe’s “Other”**

Vydáva Výskumné centrum
Slovenskej spoločnosti
pre zahraničnú politiku, n. o.
Hviezdoslavovo nám. 14
811 02 Bratislava
www.sfpa.sk

Bezplatný katalóg Knižného klubu, ako aj staršie čísla časopisu **Knihy & spoločnosť** si môžete objednať:

✉ **Knižný klub Legenda**
Hlavná 87/49
925 28 Pusté Úľany

☎ **031 / 784 53 15**

☎ **031 / 784 53 14**

@ **mail@kniznyklub.com**

Clementina

Možno to spôsobili výbuchy na slnku alebo neznesiteľne horúci vietor, ktorý v ten deň trieskal do zle priliehajúcich balkónových dverí. Možno sa jej mozog úplne rozleptal pri teplotách, ktoré sa rozvalovali na uliciach tohtoročného leta. Bohvie. Z bližšie nezistených príčin sa v to poobedie Clementina rozhodla upratať obrovskú knižnicu, zaberajúcu skoro celý priestor v izbe, ktorú dostala v domove pre dôchodcov. Bola to rozľahlá izba, ale aj napriek tomu sa do nej nevmestili všetky knihy, ktoré stihla prečítať počas svojho dlhého života. Mala pocit, že je knižnica priveľmi zaprášená, lebo ledva dokázala prečítať písma na chrbtoch kníh. Clementina preto vzala prachovku a k policiam dotiahla obrovský stôl, na ktorý sa horko-ťažko vyštverala. Doktor Rozemberger by na ňu za to určite nakričal, pretože osoba v jej veku má ležať na ležadle a nešvervať sa po stoloch ako opica.

Lenže doktor bol v ten deň na akejsi konferencii, a preto personál beztrestne odpočíval v popoludňajšej sieste. Všade bolo ticho, iba kašľanie stareniek vo vedľajších izbách občas prerušilo ospalú atmosféru júlového popoludnia. Clementina stála na stole a prachovkou utierala jednu knihu za druhou. Obťažkávala ich, niekedy prelistovala a snažila sa rozpamätať, o čom ktorá písala. Keďže dlhé roky pracovala v knižnici, knihy boli jej každodenným chlebom, záľubou, vášňou a najlepšou priateľkou. Nahradili jej muža, o ktorého prišla, a dávali silu pri výchove jedinej dcéry, ktorá bola od malička taká svojhlavá. Najradšej mala cestopisy, pretože pri nich lietala do krajín, kam sa v živote nedostala a ako to vyzerá, ani už nedostane. Clementina si pri tom často predstavovala, ako sa pláva na loďke po zelenej rieke a z brehu jej mávajú maličkí ľudkovia s obrovskými štuaplami v nose. Stávalo sa dokonca, že pri čítaní počula ich

hatlaninu pripomínajúcu škripanie kameňov na chodníku v parku. Spomenula si, že kniha, pri ktorej mala tieto predstavy sa volala Neznáma Amazonka. Začala ju hľadať. Bola zastrčená v pravom hornom rohu, úplne na kraji knižnice. Musela znova odtisnúť stôl, aby na ňu dočiahla. Až sa zadychčala. Keď ju vzala do rúk, začudovala sa, aká je ťažká a krásna. Pomaly otvorila zaprášený obal. Prach sa ligotal na zlatých písmenách a veľké A pripomínalo žltý, lesknúci sa diamant. Skôr než sa stihla začítať, vietor zaľúkal do zle priliehajúcich dverí balkóna a vyrobil parádny prievan. Parádny prievan lietal po izbe, prevrátil storočný fikus a škodoradostne nafúkal Clementine do tváre prach z knihy. Zakašľala. Zakašľala ešte raz, ale veľmi jej to nepomohlo, pretože cítila, ako sa nejaká čiastočka prachu šmýka dole hrdlom, cez žalúdok, črevá, až sa zastavila kdesi pod bruchom, priamo v maternici. Mala pocit, akoby do nej vliezol zamatový had. Od toho dňa cítila čiastočku prachu vo svojom bruchu dvadsaťštyri hodín. Čiastočka prachu rástla, zväčšovala sa, až si Clementine všimla, ako jej napína vráskavú kožu na bruchu. Odrazu mala zvláštny pocit, veľmi vzdialený a neurčitý, ktorý zažila azda pred tridsiatimi rokmi, keď bola tehotná so svojou tvrdohlavou dcérou. Clementina sa zľakla. Vedela predsa, že žena nemôže otehotnieť prehľnutím prachu z knihy, ale pohlavným stykom, ktorý ona už nemala... ani si nepamätá. Lenže žalúdočná nevoľnosť a rapídne zväčšenie brucha ju totálne utvrdili v tom, že sa asi, teda určite, stal nejaký zázrak.

V jedno neznesiteľne horúce popoludnie sa rozhodla zísť za doktorom Rozembergerom. Doktor Rozemberger bol predsa múdry, vždy Clementinu vypočul a vo všetkom jej vychádzal v ústrety. Určite nájde vhodné vysvetlenie pre tento čudný

jav, možno nie ojedinelý, lebo nakoniec, ani počatie panenky Márie neprebehlo úplne prirodzene, však? Zaklopala teda na jeho dvere, slušne pozdravila a sadla si do koženého kresla v kancelárii. V koženom kresle sedela asi trištvrte hodiny. Tak dlho jej totiž trvalo, kým vyrozprávala doktorovi zážitok s knižným prachom a svoje fyzické pocity, vyplývajúce z tehotenstva. Keď dorozprávala, čakala výbuch prekvapenia, lenže pán Rozemberger iba sucho skonštatoval, že bez lekárskeho vyšetrení by bolo predčasné robiť akékoľvek závery. Clementina sa trochu našťavala. Našťavala sa preto, lebo doktor neveril pocitom, ktoré má, a vôbec sa nenamáhal pochopiť zvláštnu radosť vyplývajúcu z jej stavu a duševného rozpoloženia. Ticho prehltla svoju zlosť a nekompromisne si vypýtala zvýšenie dávok jedla, pretože teraz potrebuje dostatok živín, aby dieťa donosila.

Doktor Rozemberger súhlasil. Objednal ju však aj ku gynekológovi, kde jej urobili tehotenský test a iné vyšetrenia diagnostikujúce graviditu. Aj napriek tomu, že sa Clementina napchávala od rána do večera, výsledky všetkých testov a vyšetrení boli uzatvorené fialovou pečiatkou – NEGAT.

Situácia bola vážna. Clementina sa všetkým vysmiala. Vraj ona verí SVOJMU telu a SVOJIM pocitom a na staré kolená nie je taká sprostá, aby uverila nedokonalým testom, ktoré určite vymyslel nejaký muž a ktoré nedokážu zistiť ani len obyčajné tehotenstvo. Doktor Rozemberger teda zdvihol telefón a zavolať jej tvrdohlavej dcére, aby ju oboznámil so situáciou a možnosťou nasadiť mamičke lieky proti stareckej psychóze. Myslíte, že má Alzheimeru? zašepkala tvrdohlavá dcéra do slúchadla. Doktor nepovedal nič, iba sa nadľho odmlčal a v tom tichu započul buchot, zle priliehajúcich balkónových dverí, do ktorých narážal horúci vietor. To je strašné, povedala ešte dcéra a súhlasila so všetkými návrhmi pána doktora.

Clementina jedla a rástla. Nepočúvala doktorove rady a všetky lieky schovávala pod jazyk, aby ich v no-

ci potajomky vyplula do záchoda. Zväčšovala sa a puchla, jej brucho dostalo rozmery nafukovacej lopty, v ktorej ona cítila pohyb svojho knižného dieťaťa. Premýšľala, ako bude vyzerat, keď sa narodí, že to zrejme závisí od kapitoly, z ktorej bol prach sfúknutý, čo si ona vôbec nepamätala. O niekoľko mesiacov v noci, keď mesiac pripomínal plátok citróna na pohári od mojita, dostala prvé bolesti. Jej telo sa skrúcalo v nekonečných vlnách tlaku. V ušiach počula zvuk pripomínajúci lodný zvon. Na nikoho však nevolala. Chcela porodiť úplne sama. Pot jej stekal po chrbte a ona zatínala zuby do posteľnej bielizne, aby jej z hrdla neunikol ani len vzlyk. Dieťa, ktoré z Clementiny po nekonečných hodinách bolesti vyšlo, bolo čudné. Bol to vlastne malý človečik, úplne nahý, s malými oranžovými očkami a obrovským štuplom namiesto nosa. Pobehoval po izbe a niečo nezrozumiteľne žvatľal. Clementina ho chcela objat' a priložiť k svojim prsiam, lenže človečik ju namiesto toho chytil do náručia a niesol k balkónu. Prechladneš, vonku fúka, povedala, keď sa na ňu usmial. Fúka, zopakoval človečik a otvoril dokorán zle priliehajúce balkónové dvere. Clementinu prekvapilo, že pod balkónom odrazu tečie rieka, prekvapilo ju slnko, svietiace na oblohe, lenže neurobila nič, iba sa nechala niesť na rukách človečika, ktorého pred chvíľou zo seba vypudila. Nastúpili spolu do loďky, ktorá sa tam z ničoho nič objavila. Človečik začal veslovať a znova niečo povedal. Clementina rozumela. Hovoril jej niečo o tom, že ju víta a že cesta bude veľmi dlhá. Clementinin domov dôchodcov sa vzdaloval. Vzdalovalo sa aj kašľanie stareniek a búchajúce dvere balkóna. Vzdaloval sa doktor Rozemberger, personál a veľké kožené kreslo. Vzdaloval sa jej celý svet. Za chvíľu pripomínal iba maličkú čiastočku prachu, ktorú pred niekoľkými mesiacmi vdýchla, vďaka prievanu, pri upratovaní obrovskej knižnice, do ktorej sa aj tak nevošli všetky knihy, ktoré v živote prečítala.

Uršula Kovalyk

Natalya Bobrova, z cyklu Ruské ženy, 2005 – 2006

O cisárových nových šatách

Za starých čias, ktoré boli ako každé staré časy dobré a krásne, cisár bol veľký parádnik. Rád sa nápadne obliekal a hrdil sa výstredným vkusom. Každoročne usporadúval festival, na ktorom verejne predvádzal svoje najnovšie odevy. Festival bol hlavnou štátnou slávnosťou. Na vysoké pódium vystúpilo Veličenstvo so svojimi krajčírmi a komorníkmi a ukázalo ľudu, ktorý sa nadšene zhromaždil, novinky svojho šatníka.

Mali sme radi cisára najmä pre jeho parádnictvo. Vyvolávalo v nás pocit blahobytu a bezpečnosti. Aj naša sebaúcta bez obáv o budúcnosť. Ale potom sa prihodilo čosi, čo sme nečakali. Akýsi pokútny novinár opísal príhodu o dieťati, ktoré na našej vlasti. Cisárske festivaly boli krmivom nášho vlastenectva, viery v moc štátu.

Štát žil pokojne a spokojne dlhý čas, odnepamäti a bez obáv o budúcnosť. Ale potom sa prihodilo čosi, čo sme nečakali. Akýsi pokútny novinár opísal príhodu o dieťati, ktoré na našej vlasti. Cisár je nahý.“ Jeho výkrik (vraj) spôsobil zvláštny účinok. Veľa ľudí, ktorí započuli detský výkrik, zrazu nevideli cisárovo šatstvo, ale spoznali, že cisár je nahý. Viera v cisárov vkus a v cisárovu poctivosť sa rozplynula. Medzi ľuďom sa šírila nedôvera a ufrflanosť. Ale boli aj ľudia, ktorí naďalej videli cisára krásne oblečeného a nezapochybovali o pravde toho, čo vidia. Teda krásna jednota presvedčení sa stratila a na jej mieste sa rozpínali nejednota a vzájomné upodozrievanie sa až nepriateľstvo. Mudrci a vykladači našli príležitosť mudrovať a vykladať.

Odvtedy sa zrozumiteľné dejiny nášho štátu premenili na spleť názorov, z ktorých sa stváňovali mudrlantské a vykladačské školy. Energiu im dodávala ctižiadost' privlastniť si pravdu a vášeň nútiť verejnosť, aby pravdu prijala ako záväznú pre všetkých. Vznikol trh s pravdou.

Skupinka vykladačov tvrdila, že dieťa správne spoznalo nahotu cisárovu vďaka svojej neskazenej dušičke. Z dieťaťa sa urobil akýsi prorok.

Iná skupinka si myslela, že dieťa vďaka svojej hravosti a nevychovanosti zakričalo, čo mu slina priniesla na jazyk, a naivní človečkovia naleteli na jeho neokrôchanosť. Tretia škola hlásala, že príhoda s dieťaťom je výmysel zlomyseľného novinára. Chudák závidel cisárovi veľkosť a klamne spísal článok o udalosti, aby sa stal nezaslúžene slávny, čo by mu pomohlo strpieť hanbu, že chodí v špinavých a deravých nohaviciach. Všetci vieme, aké škody narobia novinári, a len preto, že potrebujú privolať našu pozornosť.

Ktorá škola má pravdu, nevieme, lebo v spoločenskom hmýrení sa lož a skutočnosť, zdanie a ozajstná udalosť tak prerastajú, že sa v tom nikto nevyzná. Učenci rôzneho druhu sa zhodli, že názory škôl treba prijať ako hypotézy, ktoré sa musia starostlivo skúmať, potvrdzovať a vyvracať, upravovať a opravovať. Ustálila sa teda situácia, aká je vo vede dobre známa. Pozná sa zoznam možných pravd a nemožno rozhodnúť, ktorá je skutočná. Učenci vypracovali kategorizáciu hypotéz a zástancov možných riešení.

Prvá: Sú ľudia, ktorí veria, že cisár bol oblečený a naozaj bol oblečený. Presvedčenie je klasické, zodpovedá našej starej dobrej tradícii. Zástancovia klasickej viery dokonca navrhovali, aby sa ich verzia uzákonila ako záväzná. Kto by ju odmietol, koná trestný čin.

Druhá: Sú ľudia, ktorí veria, že cisár bol oblečený, ale naozaj bol nahý. Títo úbožiaci sú konzervatívni, smiešni a hlúpi a spoločnosť treba od nich očistiť, aby sa zneškodnili účinky ilúzií a predsudkov.

Tretia: Sú ľudia, ktorí veria, že cisár bol nahý, hoci bol oblečený. Sú záškodníci, nič im nie je sväté, nerešpektujú základné hodnoty štátu.

Štvrtá: Napokon sú ľudia, ktorí veria, že cisár bol nahý, a naozaj bol nahý. Sú progresívni realisti, neboja sa inovácií, neváhajú vidieť ťažko viditeľné, očistiť svoje videnie od falošných prímiesí.

Áno, toto je opis, suchopárny opis rozčlenenia obyvateľstva na znepriateľujúce sa vrstvy. Ale: ako

možno zistiť, či cisár bol naozaj oblečený, alebo bol klamne, azda aj sebaklamne nahý?

Skupina učencov si myslela, že spoznanie pravdy o sebe nie je možné. Veď sme ľudia a nemôžeme svoju ľudskosť odložiť. Vidíme len svojimi ľudskými očami a nie akýmsi nadprirodzeným orgánom priameho videnia. Jediná cesta k pravde je referendum. Ak väčšina občanov rozhodne, že cisár bol nahý, bol nahý a dosť. Iní odborníci si mysleli, že hlúpy neexpertný ľud vidí nepresne a zaujate. Treba o veci rozhodnúť expertne, napríklad v komisii historikov, vyškoľených v rozlišovaní ľudských mienok. Teda komisia odborníkov prijme záväzné rozhodnutie. Komisiou by mohol byť, navrhovali podaktorí, ústavný súd.

Ale medzi učencami je silná vrstva, ktorá verí alebo vie, že ľudskosť možno obísť. Neskúmajú sa ľudské názory, ale to, o čom názory sú. Aj keby nikto neveril, že uhlík jestvuje, uhlík jestvuje. Dôkazy uhlíka nájdeme nie podľa hlasovania alebo podľa čohokoľvek, čo opovržlivo menujeme sub-

jektívnymi činiteľmi. Spoznávame veci a nie svoje mienky o veciach, hovorili pokusníci, a už aj plánovali technologické zaistenie na vyriešenie boľavej záhady. Učenci sa radi vadia, ako všetci vieme, a učené debaty nám pripomenuli staromódne dišputy na stredovekých univerzitách.

Medzitým sa štát rozkladá. Cisár od sklamaní a od urazenosti ochorel a jeho následník sa zriekol módných festivalov. Oblieka sa ako nenápadný občan. Ľud si myslí, čo chce, a nielen o obliekaní úbohého cisára, ale o čomkoľvek. Zmysel pre pravdu sa stratil. Nikto okrem hlupákov a dogmatikov sa neopováži použiť slovo pravda bez úvodzoviek. Ak bol cisár nahý, azda klamal aj inde. Azda aj štátne účtovníctvo bolo len kulisou, azda aj sila armády a polície bola len vecou dojmu. Kedy a kde sa skončí koniec starých dobrých a krásnych čias? Len novinár, pisateľ článku, žije v nesmiernej sláve. Stavajú sa mu pomníky. Sic transit gloria mundi.

Ivan Žucha

Iveta Purská, bez názvu 2005

KNÍHKUPECTVO
ARTFORUM
Dočasný domov vašich kníh.
Bratislava | Košice | Žilina | Banská Bystrica | Trnava | www.artforum.sk

OBJEDNÁVKA PREDPLATNÉHO ČASOPISU – Knihy & spoločnosť	
Objednávam si:	
..... ks ročné predplatné (240,- Sk), ks polročné predplatné (120,- Sk)	
Platbu za predplatné vykonám týmto spôsobom:	
Poštovou poukážkou typu „H“ na adresu: L.K. Permanent, spol. s r. o., pošt. prieč. 4 (Monika Herbergerová) 834 14 Bratislava 34	Preplatením vystavenej faktúry: IČO/DIČ:
Meno/Firma: Ulica/Číslo: Mesto/PSČ:	
Telefón: Dátum: Podpis:	
L. K. Permanent, spol. s r. o., tel.: 02/44453711, fax: 02/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk , www.lkpermanent.sk	
(L. K. Permanent vybavuje objednávky na Slovensko a do zahraničia - okrem Českej republiky.)	
Objednávky do Českej republiky: call centrum: +420/234 09 28 51, fax: +420/234 09 28 13, e-mail: predplatne@predplatne.cz , web: www.predplatne.cz (ročné predplatné 240,- Kč + poštovné v rámci ČR, polročné predplatné 120 Kč + poštovné v rámci ČR)	

Téma čísla:

VIAC ÚČELNOSTI, MENEJ REPREZENTÁCIE

KALENDÁRIUM

Súťaž
Výstavy

ARCHITEKTONICKÉ REALIZÁCIE

Rodinný dom, Prešov
(text Ivana Komanická)

Rodinný dom, Ivanka pri Dunaji
(text Henrieta Moravčíková)

Rodinný dom, Nitra
(text Danica Končeková)

Dvojdom, Brno
(text Karel Doležel)

Rodinný dom, Dolné Rakúsko
(text Maria Topolčanská)

Rodinný dom, Malacky
(text Henrieta Moravčíková)

Rodinné domy, Čierna Voda
(text Henrich Pifko)

PROJEKTY

Rodinné domy, Záhorská Bystrica

Rodinný dom, Trnava

...

Ideálny rodinný dom
(kreslený seriál na motív ankety)

TEÓRIA ARCHITEKTÚRY

Bez prvku neistoty a cesty do neznáma nie je možné napredovať.
(Zaha Hadid, 2001)

FORUM

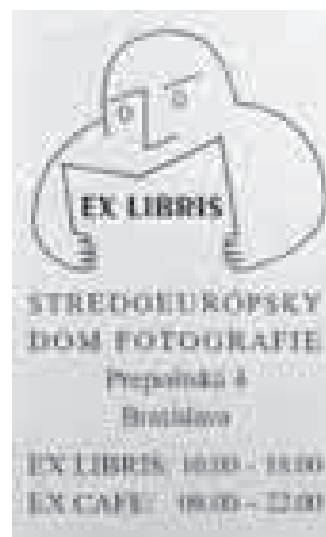
Európske fórum architektonickej politiky

Wonderland: zmysluplná krajina spolupráce

Starý zákon oživa – prvá slovenská ikonografická príručka a sprievodná výstava

Dominique Perrault
Architecture.
Meta-Buildings

INÁ KULTÚRA

Autori čísla

Elena Akácsová

šéfredaktorka lajfstajlového magazínu na multimediálnom internetovom portáli www.t-station.sk, predtým bola šéfredaktorkou www.inzine.sk, nie je feministka, ani po-tvora, je dobrým dievčaťom, z ktorého by mohol byť jeden konkrétny muž aj celkom paf

Zuzana Belková

študovala na FF UK odbor slovenský jazyk a literatúra – estetika, v súčasnosti pôsobí ako redaktorka a moderátorka Slovenského rozhlasu v Bratislave, venuje sa príprave relácií a podujatí s tematikou literatúry a umenia, spolupracovala so Slovenskou televíziou, publikuje recenzie, eseje, publicistiku a lifestyleové materiály

Roman Džambazovič

sociológ a pedagóg, v súkromí partner a otec, rád by bol punker, aj keď má živótnú po-istku (čo doteraz napísané veci dosť vylučujú), rodine, sociálnym problémom, chudobe a sociálnym deviáciám sa venuje i výskumne, svoje výsledky publikuje a snaží sa nimi oboznámiť aj studentov na Katedre sociológie FF UK

Vladislava Fekete

vyštudovala dramaturgiu na VŠMU v Bratislave, od júla 2006 riaditeľka Divadelného ústavu, zaoberá sa réžiou a dramaturgiou (Divadlo Andreja Bagara Nitra, Štúdio 12, Slovenské vojvodinské di-vadlo, Štúdio L+S), prekladá umeleckú a vedeckú literatúru, koordinátorka multimediálnych pro-jektov, workshopov a seminárov doma a v zahraničí, autorka televíznych a rozhlasových scenárov

Mária Ferenčuhová

filmová teoretička, prednáša dejiny svetového filmu na Filmovej a televíznej fakulte VŠMU v Bratislave a venuje sa vzťahu dokumentárneho filmu k histórii, prekladá z fran-cúzštiny (Paul Virilio: Stroj videnia; Amélie Nothomb: Metafyzika trubíc), vydala knihu Skryté tituly

Anna Grusková

dramaturgička, dramatička, teatrologička a všeličo iné, príležitostne spolupracuje so Záujmovým združením Žien Aspekt

Oľga Gyárfášová

sociologička, programová riaditeľka Inštitútu pre verejné otázky, venuje sa výskumom verejnej mienky, analýzam volebného správania, hodnotovým a politickým orientáciám slovenskej spoločnosti

Marija Havran

scénografka a kostýmová výtvarníčka, vyštudovala Vyššiu školu výtvarných a užitočných umení v Belehrade a VŠMU v Bratislave, spolupracuje s poprednými divadelnými scénami na Slovensku i v zahraničí

Igor Kapišinský

vyštudoval fyziku so špecializáciou astronómia a teológiu, pracuje v Astronomickom ústave SAV, jeden zo zakladajúcich členov Spoločnosti pre podporovanie kritického myslenia zameranej na propagáciu vedy a na boj proti každému druhu šarlatánstva, povier a pavely

Ľubica Kobová

vyštudovala filozofiu a estetiku na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a rodové štúdiá na Stredo európskej univerzite v Budapešti, pracuje vo feministickom publikačnom a vzdelávacom projekte Aspekt, spolupracuje s Centrom rodových štúdií na FF UK

Márius Kopcsay

spisovateľ a novinár, knižne vydal dve zbierky poviedok

Peter Kosa

vyštudoval biochémiu na Prírodovedeckej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde v súčasnosti dokončuje doktorát z biochémie, zaoberá sa štúdiom morfogenézy patogénnych kvasiniek, venuje sa popularizácii vedy v spoločnosti

Uršula Kovalyk

spisovateľka, feministka, sociálna pracovníčka, milenka a matka, doteraz jej vyšli knihy poviedok Neverné ženy neznášajú vajčka a Travesty šou (viac v K&S 2/2005), píše divadelné hry, román a pracuje v mimovládnej organizácii pomáhajúcej ľuďom bez domova, nie je vlastníčkou bytu ani iných statkov, býva v Bratislave a občas cestuje po svete

Peter Mičko

historik v Ústave vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, venuje sa dejinám Slovenska v rokoch 1918 – 1945, konkrétne hospodárskej problematike Slovenskej republiky (1939 – 1945) a jej vzťahu k nacistickému Nemecku

Aňa Ostrihoňová

vyštudovala žurnalistiku a modernú filológiu na UKF v Nitre a UK v Bratislave, žije v novodobom Babylone a pracuje na dizertačnej práci v oblasti translatológie, venuje sa kritike a prekladu audiovizuálnych diel

Imrich Sklenka

prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, šéfredaktor časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladateľskou činnosťou otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybiajú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Jan Stejskal

novinár, vyštudoval všeobecnú antropológiu na Fakulte humanitných štúdií UK v Prahe, vedie mesačník o životnom prostredí EkoList, pravidelné stĺpčeky o životnom prostredí píše do českého týždenníka Respekt

Štefan Šrobár

biológ a teológ, dnes sa venuje predovšetkým teologickej publicistike a biblickej exegéze, autor viacerých odborných článkov a dvoch knižných publikácií, v ktorých hľadá podobu moderného kresťanstva a rozhovor so súčasným svetom

Ivana Taranenková

pôsobí na Ústave slovenskej literatúry SAV a zaoberá sa literatúrou druhej polovice 19. storočia

Pavol Zlatoš

prednáša na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK, zaoberá sa najmä algebrou, matematickou logikou a neštandardnou analýzou, autor knihy Ani matematika si nemôže byť istá sama sebou. Úvahy o množinách, nekonečne, paradoxoch a Gödelových vetách (1995)

Ivan Žucha

profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu, Kompost a knihy Rozhovory (spolu s I. Hulínom)

Svetlana Žuchová

vyštudovala psychológiu a medicínu, pracuje na psychiatrickom oddelení, je v psychoanalytickom výcviku na viedenskej Univerzite Sigmunda Freuda, prekladá beletriu a odborné knihy z angličtiny a nemčiny, vo vydavateľstve Drewo a srd jej vyšla zbierka poviedok Dulce de Leche

Celoživotní sprievodcovia

Za všetko môžu knihy...

Knihy môžu za to, že neviem kresliť, spievať, hrať na harfe, šiť, háčkovať, pre-sádzať kvety, utierať okná bez machúľ, vyžehliť puky na nohaviciach, vymeniť poisťku, že som permanentne bez peňa-zí... Bez ohľadu na ohľad a na všetky svo-je nedostatky, knihy si aj ďalej kupujem. Dokonca ich aj čítam. Pravidelne.

Knihy môžu za to, že som v rannom detstve simulovala choroby, len aby som prinútila dedka, aby mi prečítal najnovšie príhody macka Pedingtona. Knihy môžu za to, že som v neskoršom predškolskom detstve zvládla cyriliku rovnako dobre ako latinku, len aby som si už sama číta-la príhody britského macka Pedingtona, ku ktorému, samozrejme, pribudli aj iné nevinné príbehy. Bolo to v období, keď spolupodmáci prekukli moju stratégiu chorobopisov.

Knihy môžu za to, že som sa na zá-kladnej škole nudila a v piatej triede čí-tala Hamleta. Ktorému som, prirodzene, porozumela až na strednej. A na chuť prišla až na vysokej.

Zlomená noha môže za to, že som na vysokej škole dočítala aj zvyšnú klasiku, na ktorú mi na strednej nezostal z objek-tívnych dôvodov čas.

Knihy môžu za to, že prvého frajera, ktorého som utýrala k smrti, hovoriac mu o knihách, som mala až na strednej. Ďalší frajeri môžu za to, že neznášam sci-fi, bestsellery a detektívky. Kvôli nim si občas prečítam aj ľubostný román.

Knihy môžu za to, že žijúc v Srbsku – vo Vojvodine – v bilingválnom slovensko-srbskom prostredí, utrpela moja sloven-ská syntax a dodnes sa k slovám správam ako k puzzle a občas si ich poskladám tak, že im ani sama nerozumiem. A jazy-

kové redaktorky prevracajú kvôli týmto mojim slovným hrám a hračkám oči.

Vďaka knihám som sa často stretala s vetnou konštrukciou mojich blízkych: Život nie je román. Ale to som už bola veľká a vedela som, aké újmy na zdraví mi hrozia kvôli kvalitným knihám.

Milujem ľudí, ktorí sa o svoje kni-hy starajú, utierajú naukladaný prach a zoraďujú si ich podľa veľkosti, farby a hrúbky. A na police pedantne ukladajú všelijaké haraburdy z Benátok, Thajska, Vranja a Malaciek.

Nadchýňajú ma všetky knihy o kni-hách. Najmä Canettiho Zaslepenie. A s veľkým nadšením listujem dvakrát do týždňa vo svojej kultovej knihe: Al-berto Manguel – A history of reading. Na poslednej/prvej strane tejto knihy mojej pozornosti nikdy neunikne myšlienka Gustava Flauberta – Čítať, aby sa žilo.

Knihy môžu za to, že som prežila rozpad Juhoslávie bez slz, ponárajúc sa do príbehov ľudí, ktorí zažili svinstvá na vlastnej koži. Bola som celá bez se-ba, keď som v slovenskom kníhkupectve našla český preklad knihy Vladimira Ar-senijeviča V podpalubí, a keď som sa na internete preklíkala k divadelnému sce-náru tejto novely. O desať rokov neskôr mi učaril rovnako drsný pohľad mladé-ho Marka Vidojkoviča v románe Kandže (Pazúry), ktorý mi dokonale otvoril oči a vďaka ktorému som si uvedomila, že návraty sú občas nemožné.

S veľkým nadšením som pracovala na edičnom oddelení Divadelného ústavu a sledovala, ako sa rodia knihy. Milorad Pavić a jeho Chazarský slovník je posvä-tná téma. O niektorých knihách netreba hovoriť. Len si ich treba niekoľkokrát pre-čítať. S dostatočným časovým odstupom.

Foto Lubomíra Petrova

Moskvu – Petušky Venedikta Jerofejeva poznám takmer spamäti a častujem ňou svojich kamarátov alkáčov. Pravidelne raz do roka – k narodeninám – s rôznymi želaniami.

Jasné, na margíny si občas niečo za-píšem a často si tenkou linkou niečo pod-čiarkujem. Knihy sú aj na to.

V poslednom čase knihy aj prekla-dám. Divadelné hry. Biljanu Srbljanović, Milenu Marković, Nebojšu Romčevića... Predpokladám, že si nájdu svojho číta-teľa/diváka, ktorý docení ich myšlienky. Inde v Európe ich už poznajú. K nám sa dostávajú pomalšie. Vyčítam si to. Žijem tu už dvanásť rokov, mohla som zama-kať.

Vzhľadom na svoje „nemaďarské“ priezvisko som sa v súčasnosti priklonila k Péterovi Esterházymu. Poznala som ho aj skôr zo srbských prekladov jeho po-viedok. Ale na Harmonii c lestis som si zgustla. Keby som písala, určite by som si zvolila jeho štýl.

Kvôli dobrým autorom nepíšem. Na-čo, aj tak by som stála v ich tieni.

Som rada, že sú ľudia, ktorí píšu. Aj v mojej blízkosti.

Vladislava Fekete

Č o s a k u p u j e

1.

Boris Filan:
Wewerka
(Slovart)

2.

Daniel Raus:
Píseň písní. Píseň
Šalamounova
(G plus G)

3.

Paulo Coelho:
Ako rieka, ktorá
plynie
(Ikar)

nonfiction

1.

Magda Vášáryová
Buďme poriadni
(Kalligram)

2.

Tivadar Ortvy:
Ulice a námestia
Bratislavy - Staré
mesto
(Vydavateľstvo PT)

3.

Václav Havel:
Prosím stručně
(Gallery)

Elizabeth
Kostová:
Historička
(Ikar)

Meg Cabotová:
Princezná na
večierku
(Ikar)

Robin Cook:
Osudný gén
(Ikar)

Edita Sipeky:
Leháro
(Ikar)

Henrik Eberle,
Mathias Uhl:
Kniha Hitler
(Ikar)

Atlas světa
(Ikar)

Michal Viewegh:
Báječný rok
(Druhé město)

Terry Pratchett:
Buch!
(Talpress)

Dan Brown:
Da Vinciho kód
(Argo)

Václav Havel:
Prosím stručně
(Gallery)

Dorothea
Leonhartová:
Mozart,
zamlčená tvář
(Albatros plus)

Vít Haškovec,
Ondřej Müller:
Galerie génů I.
- 222 osobností,
které změnily svět
(Albatros)

Knihyaspoločnosť (K&S) Vydáva: Ing. Frederik Nemeth, *FAN studio**Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie)**Redakčný kruh:** Egon Gál, Damas Gruska, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Martina Nemethová, Imrich Sklenka, Ľubomír Tomáška, Milan Zemko
Adresa: Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava **tel.:** + 421/2/5463 0088, 5441 5036 **fax:** + 421/2/5463 0089 **e-mail:** kas@fan.sk **Internet:** www.knihyaspolocnost.sk **Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** *FAN studio **Tlač:** OPPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava
Rozširuje: Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. **Uvádzané ceny kníh** sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. **Objednávky na predplatné prijíma:** L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, **tel.:** +421/2/44453711, **fax:** +421/2/44373311, **e-mail:** lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom WINTERTHUR a Ministerstva kultúry SR.